

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Факультет соціології
Інститут соціології НАН України
Соціологічна асоціація України

**XI Всеукраїнська науково-практична конференція
з міжнародною участю**

**«ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СОЦІОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ:
НАУКОВА СПАДЩИНА АКАДЕМІКА Т.І.ЗАСЛАВСЬКОЇ
ТА ЇЇ РОЛЬ В СОЦІОЛОГІЧНОМУ РОЗУМІННІ СУСПІЛЬСТВА»**

22-23 травня 2014 р.

м.Київ

Оргкомітет
XI Всеукраїнської науково-практичної конференції
“Проблеми розвитку соціологічної теорії” (PRST)
22-23 травня 2014 р.

Голова оргкомітету – Горбачик А.П., к. ф.-м. н., доцент, декан факультету соціології, в.о. завідувача кафедри методології та методів соціологічних досліджень Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Співголова оргкомітету – Ворона В.М. – д.е.н, професор, академік Національної академії наук України, директор Інституту соціології Національної академії наук України.

Члени оргкомітету:

1. Куценко О.Д. – д.соц.н., професор, завідувач кафедри соціальних структур та соціальних відносин, заст. декана з наукової роботи факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, віце-президент Соціологічної Асоціації України;
2. Бабенко С.С. – к.соц.н., доцент кафедри соціальних структур та соціальних відносин факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, вчений секретар оргкомітету;
3. Малес Л.В. – д.соц.н., доцент кафедри теорії та історії соціології факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
4. Судаков В.І. – д.соц.н., професор, завідувач кафедри історії та теорії соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
5. Яковенко Ю.І. – д.соц.н., професор, завідувач кафедри галузевої соціології факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
6. Цимбалюк Н.М. – д.соц.н., професор кафедри соціальних структур та соціальних відносин факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, голова київського відділення Соціологічної Асоціації України;
7. Макеєв С.О. – д.соц.н., завідувач відділу соціальних структур Інституту соціології Національної академії наук України;
8. Сидоров М.В.-С. – к. ф.-м. н., доцент кафедри методології та методів соціологічних досліджень факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
9. Марченко А.М. – к.соц.н., доцент кафедри методології та методів соціологічних досліджень факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
10. Петренко-Лисак А.О. – к.соц.н., доцент кафедри галузевої соціології факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
11. Нахабич М.А. – провідний інженер факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, секретар оргкомітету;
12. Ракша Д.А. – провідний соціолог факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, секретар оргкомітету;
13. Білоус Т.М. – аспірант кафедри методології та методів соціологічних досліджень, голова Ради молодих вчених факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Вчений секретар оргкомітету – Бабенко С.С. тел. 259-70-59, 521-32-63

ПОРЯДОК РОБОТИ:

22 травня 2014 р.

Місце проведення: Інститут післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка, вул. Васильківська 36, (ст. метро «Васильківська»)

9:00 – 9:55 реєстрація (фойє, 2 поверх)

10:00 - 13:00 **Пленарне засідання** (Актова зала, 2 поверх)

13:00 – 14:15 перерва

14:15 - 16:00 *Робота тематичних секцій*

16:00 - 16:15 перерва

16:15 - 19:00 *Круглий стіл «Феномен Майдану як індикатор та чинник суспільних змін в Україні»*

23 травня 2014 р.

Місце проведення: факультет соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, просп. акад.Глушкова, 4 д (ст. метро «Виставковий центр»)

12:00 – 13:45 *Форсайт сесія "Українське суспільство: відповіді на виклики часу"*

14:00 – 14:30 *Заключна сесія*

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

22 травня 2014 р.
10⁰⁰ – 13⁰⁰

Актова зала

*Інституту післядипломної освіти Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

Відкриття конференції:

Горбачик Андрій Петрович

(декан факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

Модератор: ***Горбачик Андрій Петрович***

Секретар: Мороз Євгенія Олегівна

Кононов Ілля Федорович

д. соц.н., проф., завідувач кафедри філософії та соціології, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Луганськ

ПЕРЕБУДОВА І ТРАНСФОРМАЦІЯ РАДЯНСЬКОГО СОЦІАЛІЗМУ В ДОСЛІДЖЕННЯХ Т. І. ЗАСЛАВСЬКОЇ: ВІЯЛО МОЖЛИВОСТЕЙ

Петрушина Тетяна Олегівна

д. соц.н., с.н.с., зав. відділу економічної соціології, Інститут соціології НАН України, м. Київ

ЗАВДАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІОЛОГІЇ: СПАДЩИНА Т.ЗАСЛАВСЬКОЇ ТА ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Коваліско Наталія Володимирівна

д. соц.н., проф., професор кафедри історії та теорії соціології, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ТРАНСФОРМАЦІЙНА ПОВЕДІНКА ЗА Т.І. ЗАСЛАВСЬКОЮ: КРИТЕРІЇ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ, ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТИПИ ТА ДОСВІД ЕМПІРИЧНОГО ВИВЧЕННЯ

Макеєв Сергій Олексійович

д.соц.н., проф., завідувач відділу соціальних структур Інституту соціології Національної академії наук України, м.Київ

Костенко Наталія Вікторівна

д.соц.н., проф., завідувач відділу соціології культури та масової комунікації Інституту соціології Національної академії наук України, м.Київ

ІМПЕРАТИВ ДОВІРИ ТА ФЕНОМЕН НЕДОВІРИ

Сусак Віктор Іванович

к. соц.н., доц., докторант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м.Київ

КОНЦЕПЦІЯ РЕГІОНАЛІЗМУ У ПОЯСНЕННІ СУСПІЛЬНИХ ВЗАЄМОДІЙ:
БАГАТОСКЛАДОВА ГОРИЗОНТАЛЬНА ПРОЕКЦІЯ КОМПОНЕНТІВ
СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ СУСПІЛЬСТВА

ТЕМАТИЧНА СЕКЦІЯ I

ТЕОРЕТИКО-МЕТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬСТВА: КОНЦЕПТУАЛЬНА СПАДЩИНА Т. І. ЗАСЛАВСЬКОЇ

22 травня 2014 р.

14:15 - 16:00

Модератор: доц. Бабенко Світлана Сергіївна

Секретар: Етенко Максим

Куценко Ольга Дмитрівна

д.соц.н., проф., завідувач кафедри соціальних структур та соціальних відносин, Київський національний університет, імені Тараса Шевченка, м.Київ

КОНЦЕПЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ Т.І.ЗАСЛАВСЬКОЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ В ДОСЛІДЖЕННІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Бабенко Світлана Сергіївна

к. соц.н., доц., доцент кафедри соціальних структур та соціальних відносин, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

РУШІЙНІ СИЛИ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: СОЦІОСТРУКТУРНИЙ ВИМІР "РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ" В УКРАЇНІ 2013-2014 рр

Нагорний Борис Григорович

д. соц.н., проф., завідувач кафедри соціології, Східноукраїнський національний університет ім. В.Даля, м.Луганськ

ЕВОЛЮЦІЯ КАТЕГОРІЇ «НОВІ ДІЛОВІ ЛЮДИ» (ІСТОРИЧНО-СОЦІОЛОГІЧНИЙ ОГЛЯД)

Яковенко Андрій В'ячеславович

д. соц.н., доц., професор кафедри соціології, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м. Луганськ

ВІД «ЛЮДСЬКОГО ЧИННИКА» ДО ЛЮДИНИ ЯК САМОЦІННОСТІ

Іванкова-Стецюк Оксана Борисівна

к. іст.н., доц., докторант факультету соціології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м.Київ

ВИКОРИСТАННЯ КОНЦЕПЦІЇ СТРУКТУРИ СУСПІЛЬСТВА Т. І. ЗАСЛАВСЬКОЇ ДЛЯ АНАЛІЗУ ЗМІН В ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО-РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ

Жуков Віктор Іванович

к. пед.н., доц., доцент кафедри соціальних структур та соціальних відносин, Київський національний університет імені Тараса Шевченка філософський факультет, м. Київ

НЕПРАВОВІ СОЦІАЛЬНІ ПРАКТИКИ В ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ В УКРАЇНІ

Мороз Євгенія Олегівна

к. соц.н., асистент кафедри теорії та історії соціології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м.Київ

КУЛЬТУРНИЙ КАПІТАЛ ЯК ФАКТОР СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОСТРАДЯНСЬКИХ СУСПІЛЬСТВ

Сірий Євген Володимирович

д. соц.н., доц., старший науковий співробітник, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м.Київ

ЗАСАДНИЧІ ПОЛОЖЕННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ СТРАТЕГІЙ У ВИВЧЕННІ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН В УКРАЇНІ

Нечитайло Ірина Сергіївна

к. соц.н., доц., доцент, Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія», м.Харків

ОСВІТА ЯК ПОКАЗНИК ТА ФАКТОР РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Черних Геннадій Андрійович

аспірант факультету соціології Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПОНЯТТЯ «ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ» ЯК ІНТЕГРАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖИТТЄЗДАТНОСТІ СУСПІЛЬСТВА

Чернова Катерина Олексіївна

д. соц.н., с.н.с., старший науковий співробітник, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м.Київ

СУБ'ЄКТНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В ТВОРЧОСТІ Т.І.ЗАСЛАВСЬКОЇ

ТЕМАТИЧНА СЕКЦІЯ II

ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРНИХ ЗМІН В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

22 травня 2014 р.

14:15 - 16:00 ауд.

Модератор: проф.Максєв Сергій Олексійович

Секретар: Нуждін Сергій

Оксамитна Світлана Миколаївна

д. соц.н., доц., декан факультету соціальних наук і соціальних технологій,
Національний університет «Києво-Могилянська академія», м. Київ

ДИНАМІКА СОЦІАЛЬНО-КЛАСОВОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ
УКРАЇНИ

Домаранская Анна Александровна

ведущий социолог, Інститут соціології НАНУ, м. Київ

ВИМІРЮВАЛЬНА МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЗИЦІЇ: СТРУКТУРА МІСЬКОГО
НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Симончук Олена Володимирівна

к. соц.н., с.н.с., докторант відділу соціальних структур, Інститут соціології
НАНУ, м.Київ

ДРІБНІ ВЛАСНИКИ В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ КОНСТИТУЮВАННЯ КЛАСУ

Мельников Андрій Сергійович

к. соц.н., доц., доцент кафедри соціології ВНУ ім.В.Даля, Східноукраїнський
національний університет імені Володимира Даля, м.Луганськ

ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ В ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНІЙ СОЦІОЛОГІЇ

Горбачик Андрій Петрович

к. ф.-м. н., доцент, декан факультету соціології Київського національного
університету імені Тараса Шевченка м.Київ

СУСПІЛЬСТВО НЕДОВІРИ. РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОВІРИ В УКРАЇНІ

Князева Олена Володимирівна

к.соц.н., доцент кафедри соціології Інституту соціальних наук Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова

МЕТОДОЛОГІЯ ЦІЛІСНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ ДИТИНСТВА

Чернов Олександр Юрійович

к.філос.н., доц., доцент кафедри соціології ВНУ ім.В.Даля, Східноукраїнський національний університет ім. В.Даля, м.Луганськ

ІНТЕГРАТИВНІСТЬ СОЦІОЛОГІЇ У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ СУСПІЛЬСТВА: МУЛЬТИПАРАДИГМАЛЬНИЙ СИНТЕЗ ПІДХОДІВ

Корабльова Валерія Миколаївна

к.філос.н., доцент, докторант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м.Київ

ЄВРОМАЙДАН ЯК УТОПІЯ: РОЗЛАМ СОЦІАЛЬНОЇ ТОПОЛОГІЇ

Настояща Катерина Василівна

к. соц.н., доц., доцент, НАУ ГМІ кафедра соціології , м. Київ

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ СУБКУЛЬТУРИ МАЙДАНУ, ЯК ДИСКУРС НАЦІОНАЛЬНИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ

Щербина Вікторія Леонардівна

к. соц.н., науковий співробітник факультету психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м.Київ

КУЛЬТУРА І КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНОГО СТРУКТУРУВАННЯ

ТЕМАТИЧНА СЕКЦІЯ III

СОЦІОЛОГІЧНІ ВИМІРИ СУСПІЛЬСТВА: ТЕОРЕТИЧНА ПЕРСПЕКТИВА

22 травня 2014 р.

14:15 - 16:00 ауд.

Модератори: проф. Судаков Володимир Іванович

Секретар: Сисолятіна Алла

Кутуєв Павло Володимирович/ Герчанівський Дмитро Леонідович

д. соц.н., проф. завідувача кафедри соціології НТУУ «КПІ»

/ студент НТУУ «КПІ», м.Київ

СТРАТЕГІЇ ДЕВЕЛОПМЕНТАЛІСЬКОЇ ДЕРЖАВИ: SMITHIAN GROWTH VS SCHUMPETERIAN GROWTH

Судаков Володимир Іванович

доктор соціологічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м Київ

ОСОБЛИВОСТІ НОВІТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ

Шевель Інна Петрівна

к. соц.н., доц., завідувач кафедри соціології, Київський національний університет культури і мистецтв, м.Київ

СУЧАСНА СОЦІОЛОГІЯ КОНФЛІКТУ: ОБРАЗ КОНФЛІКТНОЇ

Щерба Галина Іванівна

к. соц.н., доц., доцент кафедри аналітичної економії та міжнародної економіки Львівський національний університет ім. І.Франка, м.Львів

THE STRATEGIC PRIORITIES CROSS-BORDER COOPERATION OF UKRAINE IN THE SOCIAL SPACE OF EUROPE

Солодько Сергій Юрійович

аспірант, Інститут соціології НАНУ, м.Київ

СОЦІОЛОГІЯ В ДІЇ: АКТОРНО-МЕРЕЖЕВИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ПРАКТИКИ ЯК ЧАСТИНИ СУСПІЛЬНОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ

Сапаєва Любов Станіславівна

асистент, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м.Луганськ

МІЖНАРОДНІ ПОРІВНЯЛЬНІ СОЦІАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК АКТУАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ ПОЛЕМІКИ СУЧАСНОЇ СОЦІОЛОГІЇ

Бойко Ірина Ігорівна

аспірант, асистент кафедри соціології та соціальної роботи, Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів

ДИСКУРС-АНАЛІЗ З ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІОЛОГІЇ ЗНАННЯ

Совенко Ольга Сергеевна

провідний соціолог навчальної лабораторії прикладних соціологічних досліджень факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

СОЦІОЛОГІЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ЗМІСТОВНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В УМОВАХ НЕСТАБИЛЬНОГО ПОВСЯКДЕННЯ

Афанасьєв Дмитро Миколайович

старший викладач, Ужгородський національний університет, кафедра соціології та соціальної роботи, м.Ужгород

ДО ПИТАННЯ СТРУКТУРИ СОЦІАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ІНТЕРНЕТ-СПІЛЬНОТ

Лобовікова Олена Олександрівна

к. соц.н., доц., доцент кафедри соціології, Східноукраїнський національний університет ім. В.Даля, м.Луганськ

СПЕЦИФІКА КОМУНІКАЦІЇ В МЕРЕЖЕВИХ СПІЛЬНОТАХ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Суровцева Ірина Юрьевна

к. соц.н., доц., доцент кафедри соціології управління, Донецький державний університет управління, м.Донецьк

РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ РЕСПОНСИВНОСТІ В ПРАКТИКАХ КОМУНІКАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Герус Ольга Ігорівна

аспірант, асистент кафедри соціології та соціальної роботи НУ «Львівська політехніка», Національний університет «Львівська політехніка», Львів

ДИСКУРСИВНА СКЛАДОВА ПОЛЯ РЕКЛАМИ: ПОТРЕБА МОНІТОРИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

КРУГЛИЙ СТІЛ

ФЕНОМЕН МАЙДАНУ ЯК ІНДИКАТОР ТА ЧИННИК СУСПІЛЬНИХ ЗМІН В УКРАЇНІ

22 травня 2014 р.

16:15 -19.00 фойє

Модератор: проф. Куценко Ольга Дмитрівна.

Ключові диспутанти: Головаха Євген Іванович (Київ), Бекешкіна Ірина Ериківна (Київ), Кононов Ілля Федорович(Луганськ), Сусак Віктор Іванович (Львів)

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

- **Феномен Майдану: повстання мас? технологія еліт? активність громадянського суспільства?**
- **Індикатором яких суперечностей, розколів в українському суспільстві став Майдан?**
- **Що може об'єднати громадян України?**

23 травня 2014 р.

Місце проведення: факультет соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, просп. акад.Глушкова, 4 д (іхати до ст. метро «Виставковий центр»)

12:00 – 13:45 ауд.25

ФОРСАЙТ СЕСІЯ

Модератор: д.соц.н. Чудовська Ірина Володимирівна

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ВІДПОВІДІ НА ВИКЛИКИ ЧАСУ

14:00 – 14:30 ауд. 504

ЗАКЛЮЧНА СЕСІЯ

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

Бойко І.І.

ДИСКУРС-АНАЛІЗ З ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІОЛОГІЇ ЗНАННЯ

Світ, на який люди зорієнтовують та в якому практикують свої дії, є загальновідомим та зрозумілим для них як соціально-організований. Звідси, як пояснює А. Шюц, те, що ми знаємо та розуміємо про цей світ співвідноситься до певної міри зі знанням та розумінням інших. Тобто від початку ця орієнтація через розуміння відбувається у співпраці з іншими людьми: цей світ має сенс для кожного. Досвід світосприйняття конкретної людини виправдовує та коригується через досвід інших, з якими її пов'язують спільні знання, спільна робота та спільні переживання. Відтак для А. Шюца метою суспільних наук є забезпечення пояснення соціальної дії на основі суб'єктивної точки зору [1]. Проблема соціальних наук полягає в тому, щоб отримати об'єктивне знання про суб'єктивну реальність.

В останні десятиліття в соціології широкого визнання набуває домінуючий вплив суспільства знань. Згідно оцінки, яку дає Ентоні Гідденс "рефлексивній модерності" - такі види суспільств мають особливість покладатись на експертні знання, які накопичуються через організовані процедури, формують кожну деталь повсякденного життя – від організаційної поведінки і інститутів, повсякденних освітніх практик, спорту, їжі, того, як люди працюють, організацію виробництва і споживання, до вищих сфер політичного правління у національних або глобальних масштабах дії в «суспільстві світового ризику» (в значенні, запропонованому Ульріхом Беком).

В свій час Мішель Фуко (1980) підняв це питання, розглядаючи порядок, стабільність влади і регуляторну владу знань.

У 1960 році Пітер Л. Бергер і Томас Лукман поєднали традиції соціології знань, інтерпретативної парадигми (включаючи символічний інтеракціонізм і соціальну феноменологію) у своїй роботі «Соціальне конструювання реальності» [2] провівши різницю між, з одного боку, суспільством як об'єктивною реальністю, а з іншого боку, способом, в якому діючі суб'єкти привласнюють цю реальність через різноманітні соціалізаційні процеси. Слід відзначити, що термін "знання" відноситься до всіх видів символічного упорядкування та інституціоналізованих символічних порядків (у тому числі знань на рівні здорового глузду, релігії, теорії, ідеології і наукових знань).

Стюарт Холл, автор "Бірмінгемських культурних студій" та його колеги зазначили у 1990-х, що ми живемо у час "циркуляції культури", позначаючи цим гаслом, що діяльність із творення значень та соціальне конструювання реальності стали ефектом організованого виробництва, репрезентації, маркетингу, регуляції та прийняття значень). Під значним впливом

інтерпретативної традиції в соціології, здебільшого - символічного інтеракціонізму та веберівського теоретизування саме Стюарт Холл висловлювався на користь такої концепції дискурсу, яка була би орієнтована на поняття «знання», орієнтуючись на те, що дискурси – це способи конструювання знань щодо окремої теми (кластеру ідей, образів і практик) на практиці, які забезпечують способи обговорення, форми знання і поведінки, що асоціюються зі специфічними темами, соціальною активністю або соціальними інститутами. Це допомагає забезпечити більш точне їх теоретичне розуміння. В якості такого тематичного кластеру, до прикладу, можемо виокремити дискурс соціальної проблеми.

Поняття «дискурс» є доволі популярним в сучасних гуманітарних науках, існує багато підходів до розуміння та пояснювальних схем дискурсу, зокрема з позицій критичного аналізу дискурсу (Норман Феркло), дискурсивної теорії Мішеля Фуко чи Ернесто Лакло і Шанталь Муфф, які призначені для аналізу соціальних відносин влади на макро-рівні, знання або артикуляції колективних ідентичностей, також культурологічні дослідження дискурсу. Постає питання необхідності розвитку і вдосконалення соціологічного підходу, з визначеними методологічними позиціями та процедурою проведення.

Різноманітність підходів та брак формальної схеми для соціологічного дискурс аналізу зумовлює певну плутанину та непорозуміння серед дослідників цієї проблематики. Щонайменше це впізнаваність соціологічного дискурс-аналізу, визначеність процедури. Друге – це те, що соціологічний дискурс-аналіз вважається дослідницькою практикою, якій бракує усталеності, яка залежить меншою чи більшою мірою від критеріїв аналізу. І зрештою, існують сумніви, що соціологічний дискурс-аналіз має свої права як окремий метод аналізу. Саме тому існує потреба у поясненнях щодо того, що включає в себе соціологічний дискурс-аналіз; це є завданням, яке ставить за мету дати відповіді на питання, які в основному стосуються однієї речі, а саме – які особливі розпізнавальні ознаки соціологічного дискурс-аналізу відмежовують його від методів аналізу в інших наукових дисциплінах та які елементи є спільними для різноманітних процедур у соціологічному дискурс-аналізі, незважаючи на їхню очевидну різноманітність форм.

Р. Келлер пропонує формулювання основних припущень які виходять з того, що у порівнянні з іншими теоретичними підходами до аналізу дискурсу, теоретичні і емпіричні інтереси дискурс-аналізу з позиції соціології знання перебувають в діапазоні від соціальних процесів виробництва знання та звернення до символічної структури до орієнтації і практики акторів в історичних світах знання і сенсу [3]. Відтак, соціологічний дискурс-аналіз з погляду соціології знання не ставить за мету досліджувати окремі ситуації та взаємопов'язані дії, а скоріше поточні дискурси в соціальних сферах.

Список використаних джерел:

1. Ruiz Ruiz, Jorge (2009). Sociological Discourse Analysis: Methods and Logic [71 paragraphs]. Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research, 10(2), Art. 26, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0902263>.
2. Berger, PL, Luckmann, T. The Social Construction of Reality. A Treatise on sociology of Knowledge. 1966.

3. Keller, Reiner (2005). Analysing Discourse. An Approach From the Sociology of Knowledge [33 paragraphs]. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 6(3), Art. 32, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0503327>.

Герус О.І.

ДИСКУРСИВНА СКЛАДОВА ПОЛЯ РЕКЛАМИ: ПОТРЕБА МОНІТОРИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сьогодні рекламні стандарти, цінності, які просуває сучасна реклама, претендують на роль загальнолюдських норм поведінки, які треба наслідувати. При цілеспрямованому впливові на формування ціннісних орієнтацій споживача можна відповідно спрямовувати його поведінку. Інакше кажучи, якщо реклама для досягнення цілей апелює до панівних у суспільстві соціально-психологічних цінностей і мотивацій, то вона, в свою чергу, може бути прикладом цінностей і мотивацій, поширених у суспільстві.

У цьому контексті рекламу можна окреслити як символічне культурне поле, яке згідно теорії соціальних полів П. Бурдьє задає і формує певні цінності й норми поведінки, тим самим «програмує» людину на певні дії [Бурдьє П. Социология социального пространства / Пер. с франц.; отв. ред. перевода Н. А. Шматко. – М.: Ин-т экспериментальной социологии. – СПб.: Алетейя, 2007, с. 17].

За Бурдьє, поле є відносно автономною та замкнутою системою соціальних явищ, це підпростір соціального простору, який має комплексний характер, тобто є єдністю окремих принципів (капіталу і ринку, правил та ставок гри тощо). Кожне поле є невеликою частиною соціального світу, що функціонує більш-менш автономно і за своїми власними законами. Це причина, через яку той, хто хоче потрапити в інше (чуже) середовище (політичне, художнє, інтелектуальне) повинен знати його коди і внутрішні правила [Бурдьє П. Структура, габитус, практика // Журнал социологии и социальной антропологии, 1998. – №2. – Режим доступа: <http://jourssa.ru/1998/2/4bourd.html>].

Вагомим елементом поля є концепція суспільного агента. За П. Бурдьє, агент – це діючий суспільний суб'єкт, який має певні власні диспозиції, що детермінують його схильність та можливість діяльності в окремих полях [Бурдьє П. Структура, габитус, практика // Журнал социологии и социальной антропологии, 1998. – №2. – Режим доступа: <http://jourssa.ru/1998/2/4bourd.html>]. Структурним елементом рекламного поля є його агенти, тобто реципієнти (споживачі), які підпадають під безпосередній вплив рекламних повідомлень.

Логіка функціонування поля конструє простір можливостей для кожного агента. Кожен агент в будь-якому полі займає певну позицію. Позиції визначаються через певні обмеження прав та обов'язків, які накладаються на осіб або інститути, що їх займають. Правила, що керують окремими полями приймаються через долю в грі, тобто через практику. Стратегія ж будь-якого агента в полі зумовлена капіталом, яким він володіє (економічним, соціальним, культурним і т. д.), балансом сил в полі та специфікою самого поля [Москалева

О. П. Теория художественного поля Пьера Бурдьё. – Режим доступа: http://sociologist.nm.ru/articles/burdieau_02.htm. (20.12.10.)).

У контексті взаємодії конкретного поля та його агентів формується габітус. За П.Бурдьє, це певна система практик та поведінкових реакцій, притаманних лише даному полю. Логіка інтеріоризації агентом тих правил та норм, які нав'язує йому поле, перетворює габітус в «хронологічно впорядковану множину диспозицій, в деяку структуру певного рангу, яка уточнює межі структури нижчого рангу та структурує структури вищого» [Шматко Н. А. Габитус в структуре социологической теории // Журнал социологии и социальной антропологии, 1998. – том 1, № 2. – С. 51– 58].

Таким чином, людина, потрапляючи в будь-яке поле, зокрема поле реклами, формує свій вибір, орієнтуючись на цінності, норми, зразки, що функціонують в цьому полі, тобто на «атмосферу» цього поля, та відтворює специфічну модель поведінки. Проте сучасного споживача реклами варто розглядати з точки зору його функціональних характеристик та особливостей поведінки, як суб'єкта, який інтерналізує певні моделі поведінки, формує власне бачення та інтерпретацію поданого.

Реклама окрім вироблення певної системи уявлень, реклама є і своєрідним ідеологічним конструктом, кодом, що формує систему цінностей, символічним відображенням цінностей суспільства, в якому вона ретранслюється та відтворюється. При чому, варто відзначити, що основні можливості впливу на свідомість та поведінку аудиторії пов'язані із формуванням знаково-символічної складової соціального дискурсу реклами.

Для безпосереднього аналізу поля реклами, визначення та декодування ціннісних закликів [Pajnik M., Lesjak-Tušek P. Observing Discourses of Advertising: Mobitel's Interpellation of Potential Consumers // Journal of Communication Inquiry, Vol 26(3), 2002. – с.277–280] та визначення впливу реклами на засвоєння та формування певних цінностей та культурних паттернів доцільно застосовувати дискурс-аналіз. На нашу думку, найбільш оптимальна теоретико-методологічна схема процесу формування дискурсивних та соціальних практик в полі комерційної реклами, базується на теорії соціальних полів П. Бурдьє та теорії критичного дискурс-аналізу Н.Феркло.

У ході дослідження поля реклами як дискурсу, який впливає на реципієнта¹, було виявлено, що загалом дискурси в рекламі передбачають пропагування тих цінностей, які функціонують в суспільстві, що свідчить про соціальну обумовленість виділених дискурсів. Як правило вони є доволі чітко окресленим, часто визначаються контекстом, в якому формується саме рекламне повідомлення.

Характерною ознакою визначених дискурсів є їхня взаємопов'язаність та взаємозалежність. Загалом їх можна об'єднати в характерні категорії. Так, зокрема можна виділити суміжні дискурси, тобто такі, які відображають схожу ідею, зміст. До них, наприклад, можна віднести такі пари дискурсів «ностальгії» – «традицій» та «елітарності» – «моди» – «гедоністичний». Існування цих дискурсів підсилює дію кожного з дискурсів та закріплює пропаговані ціннісні

¹ Дослідження проводилося у червні – листопаді 2013 року в м. Львові методом критичного дискурс-аналізу за методикою Н.Феркло. Вибіркова сукупність – 292 телевізійних рекламних ролики, відібраних за частотою трансляції.

установки. Конфронтуючі дискурси продукують протилежні за змістом цінності, які суперечать одна одній: «патріотизму» – «закордону»; «інновацій» – «традицій». Наявність таких суперечливих дискурсів, з одного боку, свідчить про інтердискурсивність рекламного поля, а отже про багато варіативність цінностей, які пропагуються в рекламі. Проте з іншого – про неузгодженість цих дискурсів, відсутність єдиної лінії, а отже про розмивання уваги споживача – від однієї пропагованої цінності до іншої. Особливою категорією є самодостатні дискурси, тобто ті, які власним змістом пропагують ту чи іншу цінність, є доволі самостійними та відносно постійними.

Дискурси реклами – це динамічні утворення, які змінюються відповідно до часу та стану того суспільства, в якому вони функціонують. Зокрема, на дискурси, які продукуються в рекламі впливає соціальний контекст – події в суспільстві, домінантні цінності та настрої і т.д. Так, наприклад, в ході розвитку суспільних подій в Україні в листопаді 2013 року на домінантні позиції вийшов дискурс патріотизму. Натомість, наприклад, прояв дискурсу натуральності продиктований загальними світовими тенденціями та рухами. Саме тому доцільно розглядати дискурси реклами в динаміці, проводячи моніторингові дослідження, оскільки це дасть змогу відслідковувати тенденції зміни продукованих рекламою дискурсів та визначати їхній прогнозований вплив на ціннісні орієнтації, норми, практики та поведінкові реакції, соціальні схеми поведінки споживачів реклами. А відтак точніше визначати зміст пропонованих рекламою орієнтирів соціокультурних дій та їхнє співвідношення із формами та знаковими взірцями, звичними для культурно-знакової парадигми цього суспільства.

Домаранская А.А.

ИЗМЕРИТЕЛЬНАЯ МОДЕЛЬ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЗИЦИИ: СТРУКТУРА ГОРОДСКОГО НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ

Для изучения социальной стратификации в распоряжении у социологов имеются хорошо известные и общеприменяемые инструменты. Прежде всего, классовая схема Джона Голдторпа, Роберта Эриксона и Люсьен Портокареро (EGP-схема), типология Эрика Райта, а также Госта Эспина-Андерсена, Международная шкала престижа профессий Д. Треймана, социально-экономический индекс, исходная идея разработки которого принадлежит О. Данкену. Тем не менее, поиск новых методик измерения социальной стратификации не прекращается. Подтверждением тому служит ряд работ, опубликованных за последние несколько лет [Шкаратан О. И. Социально-экономическое неравенство и его воспроизводство в современной России. М.: ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2009., Ковалиско Н. Теория практик, практики и исследования стратификационных порядков // Социология: теория, методы, маркетинг. 2010. №2. С. 49-63., Savage M., Devine F., Cunningham N., Taylor M., Li Y., Hjellbrekke J., Le Roux B., Friedman S., Miles A. A New Model of Social Class: Findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment // Sociology. 2013. Vol. 47. No.30. P. 219-250].

Причиной неудовлетворенности имеющимися методиками может быть их преимущественная направленность на изучение одного аспекта социальной стратификации, нередко экономического, опираясь на суждение, что положение в системе разделения труда является определяющим в контексте социального расслоения. В результате, из поля зрения исследователей ускользают те грани явления, которые важны для объяснения взаимосвязей между социальной стратификацией и скажем такими явлениями как уровень смертности [Link B.G., Carpiano R.M., Weden M.M. Can honorific awards give us clues about the connection between socioeconomic status and mortality // *American Sociological Review*. 2013. Vol. 78. No.2. P. 192-212.], заболеваемости [Hollingshead A., Redlich F. *Social class and mental illness: A community study*. N. Y.: Wiley, 1958.] или ценностными ориентациями, когнитивной деятельностью [Кон М. Л. Соціальні структури і особистість, дослідженні Мелвіна Л. Кона і його співпрацівників / Пер. з англ. за наук редакцією В.Е. Хмелька. Київ: Видавничий дім: «Києво-Могилянська академія», 2007.].

Настоящая работа посвящена созданию методики, предназначение которой определить местоположения индивида в социальной структуре. Эмпирической основой служат данные мониторинга 2012 года. Массив анкет формировался для респондентов, проживающих в городах с населением не менее 100 тысяч жителей, занятых на рынке труда или безработных (n=488). Для реализации поставленной задачи был выбран метод конфирматорного факторного анализа (КФА), позволяющий тестировать истинность гипотетической структуры взаимодействий между переменными посредством оценки того, насколько значимо она отличаются от первичных данных.

В качестве отправной теоретической платформы были избраны концептуализации М.Вебера о стратифицирующей роли власти, богатства, чести и славы – дефицитных социальных благ, неравномерно распределенных между индивидами вследствие лимитированного доступа к ним [Макеев С. Неравенство в социологической перспективе / Сергей Макеев // *Новые социальные неравенства* / Под. ред. С.А.Макеева. К. Ин-т социологии НАН Украины, 2006. – С. 21-31.]. Их индикаторы подбирались и конструировались на основе имеющихся вопросов анкеты. В исходной модели предположено, что каждый из десяти индикаторов относится только к одному фактору, а ошибки индикаторов не взаимосвязаны между собой. После проверки согласованности такой модели, были добавлены еще два параметра: связь между ошибками индикаторов «имущество» и «предпочтения в культуре», а также связь между ошибками индикаторов «размер заработной платы» и «размер совокупного дохода», что и позволило получить соответствие модели первичным данным. Окончательный вариант измерительной модели представлен на рисунке 1.

Для идентификации шкал латентных переменных, факторные нагрузки индикаторов «количество наемных/подчиненных работников», «размер заработной платы», «престиж профессии» и дисперсия фактора «локализация» фиксировались. Так, количество фиксированных параметров модели равно 18, количество известных параметров равно 55, количество оцениваемых параметров равно 25, число степеней свободы $df=30$. Модель является рекурсивной и переопределенной (over-identified model).

Критерии согласия такой модели находится в допустимых пределах и свидетельствует о хорошем согласии модели с исходными данными (CMIN/DF<2, RMR<0.05, GFI,AGFI→1, TLI,CFI>0.95, RMSEA<0.06, NI 90 < 0.1, PCLOSE>.0.5).

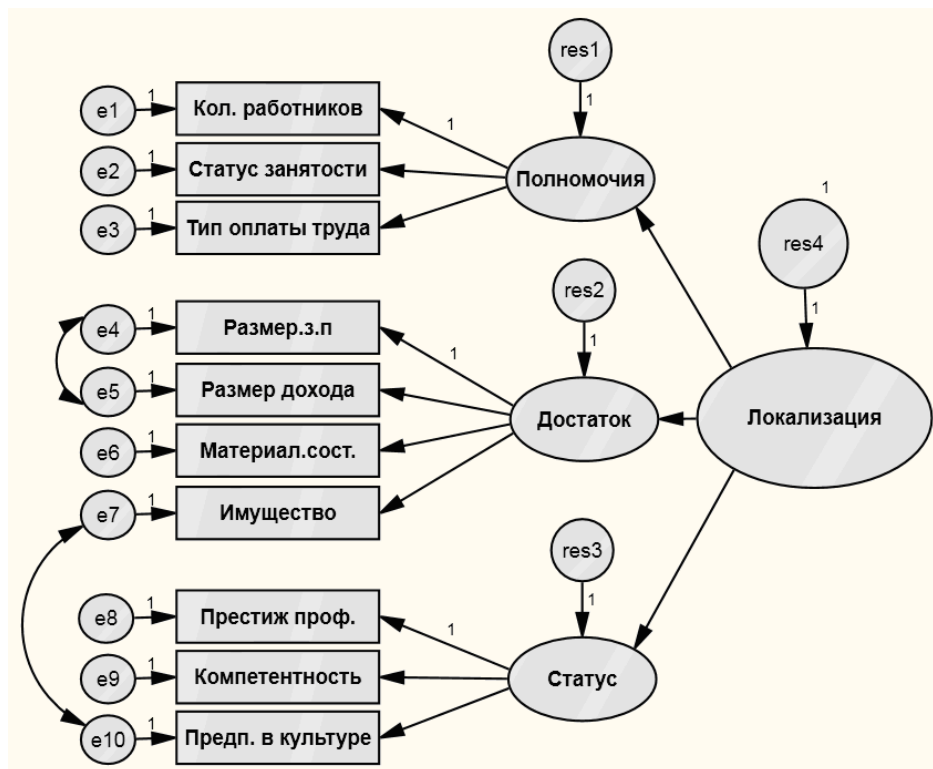

Рис. 1. Измерительная модель

Поскольку часть индикаторов имеют порядковую пятибалльную шкалу, а часть – интервальную шкалу, где 1 означает наибольший объем некоторого блага, 5 – наименьший или его отсутствие, оценка параметров осуществлялась при помощи робастного метода взвешенных наименьших квадратов, скорректированных по среднему значению и дисперсии.

Полученные оценки статистически значимы, между индикаторами и факторами наблюдается положительная корреляция, когда с возрастанием значений одной переменной, значения другой имеют тенденцию к возрастанию, что целиком соответствует теоретическим положениям. Исходя из стандартизированных значений факторных нагрузок, отображающих связь между индикатором и фактором при фиксированных значениях других индикаторов, локализация респондента в примененных координатах в наибольшей степени обусловлена уровнем достатка, затем уровнем полномочий, а наименьшее влияние оказывает статус. Увеличение значения латентного фактора «локализация» на одну единицу измерения, связано с возрастанием значений переменной «достаток» на 0.82, переменной «полномочия» на 0.71 и переменной «статус» на 0.65.

Далее нестандартизированные значения фактора «локализация» были сгруппированы таким образом, чтобы обеспечить достаточную для фиксации различий наполняемость категорий и избежать ситуации, когда 50% наблюдений отнесены к одной группе. Так, было получено 4 слоя: «успешные,

относительно высокие значения локализации» – 21.7% (106 респондентов, значения от 2.05 до 3.49), «благополучные, локализация выше среднего уровня» – 26.8% (131 респондент, значения от 3.5 до 4.09), «относительно адаптированные, локализация ниже среднего уровня» – 23.6% (115 респондентов, значения от 4.1 до 4.59) и «неблагополучные, наименьшие значения локализации» – 27.9% (136 респондентов, значения от 4.6 до 6.53). Сравнение средних значений при помощи однофакторного дисперсионного анализа свидетельствует о статистически значимых различиях средних между слоями.

После выполненных вычислений и с учетом социальных категорий, которые не заняты на рынке труда, социальная структура населения городов с числом жителей более 100 тысяч приобретает следующий вид (Таблица 1):

Таблица 1 - Социальная структура городского населения

Занятые на рынке труда или безработные (слои) – 68.8% (n=488)	Успешные	14.9
	Благополучные	18.5
	Относительно адаптированные	16.2
	Неблагополучные	19.2
Социальные категории – 31.2% (n=222)	Неработающие пенсионеры	20.6
	Студенты, курсанты, аспиранты	4.5
	Домохозяйки	6.1

Жуков В.І.

НЕПРАВОВІ СОЦІАЛЬНІ ПРАКТИКИ В ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ В УКРАЇНІ

Вплив доміант інститутів радянської економіки (авторитаризм, директивність, патерналізм тощо) на ринкові перетворення в Україні породив феномен «подвійної інституціоналізації», що відобразилось на структурі соціальних практик трудових відносин, а саме розповсюдженню неправових соціальних практик, вкоріненню різних форм непотизму, корупції та соціального утриманства тощо.

Пострадянські трансформації, що відбулись в Україні породили феномен «подвійної інституціоналізації» [2], який став однією з причин сучасної соціальної кризи.

Трудові відносини, як складова соціальних відносин, зазнали впливу переходу до первинних фаз ринкової економіки й тому отримали форму певного «кентавризму» чи «подвійної інституціоналізації». За формою, в Україні побудована інституціональна інфраструктура соціальної ринкової економіки, зміст якої відповідає первинним, етапам її розвитку. Таким чином, характерними рисами сучасних трудових відносин (не зважаючи на формальне впровадження рамок соціального діалогу) стали максимізація

авторитаризму роботодавця і мінімізація впливу найманих працівників та їх організацій на процес праці.

Трудові відносини – це стійкі, укорінені форми соціальної взаємодії акторів (роботодавець, найманий працівник та їх організації) з приводу захисту їх економічних і соціальних інтересів (зайнятість, заробітна плата, безпека праці, соціальне страхування тощо), засобами колективно-договірного регулювання, за участю держави як арбітра (органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування).

Актори трудових відносин. Актори, суб'єкти, сторони трудових відносин (індивідуальні та колективні).

Поняття *соціальний актор* набуває сенсу лише в зчипці з конкретною соціальною дією (діяльністю), у той час як поняття *соціальний суб'єкт* акцентує, скоріше, раціональність свідомості й поведінки, здатність діючої особи до свідомого вибору лінії поведінки. Суб'єкт стає актором тільки стосовно якоїсь дії, актор же розглядається як суб'єкт лише при наявності необхідних характеристик свідомості [7, с.402]. В якості *акторів трансформаційного процесу* Т.І.Заславська розглядає суб'єктів, соціальна активність яких або безпосередньо викликає, або побічно спричиняє значущі зрушення в базових інститутах і практиках.

Захист економічних і соціальних інтересів працівників (зайнятість, заробітна плата, безпека праці, соціальне страхування тощо), як складова трудових відносин в країнах з ринковою економікою, в основному відбувається за участю профспілок і в тій чи іншій мірі держави. В Україні переважна кількість профспілок імітує захист працівника, підтримуючі інтереси роботодавця та стоїть на боці олігархічної влади, наприклад, Федерація профспілок України. Інтереси працівника захищають, відносно малочисельні, незалежні профспілки, наприклад Конфедерація вільних профспілок України, які постійно відчують латентну протидію органів державної влади.

Засоби колективно-договірного регулювання. Колективний договір – це інструмент регулювання заробітної плати та забезпечення гідних людини умов праці, які виробляються та встановлюються автономно, без будь-якого втручання держави, в процесі переговорів між профспілками та власниками (підприємцями). Держава, опосередковано, за допомогою своїх організацій та установ виступає як посередник і арбітр трудових відносин. Аналіз колективно-договірного регулювання трудових відносин в Україні перехідного періоду доводить його формальний характер, а серед сторін цих відносин найбільш зацікавленими виявляються профспілки, які, у той же час ще не готові працювати у ринкових умовах, у зв'язку із використанням угодовських практик патронно-клієнтистської системи [5].

Інституціональна база трудових відносин. Конституція України, закони України «Про заробітну плату», «Про відпустки», «Про колективні договори і угоди», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», «Про організації роботодавців», «Про соціальний діалог в Україні», Кодексу законів про працю», інших нормативно-правових актів.

Неправові соціальні практики в трудових відносинах. Вагомою причиною сучасної ситуації стало очікування змін, а створення феномену соціальних «змін без змін» [1] породило відповідну проблему, «залежності від траєкторії минулого досвіду» - «*path dependency*», що актуалізує значення попередніх структур і цінностей, відтворюваних за допомогою соціальних мереж [3].

Характеризуючи суспільну свідомість радянських людей (частина з яких продовжила грати роль роботодавців, а інша, найчисельніша – найманих працівників), як представників «безнадійно хворого суспільства», Т.І.Заславська виділяла деякі її особливості, наприклад, патерналізм та егалітаризм, що беруть свій початок з общинної свідомості, які розквітли на живильному ґрунті “реального соціалізму” і живляться в цей час бідністю й пригнобленим станом людей. Відверта й агресивна заздрість до положення будь-яких матеріально забезпечених, а тим більше привілейованих груп... [6, с.122].

Відповідно, усі пост-комуністичні інститути, що створились на руїнах інститутів державного соціалізму породили «конфліктний дисонанс» між радянською та пострадянською культурами, на колективному та суспільному рівнях, який породив розповсюдження різних форм непотизму та корупції, що в цілому призвело до поширення неправових соціальних практик у трудових відносинах.

Під неправовими соціальними практиками Т.І. Заславська розуміла сукупність стійких і масових соціальних взаємодій, пов'язаних з порушенням легітимних (тобто, що визнаються більшістю суспільства) законів і інших формально-юридичних норм, а також укорінених соціокультурних традицій, що регулюють взаємодії громадян у відповідних сферах життєдіяльності суспільства [7, с.396].

Неправові соціальні практики в трудових відносинах відбуваються у взаємодіях:

- роботодавця з найманим працівником (умови зайнятості, заробітна плата, умови праці);
- при укладанні та виконанні колективних договорів та угод;
- при вирішенні колективно-трудова спорів (конфліктів);
- організацій найманих працівників (у першу чергу альтернативних профспілок) з роботодавцем, державними органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування.

Висновок. Впровадження ринкової економіки в Україні переважно на засадах авторитарно-командних методів управління, надали ностальгічної легітимності старим інституціональним домінантам (наприклад, егалітаризму та патерналізму), що тривалий час перебували в резерві, а сьогодні для достатньо великої частини як роботодавців, так і найманих працівників набули актуальності. Звичка влади до егалітаризму, а найманих працівників до державного патерналізму, призвела до розповсюдження неправових соціальних практик і вкорінення різних форм непотизму, корупції та соціального утриманства тощо.

Список використаних джерел:

1. Буравой М. Транзит без трансформации: инволюция России к капитализму / М.Буравой // СОЦИС. – 2009. – № 9. – С.3-12.
2. Головаха Є. Інституціональні зміни в Україні: шлях до кризи і шляхи виходу з неї // Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг : У 2-х т. Т. 1. Аналітичні матеріали. / За ред. д.е.н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2011. – С.36-54.
3. Жуков В. Практики «Path Dependency» у трудових відносинах сучасної України як прояв ціннісних орієнтацій пострадянського суспільства // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: Збірник наукових праць. Вип. 17. – К.: Логос. 2012. – С.70-78.
4. Жуков В. Тенденції і протиріччя інституціоналізації діяльності суб'єктів трудових відносин у сучасній Україні // Соціологія / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 3. – С.53-65.
5. Жуков В. Соціальні трансформації без інновацій: колективно-договірне регулювання в Україні // Соціологічні дослідження. Збірник наукових праць Східно-українського національного університету Вип.11. – Луганськ. 2011. – С. 77-89.
6. Заславская Т.И. Социальная трансформация российского общества: Деятельностно-структурная концепция. – М.: Дело, 2002. – 568с.
7. Заславская Т.И. Трансформационный процесс в России: в поиске новой методологии. Том 2. // Избранное / Т.И. Заславская. — М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 591 с.

Іванкова-Стецюк О.Б.

ВИКОРИСТАННЯ КОНЦЕПЦІЇ СТРУКТУРИ СУСПІЛЬСТВА Т.І. ЗАСЛАВСЬКОЇ ДЛЯ АНАЛІЗУ ЗМІН В ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО-РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ

В структурі суспільно-релігійного життя в Україні в останні десятиліття відбуваються зміни, пов'язані з урізноманітненням форм його організації. Такі зміни потребують пояснень з соціологічної перспективи. Зокрема, постає потреба у побудові понятійної конструкції організаційної структури суспільно-релігійного життя та пошуку пояснень змін у формах структурування взаємодій суб'єктів, через вихід за межі соціологічних теорій релігії та залучення евристичного потенціалу концепцій зміни структур.

Яскравим прикладом потужної дослідницької програми, зорієнтованої на розкриття механізмів змін у соціальній структурі, є концепція відомого російського соціолога Т.І. Заславської. Понад зосередженість на вивченні економічних аспектів пострадянських соціетальних трансформацій, Т.І.Заславська вважала, що рушійними силами змін є всі (курсів наш – О.І.С.) елементи соціальної структури [Заславская Т.И. Движущие силы и механизмы трансформации постсоциалистических обществ // Харьковские социологические чтения-98. Сб. науч. раб. – Харьков, 1998. – С. 3]. Це дає підстави до використання ідей дослідниці для пояснення структурних змін у різноманітних сферах суспільного життя.

Діяльнісно-структурний підхід до вивчення соціальної структури суспільства, пропонований Т.І. Заславською, є актуальним у вивченні змін в суспільно-релігійному житті, адже дає змогу інтерпретувати суспільно-релігійні об'єднання як такі, що створюються в результаті діяльності людей. Урахування базових параметрів структури (позиція, діяльність, «соціальна якість»), пропонованих Т.І. Заславською [Куценко О. Евристичний потенціал концепції

соціальної структури суспільства Т.І. Заславської // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2014. – №1. - С.53], дає можливість враховувати як внутрішні життєві стратегії індивідів, так і зовнішні детермінанти діяльності (вплив соціальних інститутів), розкриваючи нові аспекти соціальної структури, та здійснювати інтерпретації соціальних відносин, пов'язаних з цією структурою.

Розвиваючи ідею про можливість аналізу соціальної структури як неперервного процесу структурації та соціального становлення, Т.І.Заславська задає перспективу розгляду процесів суспільного розвитку як еволюційних [Заславская Т.И. Современное российское общество. Социальный механизм трансформации. – М.: Из-во «Дело», 2004. - С.155], які «зобов'язані своїм виникненням акторам мезорівня» [Заславская Т.И. Современное российское общество. Социальный механизм трансформации. – М.: Из-во «Дело», 2004.- С.281]. В такому контексті сучасні суспільно-релігійні організації бачаться як структури мезорівня, здатні скоригувати та доповнювати правила, запроваджені акторами макрорівня до своїх інтересів [Загороднюк Т. Концепція соцієтальної трансформації російського суспільства Т.І. Заславської: історія, розвиток, прогностичний потенціал// Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2014. – №1. – С.74].

Евристичним потенціалом у вивченні змін в організації суспільно-релігійного життя наділена ідея Т.І. Заславської розгляду змін в соціальній структурі як таких, що водночас відображають момент «єдності минулого і майбутнього» [Заславская Т. Структуры российского общества через призму трансформационного процесса // Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены. – 2001. – № 4(60). – С.7]. Таке розуміння структурних змін створює передумови до проектування висновків соціологів, які досліджували традиційні соціальні форми організації релігії (Е. Дюркгайм, М. Вебер та інші), на сучасну площину - як відповідь на виклики, пов'язані з пошуком нових дослідницьких трендів (теорія соціальних систем, теорія самоорганізації, соціокультурний підхід) та вибудовуванні нових пояснювальних концепцій змін в суспільно-релігійному житті.

Реалізуючи настанову на залучення концепцій змін соціальної структури, (зокрема, концепції структури суспільства Т.І. Заславської) для пояснення змін в організації суспільно-релігійного життя, пропонуємо авторську версію їх пояснення – як завершального етапу процесів структурування взаємодії суб'єктів.

В рамках пропонованої концепції зміни визначаються діяльністю об'єднань, які постають як результат структурування соціальної взаємодії індивідів з метою реалізації потреб (як духовно-релігійних, так і соціальних). Це три типи об'єднань мезорівня: релігійні, основна функція яких полягає у забезпеченні умов для реалізації релігійних практик віруючих людей та, частково, для надання соціальної та психологічної допомоги; прорелігійні, що створюються при церквах для згуртування зусиль у вирішенні актуальних проблем мирян; суспільно-релігійні, зорієнтовані на розвиток традицій добротності, розробку та впровадження проектів (програм) забезпечення соціальної допомоги та підтримки найбільш потребуючого населення, які формують свою діяльність виходячи із християнських морально-етичних цінностей, однак, незалежно від національної приналежності чи віросповідання

самих учасників об'єднання. Усі три типи форм взаємодії передбачають подальший поділ на базові сталі форми організації – неподільні одиниці, з яких складається організаційна структура суспільно-релігійного життя. При цьому виразно виділяються такі два основні механізми змін у формах організації суспільно-релігійного життя: функціональна лабілізація (урізноманітнення функцій як реакція соціальної системи на виклики зовнішнього соціального середовища) та гібридизація організаційних форм («схрещування» форм, генезис яких відбувався за різними схемами). Наслідком дії цих механізмів є поступова комунітаризація суспільно-релігійного життя, набуття його осередками характеристик асоціативних спільнот громадянського типу, які сповідуючи принципи добровільного колективізму, забезпечують низку потреб сучасного індивіда, в першу чергу, потреб у самоідентифікації з прихильним соціальним оточенням, спілкуванні, взаємності. Цей процес триває, залишаючи і надалі відкритими багато запитань щодо змін у організаційній структурі суспільно-релігійного життя.

Князева О.В.

ДЕТСТВО: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Последнее десятилетие характеризуется повышенным вниманием мирового научного сообщества к проблемам, затрагивающим сферу детства. Актуальность его глубокого и всестороннего изучения обусловлена с одной стороны трансформационными процессами в обществе, с другой изменением роли и места детства в обществе. Ценность исследуемой проблематики возрастает по мере распространения в мире концепции прав ребенка, в связи с чем, проблематика детства оказывается в центре научных и политических дискуссий наравне с дебатами вокруг новых гендерных ролей, новой идентичности, изменившейся конфигурации семьи и т.п.

Вплоть до 1990-х годов концепции детства выстраивались по принципу «сверху-вниз»: наука долгое время была ориентирована только на изучение мира взрослых, а дети в силу своего возрастного и социального статуса часто обрекались на «молчание». По мнению И.Кона, поворотным пунктом к созданию новой парадигмы детства стал международный проект «Детство как социальный феномен» (1991) Европейского Центра социальной политики, которым руководил датский социолог Йенс Квортруп. В рамках этого проекта впервые предлагалось исследовать детство не с психологических позиций, а как компонент социальной структуры общества [1, с.164]. В конце 90-х годов XXвека исследователи Элисон Джеймс и Алан Праут в работе «Constructing and reconstructing childhood» (1997) пришли к заключению о том, что «традиционное рассмотрение детства в пределах психологии и педагогики начинает меняться: теперь гораздо проще найти подтверждение, что детство должно расцениваться как часть общества и культуры, а не как нечто предшествующее им; и что дети должны рассматриваться в качестве социальных деятелей уже в процессе становления ими» [2].

Такой методологический принцип позволяет рассматривать детство не только как возрастной период жизни человека, который характеризуется

первичной, прежде всего, семейной социализацией, но и как относительно самостоятельную составляющую общества, как особое целостно представленное явление, находящиеся в сложных функциональных связях с обществом. Своеобразную попытку решить вопрос о методологии исследования детства сделала И.М.Попова, призывая к синтезу знаний о детстве, к комплексному его изучению. В социологии детства она видела научный синтез всего того, что наработано другими науками и составляет существенные результаты отдельных научных дисциплин, изучающих детство. Определяя предмет социологии детства, она указывает на преимущества и специфичность данной отрасли знания, которые, по ее мнению, состоят в «интегративной функции социологии, в том, что социологический подход предоставляет возможность рассмотреть детство как целостное явление, различные проявления которого изучаются разными научными дисциплинами» [3, с270].

Сегодня можно выделить несколько основных подходов, которые целесообразно использовать при изучении детства: структурный функционализм, марксистскую социологию, символический интеракционизм и феноменологию. Существенную роль в исследовании детства и создании социологии детства сыграли социально-исторический подход, опирающийся на данные историко-этнографических исследований (детство рассматривается как социальное явление в историческом развитии), и социо-культурный подход. Однако, ни одно из перечисленных направлений в изучении детства не дает представление о нем как о целостном феномене и не позволяет исследовать его во всем многообразии. Все они имеют свои ограничения. Следует отметить, что целостный подход предполагает использование различных социологических подходов, которые неразрывно связаны и без их объединения не возможно изучение детства как целостного явления.

Речь идет не просто об уточнении наших знаний о детстве как особом феномене, его месте в социуме, но и проявлении всех его значимых особенностей и характеристик в современном мире. В рамках данного подхода субъективность выступает как целостная характеристика детей как социальной группы и позволяет рассматривать ребенка как субъекта индивидуального и социального развития. Включаясь в социальную структуру, дети видоизменяют ее и под воздействием преобразованных условий меняются сами. Такой подход расширяет поле субъективности детства. В научном плане открывается возможность исследования категории выбора в более широком контексте социальных условий и индивидуальных предпочтений в ходе взаимодействия детей и общества. В зарубежной социологии уже существуют исследования того, как дети в ситуациях, не структурированных с точки зрения образования, действуют со знанием дела и умеют грамотно использовать городские условия и распределять свое время. В других исследованиях рассматривалось, какие культурные ресурсы дети имеют в своем распоряжении и как они способны использовать предложения культуры, как они структурируют взаимодействия согласно своим правилам и понятиям [4].

С нашей точки зрения целостный подход позволяет рассматривать детей как компетентных участников социального действия, их соучастие в социальном мире, однако не следует упускать из виду тот факт, что действия

детей структурируются и управляются другими участниками социального действия, даже, если признать некое царство автономии. Таким образом, задача исследования феномена детства в контексте целостного подхода предстает актуальной и перспективной теоретической задачей.

Список використаних джерел:

1. Кон И.С. Детство как социальный феномен // Журнал исследований социальной политики. – Т2. – 2004. – №2. – С. 151-175 // Доступно на:<http://www.jsps.ru/archives/>
2. James A., Prout A. Preface // James A., Prout A. (eds). *Constructing and Reconstructing Childhood*. 2nd Edition. L., 1997. P. IX–XVII, IX
3. Соціологія дитинства // Пилипенко В.Є., Попова І.М., Танчер В.В. та ін.. Спеціальні та галузеві соціології: Навч. посіб. – 2-е вид. – К.:ПЦ «Фоліант», 2007. – С.270- 307.
4. Зюнкер Х., Бюлер-Нидербергер Д. От исследований социализации к социологии детства // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.rl-online.ru/articles/4-03/251.html>

Коваліско Н.В.

ТРАНСФОРМАЦІЙНА ПОВЕДІНКА ЗА Т.І. ЗАСЛАВСЬКОЮ: КРИТЕРІЙ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ, ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТИПИ ТА ДОСВІД ЕМПІРИЧНОГО ВИВЧЕННЯ

Кризові ситуації певною мірою сприяють запуску спонукальних механізмів особистісної поведінки, які змушують людину протидіяти подальшій деструкції. В результаті виникають нові конструктивні моделі поведінки, життєві стратегії, які поширюються в суспільстві і сприяють його стабілізації. Виходячи з цього, важливо вивчати соціальні чинники, які сприятимуть формуванню виробленню життєвих орієнтацій, що відповідатимуть новим умовам життєдіяльності, ефективним способам самореалізації особистості. Звичайно, що дія цих чинників значною мірою залежатиме від вікових особливостей, матеріального добробуту, рівня освіти людей тощо. Вивчаючи ці окреслені аспекти, йдеться про здатність окремих соціальних спільнот раціонально використовувати нові можливості, орієнтуючись при цьому на нові ціннісні орієнтири. Оскільки, лише за стабільних умов люди адаптуються до соціального середовища шляхом засвоєння і прийняття його цінностей, норм і форм соціальної взаємодії.

Одним із напрямів емпіричних соціологічних досліджень трансформаційних процесів є визначення різних форм, типів життєвих стратегій можна виділити у науковій спадщині Т.І.Заславської, яка виділяє типи трансформаційної активності [Заславская Т.И. Социетальная трансформация российского общества: Деятельностно-структурная концепция. – М.: Дело, 2003. – 568 с., С.509] .

Життєві стратегії, на думку російського соціолога Т.І. Заславської, можна вивчати через призму трансформційної поведінки на різних рівнях [Заславская Т.И. Современное российское общество: Социальный механизм трансформации: Учебн. Пособие. – М.: Дело, 2004. – 400 с., С.246]. Перший рівень складають індивідуальні поведінкові стратегії, другий – типи стратегій, що практикуються різними категоріями або соціальними групами, а третій – цілісні соціальні практики, в яких беруть участь багато взаємодіючих груп. Зокрема, автором зроблений ґрунтовний аналіз масових індивідуальних

поведінкових стратегій, що мають вплив на трансформаційний процес, наслідки для суспільства. Т.І. Заславська виділяє чотири масштабні класи стратегій: досягнення, адаптація, регресивні та руйнівні стратегії.

Для стратегій досягнення характерне підвищення індивідуального і сімейного статусу, мотивовані намагання підвищити благополуччя, професійне просування, політична кар'єра, покращення якості і способу життя, зростання соціального престижу.

В основі стратегії адаптації лежить спрямованість до соціального виживання, збереження попереднього або хоча б мінімально прийняттого соціального статусу.

Регресивні стратегії відображають намагання суб'єктів соціально або хоча б фізично вижити, а нерідко – просто забути і уникнути життєвих труднощів, нехай і ціною соціальної ексклюзії, втрати мінімального статусу, соціальних зв'язків і ідентичності, що призводить, як правило, до низхідної соціальної мобільності, до опускання на соціальне дно.

Руйнівні стратегії носять агресивний, асоціальний характер, що мають різну спрямованість і мотиви, зокрема, також визначаються відчаєм від нездатності пристосуватися до нових умов життя.

Таким чином, з точки зору функцій трансформаційної поведінки індивідів і груп щодо суспільства, Т.І. Заславська виділяє 8 її функціональних типів та дає їм ґрунтовну характеристику [Заславская Т.И. Современное российское общество: Социальный механизм трансформации: Учебн. Пособие. – М.: Дело, 2004. – 400 с., С.248-253].

Життєві стратегії на *мікрорівні* соціальних взаємодій (на рівні індивідів) – це інтуїтивне розуміння індивідом власного життєвого шляху, тлумачення і мотивація власної поведінки (раціоналізація життєвих цілей, цінності, мотиви і очікування).

Аналіз життєвих стратегій на *мезорівні* – це сукупність індивідуальних повсякденних практик соціальних спільностей (реальних і номінальних соціальних груп), в яких індивідуальні цілі, інтереси, очікування і способи поведінки аналогічні або схожі одна на одну, які набувають характеристик соціальних практик. Які, в свою чергу, можна систематизувати в певні життєві стратегії і інтерпретувати за допомогою аналізу їхніх типологічних характеристик.

Отже, на мезорівні можна виділити наступні типи життєвих стратегій:

1. стратегія досягнення життєвого успіху (стратегія досягнення), в основі якої лежить самореалізація, використання нових можливостей, розширене відтворення соціального статусу;
2. стратегія адаптації – просте відтворення статусу, збереження його за рахунок пристосування, вимушене балансування, використання в тому числі нових можливостей;
3. стратегія виживання – обмежене відтворення на рівні фізичного виживання, зниження соціального статусу, самообмеження, зниження життєвих шансів;
4. стратегія соціальної ексклюзії (виключення, ізоляції) - втеча від соціальної реальності, відмова від пристосування до змін. [Посткоммунистические трансформации: векторы, направления, содержание/ Под ред. О.Д. Куценко. –

Харьков:Изд. Центр Харьковского национального университета имени В.Н.Каразина, 2004. – 418 с.,С.264].

Емпіричний досвід вивчення трансформаційної поведінки та її змістовних компонентів, з яких складаються життєві стратегії, а також якою мірою способи їх реалізації пов'язані з різними соціальними практиками, зокрема з різними типами мобільної поведінки, було реалізоване в соціологічному дослідженні на регіональному рівні².

Критерієм успішності реалізованих стратегій є активність в життєвій ситуації, намагання її покращити або закріпити позиції, використати звичні або поспробувати нові способи самореалізації. Розподіл відповідей львів'ян та жителів Львівської області, отриманих на питання про активність, свідчить про переважання стратегій досягнення, успіху, оскільки 40,6% респондентів активно намагаються закріпити, покращити своє становище у суспільстві через підвищення матеріального добробуту та якості життя. Збереження вже досягнутого соціального становища, дещо роблять для його покращення, якщо з'являються сприятливі обставини, тобто стратегія адаптації характерна для 30% респондентів. Стратегія виживання (тобто забезпечення необхідного прожиткового мінімуму, оскільки для покращення соціального становища немає ні можливостей, ні ресурсів) властива 18,5% опитаних. Стратегія ізоляції, ексклюзії притаманна 6,6% респондентів, які не мають ні бажання, ні можливостей щось робити та змінювати у своєму житті, а отже «пливуть» за течією життя – це, свого роду, «втеча» від життя, відмова від пристосування до змін, що відбуваються у суспільстві.

Висновки. Специфіка соціальної мобільності на регіональному рівні полягає в тому, що поряд з низькою реальною мобільністю існує досить висока потенційна, що свідчить про готовність значної кількості львів'ян до зміни місця праці, професії, соціального становища, соціального статусу тощо. Отже, на регіональному рівні переважають такі життєві стратегії як стратегія досягнення та адаптації.

Важливим чинником досягнення життєвого успіху та висхідної мобільності, значення якого постійно зростає, є освіта, що стає передумовою та індикатором соціального становища індивідів. Респонденти відзначають, що освіта є визначальним чинником вертикальної мобільності, оскільки чим вищий освітній рівень, тим вища ймовірність переміщення у вищі за статусом соціальні групи. Більш освічені індивіди, як правило, краще адаптуються до умов праці, більш успішно виконують свої виробничі завдання, ефективніше включаються в громадську діяльність і назагал швидше досягають життєвого успіху.

² Емпіричною базою є результати регіонального дослідження з використанням кількісних методів, проведеного у березні-травні 2013 р. кафедрою історії та теорії соціології Львівського національного університету ім. І. Франка. Обсяг вибіркової сукупності становив 400 осіб м.Львова та Львівської області від 18 р. і старше. Тип вибірки – квотна репрезентативна за статтю та віком. Помилка репрезентативності $\pm 3,5\%$. Інформація опрацьована за допомогою ППП SPSS11.0.

ПЕРЕБУДОВА І ТРАНСФОРМАЦІЯ РАДЯНСЬКОГО СОЦІАЛІЗМУ В ДОСЛІДЖЕННЯХ Т. І. ЗАСЛАВСЬКОЇ: ВІЯЛО МОЖЛИВОСТЕЙ

Дослідницька діяльність ак. Тетяни Заславської була пов'язана з найважливішими суспільними проблемами в Радянському Союзі, а після його розпаду – в Росії. Її наукові розвідки стали не лише відображенням процесів трансформації радянського суспільного ладу, але й моментом цієї трансформації. Сам стиль її мислення був діловим і відповідальним, орієнтованим проти демагогії і популізму. Завдяки цьому праці Т. І. Заславської довгий час будуть залишатися в актуальному вжитку в соціологічному співтоваристві країн, що колись входили до складу СРСР.

Після смерті вченого його творча спадщина набуває вигляду завершеного тексту, який можна системно проаналізувати. Відносно спадщини ак. Т. Заславської така діяльність тільки починається. Ця вторинна системна рецепція її творів зараз зосереджена на діяльнісно-структурній концепції трансформаційного процесу [Шабанова М.О. вкладе Т. И. Заславской в познание посткоммунистических трансформаций: социальные механизмы и проблемы актора / Марина Шабанова // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2014. - №1. – с.34 -38]. Слушно звертається увага на суголосність інтенцій багатьох методологічних ідей Т. Заславської з сучасними методологічними новаціями західних соціологів [Куценко О. Эвристический потенциал концепции социальной структуры общества Т. И. Заславской / Ольга Куценко // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2014. - №1. – с.51 - 55]. В поле наукової уваги соціологів потрапляє переважно макроконцепція суспільної трансформації. Т. Загороднюк передає подібне бачення: «Т. І. Заславська, вивчаючи трансформаційні процеси в російському суспільстві в рамках діяльнісно-структурної парадигми, створила макроконцепцію його розвитку. Нею були розроблені базові поняття концепції: соціальна трансформація, типологічний простір трансформаційного процесу, соціальний механізм трансформації суспільства, соціально-трансформаційна структура суспільства, трансформаційна активність, рівні і актори трансформаційного процесу» [Загороднюк Т. Концепция социетальной трансформации российского общества Т. И. Заславской: история, развитие, прогностический потенциал / Татьяна Загороднюк // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2014. - №1. – с. 80].

Визнаючи корисність подібних досліджень, все ж мушу констатувати їх певну абстрактність. Усі процитовані автори фактично відволікаються від характеристик суспільства, що опинилося в процесі трансформації. Певною мірою це може бути викликано ідеологічною сенситивністю питання, адже мова йде про радянський соціалізм. Між тим, сама проблема соціалізму знову пересувається в фокус суспільних дискусій. Загальна криза світової капіталістичної системи вимагає розробки можливих варіантів суспільного розвитку. І. Валлерстайн навіть пише: «Знадобиться принаймні ще 50 років остаточної кризи, тобто «хаосу», перш ніж ми можемо сподіватися виявитися при новому суспільному ладі. Сьогодні і на наступні 50 років наше завдання полягає у вибудовуванні утопій. Це завдання вигадувати новий суспільний лад і

боротися за його створення. Адже жодним чином не гарантовано, що кінець неегалітарної історичної системи приведе до появи кращої. Боротьба відкрита» [Валлерстайн І. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / Иммануил Валлерстайн / Пер. с англ. П. М. Кудюкина. – СПб.: Университетская книга, 2001. – с. 185 - 186].

Стосовно спадщини Т. Заславської невідповідно ініціативу проявляють неосталіністи. Наприклад, відомий публіцист С. Кара-Мурза називає її серед тих радянських інтелектуалів, які найбільше долучилися до руйнування радянського соціалізму. Він пише: «З провідних суспільствознавців Т.І. Заславська перша публічно визначила перебудову як революцію, тобто як зміну політичної і соціальної системи» [Кара-Мурза С. Г. Между идеологией и наукой / Сергей Кара-Мурза. – М.: Научный эксперт, 2013. – с. 39]. Тут ми стикаємося з підміною понять. Дійсно, Т. Заславська доводила революційний характер перебудови, але пов'язувала його з рухом до справжнього соціалізму.

Мабуть, найкраще її концепцію передає назва написаної нею англійською мовою монографії [Zaslavskaja T.I. The Second Socialist Revolution. An Alternative Soviet Strategy. – L., N.Y.: Indiana University Press, 1990. –р.241]. Суперечка про перебудову і соціалізм має два аспекти. Перший пов'язаний з визначенням історичних етапів російської революції, що мала свій початок в жовтні 1917 р. В період перебудови в колах суспільствознавців поширилося уявлення, що соціалістичний імпульс 1917 року був деформований сталінським «термідором». Т. Заславська теж вважала, що «зріле радянське суспільство вийшло з сталінізму, успадкувавши його основні характеристики в пом'якшеній і більш розумній формі» [Заславская Т. И. Современное российско общество: социальный механизм трансформации. – М.: Дело, 2004. – с. 45]. Соціальна структура тут мала станово-кастовий характер з бюрократичним типом стратифікації. В цьому суспільстві егалітарний принцип розподілу доходів у більшій частині суспільства поєднувався з експлуатацією цієї більшості номенклатурною верхівкою. Друга соціалістична революція і мусила виправити викривлення, що виникли внаслідок сталінського «термідоріанського» перевороту. Вже в кінці 1990-х рр. Т. Заславська говорила, що «...соціальна революція, яка намічалася, не відбулася. Хоча її хвилі час від часу і здіймалися порівняно високо, але потім кожен раз спадали, не забезпечивши вирішення головних завдань» [Заславская Т. И. О некоторых методологических вопросах исследования современного российского общества // Куда идет Россия?...Кризис институциональных систем. Век, десятилетие, год / Под общ. ред. Т. И. Заславской. – М.: Логос, 1999. – с. 142.]. В цьому Т. Заславська розійшлася з оцінкою подій 1991 р. як закономірного результату перебудови, що визначалися В. Даниловим як «другий термідоріанський переворот» [Данилов В. П. Падение советского общества: коллапс, институциональный кризис или термидорианский переворот? // Там же. – с. 20].

Т. Заславська виходила з того, що уявлення про соціалізм повинно розвиватися. Не можна зупинятися лише на його умовах на кшталт суспільної власності на засоби виробництва, самоврядування трудящих та ін. Про сутнісне в ідеї соціалізму вона писала: «Це перш за все те, що головну цінність соціалізму становить людина – її розвиток, добробут і щастя» [Заславская Т. И. Перестройка и социализм // Постигание: Социология. Социальная политика.

.Экономическая реформа / Ред.- сост. Ф. М. Бородкин, Л. Я. Косалс, Р. В. Рывкина. – М.: Прогресс, 1989. – с. 222]. До сутнісних (цільових) рис соціалізму вчена віднесла: повне подолання бідності і постійне підвищення добробуту усіх суспільних груп; подолання експлуатації одних суспільних груп іншими; високий рівень демократії, реальне народовладдя; політична і культурна рівність націй; можливості для освіти і всебічного розвитку особистості, гуманний характер суспільних відносин; законність і гарантії прав і свобод людини [Там же, с. 222 - 223].

Саме ці ідеї Тетяни Заславської зараз набувають особливої актуальності і можуть послужити платформою для дискусії про форми нового суспільного устрою, якого потребує сучасний світ.

Корабльова В.М.

ЄВРОМАЙДАН ЯК УТОПІЯ: РОЗЛАМ СОЦІАЛЬНОЇ ТОПОЛОГІЇ

До недавніх подій українське суспільство могло бути описане бодріярівською метафорою «чорної діри мас», що тяжіє до соціальної імплозії. Український дослідник М. Мінаков позначає це як «дистопію» – місце, в якому «будь-який імпульс розвитку загасає раніше, ніж він встигає запустити механізм незворотних змін» (Мінаков 2010). Розчарування найбільш активної частини українського соціуму після т. зв. Помаранчевої революції згорнуло політичну сферу в «консервативну ситуацію» – простір уявного ідеологічного розмаїття, де однополярність ідеологічного поля була скомпенсована політичним антагонізмом не між ідеологічними супротивниками, а між територіями. Такий консерватизм спирається на ресентимент – самовідтворювальну біль-пам'ять як підставу колективної ідентичності. Прикметно, що ресентимент Південно-Східної України часто-густо обґрунтовує радянську ідентичність даного регіону. Архетипова постать Леніна як матеріальне втілення даної ідентичності актуалізувалася в світлі недавніх подій: хвиля «ленінопадів» (знесення пам'ятників радянському вождю), що прокотилася регіонами України на початку 2014 р., символізувала запізнілу дерадянізацію для одних і травму посягання на ідентичність для інших. Російськомовне населення України часто вважається приналежним до російського культурного ареалу, однак більш важливою є саме радянська ідентичність значної його частини. При цьому символічна прив'язка до «рідної землі», значуща для національної ідентичності (Е. Сміт), стимулює риторичу «возз'єднання з братніми республіками». Фантомні болі від розпаду Радянського Союзу створюють психологічну (і зрештою, соціальну) базу для сепаратистських течій: об'єднання з Росією постає точкою стабілізації сенсу, яка задає *Lebenswelt* певної конфігурації. На противагу цьому, ресентименти жителів Західної України пов'язані з примусовою радянізацією, що призводить до напруженості між співіснуючими картинами світу. Ретроспективна спрямованість позначених життєвих стратегій робить їх малопродуктивними в адаптації до реалій сучасного світу. Паралельно відбувалася напівстихийна рецепція ліберальних ідеологем

особистого успіху, «кривої американської мрії», що сприяло індивідуалізації українського суспільства, відокремленню людей одне від одного («Моя хата скраю»).

На сьогодні відсутня «ліцензійна версія» соціальності в Україні, яка задавала б цілісність її символічного простору. І в даному контексті Євромайдан може бути інтерпретований і як практична реабілітація ідеології, і як суспільний запит на неї. Масові заворушення, що початково мали антиурядовий характер, постаючи протестом проти корупції та криміналізації влади, обернулися формуванням української політичної нації та суспільної солідарності нового типу. Будучи синтезом цілераціональної та ціннісно-раціональної дії, ідеології задають цілісність суспільству як «неможливій» реальності (Е. Лакло). Євромайдан може бути витлумачений як запит на ідеологію, зрозумілу як програма дій, система переконань, виражених в ціннісних судженнях, покликана зберегти або реформувати існуючий суспільний устрій (М. Селіджер). Небажання жити в реальності, вибудованій попередньою українською владою, і прагнення до істотних реформ актуалізували запит на ідеології, засновані на запереченні вищої цінності грошей, наживи.

Принципова горизонтальність Євромайдану, підкреслювана відсутністю яскраво виражених лідерів – на тлі широкої мережі спеціалізованих спільнот (Автомайдан, Майдан СОС, Народна Самооборона, Відкритий університет Євромайдану тощо) – втілює актуальну форму соціальної організації, сетевізацію як тренд інформаційного суспільства (М. Кастельс). Відсутність єдиного лідера опозиції, непідзвітність Майдану опозиційним політикам, висунення ультиматуму В. Януковичу випадковою людиною – це ілюстрації стратегії теплового/холодного океану з її гаслом «Я – крапля в океані, який змінить країну». Інтенсивні інтерсуб'єктивні зв'язки створюють простір довіри (Ф. Фукуяма), руйнуючи інкапсульовану індивідуальність світу «пост» (у даному випадку, пострадянського, накладеного на загальний контекст постіндустріального). Це репрезентує *український модус комунітаризму*, активно теоретизованого сьогодні в розвиненому світі як альтернатива бездушній машині глобального капіталу (А. Етціоні, М. Гардт та ін.).

Євромайдан постає позасуспільним утворенням, що ламає усталений суспільний лад, намагаючись його реформувати, заново вибудовуючи соціальність. Причому ця соціальність вибудовувалася інтерсуб'єктивним чином, підтверджуючи теоретичні викладки феноменологічної соціології. Вихідною аксіомою було заперечення влади усталених інститутів «поза Майданом», що супроводжувалося спробами створення паралельних інституцій (харчування, охорона порядку, лікування, фінансування, навчання, тощо), які знеличувалися по мірі своєї інституціоналізації, втім, ще зберігаючи сліди живої соціальності.

У такому контексті Євромайдан може бути інтерпретований як *утопія*, спроба зламу наявної соціальної топології, її розколу та спростування. У такій оптиці, Євромайдан – це не зміна, а лише її передумова. Наріжне питання полягає в *побудові життєздатної соціальної топології, відмінної від попередньої дистопії*.

Резюмуючи, варто відзначити, що подія Євромайдану вписується в топологічну метафорику Порубіжжя, адже суть не тільки в тому, що до маргінальному регіону, до недавніх пір слабо відрізняваного від Росії, прикута увага всього світу, а й у тому, що, по-перше, зазначені події не вкладаються в прогностику соціальних наук, постаючи тим самим стохастичним атрактором, випадковою точкою біфуркації, а по-друге, ці події можуть змінити архітектоніку соціального ландшафту континенту в цілому. І якщо для Росії це прямий виклик стабільності режиму, який зберігає радянську інерційність, то для Старого Світу це і несподіване практичне втілення умоглядних побудов теоретиків (М. Гардта, П. Слотердайка та інших), і ренесанс модерної ідеї Європи як Нового світу. Зачарованість українців ідеєю Європи як символу цивілізованого світу «повнолітніх», за І. Кантом, людей, нагадала європейцям наріжні ідеали їхньої цивілізації, дискредитовані трагічним досвідом ХХ століття. Безумовно, Євромайдан не варто ідеалізувати: де-факто революція відбулася лише у свідомості людей, при цьому соціальні і політичні структури залишилися незмінними. Однак пам'ятаючи слова Г.В.Ф. Гегеля про те, що народи мають ті уряди, на які вони заслуговують, залишається сподіватися, що як тільки буде сформований суспільний запит на необхідну структуру влади, і він буде підкріплений усвідомленням нації як «щоденного плебісциту» (Е. Ренан), з'являться шанси на те, що він буде задоволений.

Кутуєв П.В., Герчанівський Д.Л.

СТРАТЕГІЇ ДЕВЕЛОПМЕНТАЛІСЬКОЇ ДЕРЖАВИ: SMITHIAN GROWTH VS SCHUMPETERIAN GROWTH

В умовах сьогоденної гострої політичної кризи надактуальним стає висвітлення можливих шляхів розвитку української держави. Не зважаючи на різноманіття політичних сил і ідеологій, що діють на вітчизняних теренах та їх активну конкурентну боротьбу за підтримку в електоральному полі за допомогою плеяди засобів – від політичної пропаганди до прямого застосування зброї – *de facto* всі вони «за замовчуванням» пропонують неоліберальний шлях економічного розвитку та ідеологію ліберальної демократії у сфері політики. Така специфіка політичної сцени притаманна не лише Україні, але популярність такої моделі жодним чином не долає її недоліків. На думку плеяди дослідників – від І.Валлерстайна [1] до М.Форкад [2] – із 70-х років ХХ ст. неоліберальна економічна політика стала фактично глобальним стандартом економічного та політичного господарювання. Як праві, так і ліві уряди ініціювали неоліберальні реформи – приватизацію державних підприємств, зменшення податків, відхід від державного регулювання економіки, відкриття кордонів для транснаціонального капіталу. Суперечливі наслідки неоліберального господарювання спонукають багатьох дослідників, зокрема Г.Дерлуг'яна [3], П.Еванса [4], Т.Скочпол [5], звертатися до його ідеологічного попередника, девелопменталізму, що базується на запереченні принципів *laissez – faire*. У 40-х–70-х роках ХХ століття останній домінував на світовій арені у формі кейнсіанської політики «всезагальної зайнятості», але постання

неолібералізму як нової гегемоністичної ідеології не призвело до повного зникнення девелопменталіських приписів з ідеологічного та політичного простору. В таких умовах дослідження історичного постання девелопменталізму як ідеології є нагальним завданням для відчизняної соціології [6, 20-21].

Історично можна прослідкувати різноманітні сценарії постання девелопменталіських держав в принципово різних умовах та з принципово різних геополітичних позицій. Ще більшу різновариабельність ми можемо зустріти, аналізуючи невдалі спроби реалізації девелопменталіської політики. На думку англійського дослідника Патріка О'Браєна, це призводить до необхідності концептуалізації різних політекономічних стратегій, якими історично послуговувалися ті суб'єкти геополітики, що ідентифікуються у сучасній соціологічній літературі як девелопменталіські держави. Основними тут є два «ідеальні типи» розвитку – «Смітівський» та «Шумпетеріанський», які є не стільки альтернативними, скільки компліментарними [7, 513].

Стратегія «Смітівського росту» (“Smithian growth”) передбачає забезпечення економічного зростання держави завдяки акумуляції товарних ринків, землі, праці і капіталу, а також корисних для розвитку виробництва наукових знань [7, 513]. Інтелектуальна спадщина видатного англійського економіста і соціолога тут розглядається не стільки як «ода вільному ринку», а скоріше в дусі видатного сучасного американського соціолога Д.Аппігі, який в своїх роботах «Адам Сміт в Пекіні» (“Adam Smith in Beijing: Lineages of the 21st Century”) переконливо доводить, що розуміння А.Сміта як ідеолога саморегульованого ринку, дерегуляції та приватизації є конструктором прихильників радикального неолібералізму, які досить вибірково трактують його спадщину [2, 368-369]. Батько-засновник економіки в її сучасному розумінні не засуджував активних державних дій в національних інтересах, зокрема в сфері геополітики, та вбачав суспільний ідеал у поступовій «працелюбній революції» за східним зразком, ніж у європейському екстенсивному капіталізмі [7, 514]. Історичним базисом для такого розвитку слугувало забезпечення зовнішньої безпеки держави, ефективна територіальна експансія, монополізація внутрішнього примусу та інтеграція квазі-автономних політичних одиниць і різних регіональних, етнічних і релігійних груп населення в національну або імперську політику [1, 515].

Компліментарною до стратегії «Смітівського росту» є «Шумпетеріанська» візія, яка також акцентує увагу на тому, що дії ефективних держав значно виходять за межі простого забезпечення дотримання права власності та встановлення єдиних «правил гри» для економічних суб'єктів. На відміну від візії А.Сміта, що акцентується, здебільшого, на кількісній акумуляції капіталу, Шумпетеріанський підхід центрований навколо ролі виробництва та постулює важливу роль, що держава історично відігравала у заохоченні та захисті інвестицій в сфері стратегічно важливих для державного розвитку інновацій. [7, 515]. Вдала реалізація цих стратегій у їх комбінації стає запорукою постання девелопменталіської держави, що є достатньо політично стабільною та автономною від зовнішнього впливу для того, щоб забезпечити реальний суверенітет, розвиток бюрократичної системи та рівень державного доходу задля забезпечення ефективного державного розвитку [1, 515].

Історичний досвід вказує на те, що постання девелопменталіської держави вимагає не акцентуації виключно на одній з наведених стратегій, а скоріше реалізується завдяки їх гармонійному поєднанню. Згідно А.Багчі, становлення першої держави, що втілювала практики девелопменталізму, на теренах Європи припадає на середину-кінець XVI-го століття та пов'язане із війною за незалежність Нідерландів проти іспанського панування та постановням Об'єднаних Провінцій як єдиної голландської держави у 1579 році. Протягом наступних 50 років голландці стали досвідченими мореплавами, налагодивши морські перевезення навколо всього світу від Індонезії до Карибських островів, а згодом – створивши могутню колоніальну імперію. На думку автора, такій стрімкій модернізації сприяла низка факторів: необхідність об'єднання перед загрозою повеней, історична слабкість феодалних відносин, сильний патріотизм та концепція національної єдності, що рано сформувалася. Але найважливішими для успішного процесу була держава, що налагодила високоефективну податкову систему задля забезпечення військової сили, налагодження інфраструктури (каналів) сільського господарства і торгівлі та, деякою мірою, підтримки найбільш вразливих верств населення для зменшення соціальної напруги. Встановлення свободи віросповідання сприяло притоку заможних та кваліфікованих іммігрантів, зокрема протестантів та іудеїв, що покидали Іспанію, побоюючись переслідування інквізиції. Фіксація податків, розвиток досконалої фінансової системи та поява високоліквідного державного боргу пожвавили ринок, а створений у 1609 році Банк Амстердаму став прообразом центрального банку. Економіка Нідерландів мала за опертя поєднання як принципів «Смітівської» стратегії, зокрема значного включення населення в товарно-грошові відносини, так і «Шумпетеріанські» елементи, зокрема надзвичайною кількістю інноваційних фінансових інструментів [8, 399-409].

Не менш яскравим є приклад першої в Європі індустріальної держави, Великобританії. А.Багчі проводить генеалогію англійського девелопменталізму також із XVI-го століття, Англія стала другою європейською державою після Нідерландів, де законодавчим шляхом було встановлено товарну ліквідність землі та скасовано обмеження, які сприяли збереженню великих земельних маєтків цілими. Усунення феодалної землевласності та звільнення великої кількості робітників із не-ринкових (феодалних) форм праці, ослаблення середньовічних торговельних обмежень, вдале запозичення технологій та досвіду в інших європейських державах сприяли швидкому економічному зростанню. Держава активно сприяла капіталістичному господарюванню законодавчим шляхом, так було прийнято ряд драконівських законів, наприклад Чорний Акт 1723 року, які захистили приватну власність. Запроваджувалися і протекціоніські міри, Навігаційні акти, прийняті в 1651 і 1662 роках, обмежили імпорт, і національні виробники зерна, цукру, текстилю, виробів для мореплавства, деревини були захищені загороджувальними митами. Великі державні витрати на військово-морський флот стимулювали економіку та сприяли розвитку техноємних галузей. Фінансовий ринок також стрімко розвивався, таких що отримало назву Англійської фінансової революції. Так саме, як і в випадку з Нідерландами, економічне зростання забезпечувалося багато в чому вдалою комбінацією екстенсивної «Смітівської»

стратегії, як то звільнення великої кількості робітників із не-ринкових (феодальних) форм праці через усунення феодальних форм земельної власності, так і інтенсивному технологічному розвитку, багато в чому завдяки вдалому запозиченню технологій та досвіду в інших європейських державах, в рамках «Шумпетеріанської» візії [8, 409-413].

Таким чином ми бачимо, що різновекторність історичного розвитку девелопменталіських держав вимагає на використання різних концептуальних підходів для аналізу їх постання. У кожному випадку становленню тієї чи іншої держави завдячувала комбінація екстенсивної «Смітівської» стратегії, спрямованої на збільшення виробництва та впровадженню інновацій в межах «Шумпетеріанської» візії.

Список використаних джерел:

1. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / Иммануил Валлерстайн; [Пер. с англ. под ред. Б. Л. Иноземцева]. Центр исследований постиндустриального общества. — К.: Логос, 2003. — 368 с.
2. Fourcade-Gourinchas M. The Rebirth of the Liberal Creed: Paths to Neoliberalism in Four Countries / M. Fourcade-Gourinchas, S. L. Babb // *The American Journal of Sociology*, 2002. — Vol. 108, № 3. — P. 533-579.
3. Дерлугьян, Г. Как устроен этот мир. наброски на макросоциологические темы / Георгий Дерлугьян. — М.: Изд. Института Гайдара, 2013. — 176с.
4. Evans P. Transnational Linkages and the Economic Role of the State: An Analysis of Developing and Industrialized Nations in the Post-World War II Period / P. Evans // *Bringing the State Back In*. — Ed. by P.Evans, D.Rueschemeyer, T.Skocpol. — Cambridge: Cambridge University Press, 1985. — P. 192-226.
5. Skocpol T. States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia and China / Theda Skocpol. — Cambridge: Cambridge University Press, 1979. — 407 p.
6. Кутуев П. Соціологічна теорія поміж Сходом і Заходом [Текст] / Павло Кутуєв. - К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. - 376 с.
7. O'Brien P. K. Fiscal and Financial Preconditions for the Formation of Developmental States in the West and the East from the Conquest of Ceuta (1415) to the Opium War (1839) / Patrick Karl O'Brien // *Journal of World History*, 2012 —Vol. 23, No. 3 — P. 513-553.
8. Bagchi A. K. The Past and the Future of the Developmental State [Електронний ресурс] / Amiya Kumar Bagchi // *Journal of World-Systems Research*, 2000. — VI, 2. — P. 398-442 — Режим доступу до журн. : <http://www.jwsr.org/wp-content/uploads/2013/05/jwsr-v6n2-bagchi.pdf>

Куценко О.Д.

КОНЦЕПЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ Т.І.ЗАСЛАВСЬКОЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ В ДОСЛІДЖЕННІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Пропонуються результати аналізу концептуальних уявлень Т.І.Заславської про соціальну структуру як базовий компонент механізму суспільного життя. Дана концепція отримала логічне оформлення наприкінці 1990-х років. Заснована на поєднанні реляційного та діяльнісно-структурного підходів до інтерпретації структури як системи відносин між групами та смистами соціальної нерівності в суспільстві. Обґрунтовується висновок про діалектичний характер концепції, її розвиток від концептуальних уявлень про соціальну

структуру суспільства як склад та стан його класів, верств й груп (*статусно-груповий варіант концепції*) - до концептуальних уявлень про систему відносин між групами і систему соціальних нерівностей (*класово-стратифікаційний варіант концепції*).

Концепція Т.І.Заславської надає багатомірну модель параметрів соціальної структури, яка включає:

- 1) позиції груп в системі суспільних відносин й ресурсів \ капіталів (економічних, політичних, соціально-професійних, культурних);
- 2) діяльнісний потенціал групи з розрізненням його типів: цілеорієнтованого (прийняття стратегічних рішень), іноваційно-підприємницького, реактивно-адаптаційного;
- 3) «соціальна якість» (або «культура») груп - сукупність норм, цінностей, які переважають в певній групі;
- 4) Система соціальних відносин між групами (спільність або протиріччя інтересів, конфлікти й солідарності).

В концепції актуалізовано науковий інтерес до експлуатації як чинника, що здатний пояснити структурні диспропорції та структурні зміни.

На підставі концепції отримала розвиток методологія дослідження соціальної структури, яка потребує подальшого уточнення.

Т.І.Заславською емпірично обґрунтована 6-шарова модель соціальної структури, яка містить такі компоненти, як «правляча еліта», «верхній прошарок» (великі та середні бізнесмени, менеджери, професіонали-експерти), середній прошарок (середні та дрібні підприємці, менеджери середньої ланки, спеціалісти), «базовий прошарок» (наймані працівники різної кваліфікації з низьким доходом), «соціальне дно» (соціальні маргінали; поняття збігається із значенням понять «андерклас», «прекаріат»).

Попонується концепція соціальної структури радянського суспільства та її динаміки, розкриваються її внутрішні протиріччя, які призвели до об'єктивної потреби системних структурних змін, що стало основою політики Перебудову у СРСР. Серед внутрішніх протиріч як найбільш глибокі виокремлюються наступні: наявність в радянському суспільстві прихованого структурного безробіття, конфлікту суспільних інтересів в системі виробничих відносин та управління, експлуатація робітників. Неоднорідність класових груп за культурними параметрами призвела до багатократного ускладнення соціальної структури й до змін соціальної якості соціально-професійних груп та класів. Наслідком стала невідповідність виробничих відносин новим проявам соціальної структури.

В розвитку теорії трансформації соціальної структури Т.І.Заславська орієнтується на розробки чеського соціолога П.Махоніна та одного з найвпливовіших авторів неоінституціонального аналізу Д.Норта. Обґрунтовується три рівня складності якісних змін (трансформації) соціальної структури, які розгортаються за певною послідовністю:

- реформування інститутів,
- адаптація соціальних груп і формування нових груп як результат «введення» нових інститутів,
- зміни соціокультурних характеристик в суспільстві.

Аналіз українського суспільства із застосуванням даної теорії доводить, що в українському суспільстві незавершений жодна з фаз трансформації. Особливо «відстають» зміни соціокультурних характеристик суспільства, що утворює основу для відтворення норм взаємодій, притаманних суспільству в його до-трансформаційному періоді.

В концепції Т.І.Заславської обґрунтовується висновок про високий рівень невизначеності процесу структурних змін та його залежність як від поведінки, установок-орієнтацій еліт, так і масових груп суспільства.

Доповідачем робиться висновок про пізнавальну продуктивність застосування концептуального ядра теорії Т.І.Заславської до досліджень трансформації соціальної структури й соціетальних трансформацій як таких в різних типах суспільства.

Концепція повністю відповідає теоретичним уявленням 2000-х років про роль культури, агентності й структури в соціальних змінах, які розвиваються в сучасній соціології.

Концепція має пояснюючий та прогностичний характер (за типами теоретизування, виділеними П.Штомпою). Однак універсальний характер теорії потребує додаткової перевірки в різних типах суспільств.

Визначається, що на основі концепції Т.І.Заславської реалізована сильна дослідницька програма: від масштабних теоретичних й методологічних розробок, спрямованих на розкриття закономірностей суспільного розвитку, їх застосування в емпіричних дослідженнях – до емпірично обґрунтованих висновків, які пропонувались для управління суспільними процесами. В такій комплексності дослідницької діяльності вбачається перспектива розвитку соціологічного теоретизування й досліджень як таких.

Лобовікова О.О.

СПЕЦИФІКА КОМУНІКАЦІЇ В МЕРЕЖЕВИХ СПІЛЬНОТАХ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Тенденції розвитку сучасного суспільства вказують на те, що людство все більшою і більшою мірою пов'язує своє майбутнє з прогресом інформаційних технологій, розширенням і поглибленням сфери людських комунікацій. Більшість з них не залежать від просторової близькості і можуть забезпечуватися засобами дистанційної комунікації. Е. Тоффлер в книзі «Третя хвиля» стверджує, що «сімейні та громадські зв'язки, цілком ймовірно, зміцняться за допомогою цих технологій. Комп'ютери та засоби комунікації здатні допомогти нам у створенні спільності» [Тоффлер Е. Третья волна. – М.: АСТ, 2004, с 324]. Велику роль у формуванні та підтримці такої форми соціальності відіграє Інтернет і створення віртуальних соціальних мереж. Як свідчать світові події початку ХХІ ст. (арабська весна, Оссуру Wall Street, Болотна площа або лондонські погроми та ін.) важко недооцінити роль мережових спільнот, адже на зміну «помаранчевих революцій» прийшли «революції 2.0», відмінна риса яких - ключова роль Інтернету. Збільшення обсягів інформації, швидкості її розповсюдження в умовах глобалізації

актуалізують необхідність соціологічного осмислення особливостей комунікації в віртуальному просторі.

Комунікація - складний процес взаємодії між людьми, що полягає в обміні інформацією, а також у сприйнятті і розумінні партнерами один одного. У роботі Ю. Хабермаса «Моральна свідомість і комунікативна дія» комунікація розглядається як соціальна дія. За визначеннями Дж.Міда та Г.Блумера, комунікація-це сукупність соціальних взаємодій, і люди не просто поведуться так чи інакше, вони конструюють свою поведінку та надають цій поведінці певного значення. [Мид Дж. От жеста к символу // Американская социологическая мысль. М., 1994,с.80-82; Блумер Г. Коллективное поведение // Психология масс. Хрестоматия. Самара, 1998].

Особливістю побудови соціальних мереж стало те, що їх зміст наповнюється самими користувачами, а крім спілкування, у акторів з'являється можливість споживати медіа-контент і весь спектр розважальних продуктів (музика, відео, ігри та ін.), вести економічну, політичну та інші види діяльності. Процес взаємодії в соціальній мережі має такі відмінні риси, як багаторівневність, багатоканальність, опосередкованість зв'язку, відкритість, можливість практично необмеженого розширення групи спілкування. Через сторінки соціальної мережі, вкладки новин, інформаційні рядки та ін. актори дізнаються про події в соціумі, у сфері, до якої належить референтна група та з якою ідентифікує себе користувач соціальної мережі. Обмінюючись знаннями, судженнями, думками, переживаннями, цінностями та ідеалами, мотивами та інтересами учасниками комунікативного процесу в соціальній мережі здійснюється спонукання до їх планів, мотивів, бажань, потреб, вчинків і дій, за допомогою чого можливе регулювання їх поведінки.

Соціальні мережі є відображенням в Інтернеті спільнот людей, представлених в реальності. В середині цих віртуальних об'єднань люди взаємодіють частіше за допомогою письмового спілкування. Важливим аспектом в реальному спілкуванні є ті емоції та почуття, які ми передаємо нашому співрозмовнику, проявляючи тим самим почуття симпатії або ж антипатії по відношенню до нього. Українські дослідники В.М. Огаренко і Ж.Д. Малахова підкреслюють, що саме через комунікації, навмисні або випадкові, люди в змозі перевіряти наміри один одного. Розуміння ролей, які особи відіграють у житті, відношення до людей у взаємозв'язаних ролях можливе тільки за наявності комунікації [Огаренко В.Н., Малахова Ж.Д. Социология малых групп: Учебник: пер. с укр. – Запорожье: ГУ «ЗИГМУ», 2002, с. 133]. Часто ми можемо зрозуміти ставлення людини до себе саме через ті емоції, які присутні під час спілкування. Важко визначити ставлення людини до себе, не знаючи реальних думок і намірів людини, не спостерігаючи її настроїв, просто читаючи «сухий» текст в інтернеті.

Однією з особливостей спілкування в соціальних мережах є «анонімність». Співрозмовники не можуть бачити друга, а значить вони не можуть повною мірою розкрити весь зміст листування. Соціальна мережа полегшує можливість анонімності, це відбувається за рахунок того, що людина не бачить реального співрозмовника, вона лише представляє його, тобто листування вибудовується на рівні внутрішніх образів. Ці образи створюються з фотографій, побачених на сторінці, зі спогадів тембру голосу, якщо розмова

була в реальності і т.п. Створюючи сторінку в соціальній мережі, користувач має свободу вибору при вказівці свого імені, статі, віку, зовнішності. У переважній більшості мережевих спільнот передбачається реєстрація користувачів з наданням індивідом інформації про себе для ідентифікації. Проте, при віртуальній комунікації, в переважній більшості випадків користувачі вказують деякі достовірні дані, хоча мають можливість обмежувати інформацію про себе до бажаного рівня. Вказівка достовірних персональних даних, на наш погляд, безпосередньо пов'язана з метою, яку переслідує користувач, створюючи сторінку в соціальній мережі. Більш висока ступінь свободи віртуальної ідентифікації тісно пов'язана з такими важливими аспектами відмінності віртуальної та реальної комунікації як ступінь психоемоційної напруженості і характер самопрезентації.

Отже, спілкування в мережевих спільнотах виконує ряд функцій: пізнавальну, розвиваючу, спонукаючу, згуртовуючу функції. *Пізнавальна* функція полягає в тому, що спілкування є джерелом інформації (через сторінки користувачів соціальної мережі, вкладки новин, інформаційні рядки та ін.) про події, в соціумі, у сфері, до якої належить референтна група, з якою ідентифікує себе користувач соціальної мережі. *Розвиваюча* функція полягає в соціалізації особистості та реалізується завдяки обміну знаннями, судженнями, думками, переживаннями, цінностями та ідеалами, мотивами та інтересами. *Спонукаюча* функція є одним з чинників соціальної детермінації поведінки людей, спонукання у них інтересів, цілей, планів, мотивів, бажань, потреб, вчинків і дій, а також регулювання їх поведінки. *Згуртовуюча* функція - сприяє виникненню єдиної думки, досягненню взаєморозуміння, злагоди, відшукання компромісу, встановленню близьких взаємин, узгодженню дій.

В умовах глобалізації відбувається процес трансформації звичних форм спілкування за допомогою віртуальної реальності. Особливість спілкування в віртуальному просторі пов'язана з обмеженою можливістю використання невербальних способів. Визначаючи специфіку комунікації в мережевому співтоваристві необхідно виділити такі відмінні риси, як багаторівневу взаємодію, багатоканальність, опосередкованість зв'язку і відкритість, можливість практично необмеженого розширення групи спілкування, що важко досягти поза віртуальної взаємодії.

Мельников А.С.

ТЕОРИЯ СОЦИАЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ В ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНОЙ СОЦИОЛОГИИ

В теории социальной структуры общества Т. И. Заславской значительное внимание уделяется таким проблемам как трансформационная активность, качество социальной структуры, человеческий потенциал, изучение которых также является приоритетом и для экзистенциальной социологии как одного из наиболее актуальных направлений анализа современного кризисного общества.

В экзистенциальной социологии сложились различные подходы к исследованию социальной структуры, но все эти подходы объединяет их критика классической объективистской макро-теории строения общества.

В экзистенциальной социологии М. Болль де Баля социальная структура определяется качеством и типом социальных связей, на основании чего выделяются негативное общество *deliance*, в котором связи разрушены, и общество *reliance*, с преобладающими в нем процессами восстановления разрушенных связей и отношений. При этом в обществе *deliance* разрушения происходят не на формально-рациональном уровне структуры, который напротив, укрепляется, а на уровне ее онтологического основания, то есть в субъективной, существующей социальной реальности. По сути, Болль де Баль предлагает развитие концепции “одиноким толпы” (Д. Рисмен) и социального отчуждения в массовом, рационализированном и потребительском обществе.

Для калифорнийской школы экзистенциальной социологии характерным является подход к социальной структуре, представленный ее лидером Дж. Дугласом в исследовании проблемы социального порядка в американском обществе [Douglas J. American Social Order. – N. Y.: Free Press, 1971]. Ключевым принципом этого подхода выступает переориентация социологии от дедуктивной к индуктивной методологической стратегии и от социальной структуры как абстракции к структуре как повседневному ситуационному действию. Такая переориентация предполагает рассмотрение общественной структуры как конкретного существующего контекста, в котором конструируются смыслы, правила и нормы, формирующие социальный порядок. Дуглас полагает, что поскольку социальный порядок складывается из разделяемой смысловой реальности правил и норм, важнейшее значение в нем приобретает феномен девиации, требующий эмпирического изучения в определенном повседневном контексте. Девиация, в свою очередь, порождается фундаментальным конфликтом между свободой и ограничением, противоречием индивидуального и социального в совместном опыте.

По сравнению с подходами М. Болль де Баля и калифорнийской школы, более развернуто и предметно проблематика социальной структуры в экзистенциальной социологии представлена в исследованиях американского теоретика Эдварда Тирикьяна. Рассмотрению социальной структуры Тирикьян посвятил отдельную работу, в которой он представил концепцию “структурной социологии” [Tiryakian E. Structural Sociology // Theoretical Sociology: Perspectives and Developments. – N. Y.: Appleton-Century-Crofts, 1970. – P. 111–135.] и, вопреки распространенному мнению, намного раньше Э. Гидденса сформулировал понятие и основные положения теории структурации, предприняв тем самым одну из первых попыток решения проблемы микро-макро синтеза [см.: Tiryakian E. Review: Giddens A. New Rules of Sociological Method: A Positive Critique of Interpretive Sociologies. – N.Y.: Basic Books, 1977 // American Journal of Sociology. – 1978. – Vol. 83. – № 4. – P. 1022-1025].

Также как и Дуглас, Тирикьян рассматривает социальную структуру сквозь призму проблемы отклонения от социального порядка, но больше

фокусируется на макро-уровне этой проблемы и таких ее факторах как социетальные трансформации и кризисные периоды. В связи с этим, его подход можно назвать макро-экзистенциальной социологией.

Опираясь на разработанную им методологию субъективного реализма, Тирикьян отмечает, что далеко продвинувшись в развитии структурного функционализма, социологи не уделили достаточного внимания самому понятию структуры. Структура традиционно понимается как нечто статическое и вневременное, аисторическое, однако существуют и иной взгляд, согласно которому она выступает множественной, динамической сущностью, несводимой к статическим моделям или институциональному порядку. Социальная структура не является структурой физической и представляет собой "...нормативные феномены интерсубъективного сознания, которые определяют социальные действия в социальном пространстве" [Tiryakian E. Structural Sociology // Theoretical Sociology: Perspectives and Developments. – N. Y.: Appleton-Century-Crofts, 1970, p. 115], а так как сознание не может быть статичным, то "...при рассмотрении социальной структуры должны использоваться взаимосвязанные понятия структуризации, деструктуризации и реструктуризации, включенные в процессы формирования паттернов институциональной жизни", – пишет Тирикьян [Tiryakian E. Structural Sociology // Theoretical Sociology: Perspectives and Developments. – N. Y.: Appleton-Century-Crofts, 1970, p. 116]. В свою очередь феномены интерсубъективного сознания возникают из "экзистенциального основания возможностей", которое и является социальной структурой: "...это латентное, но реальное основание, выступающее источником социальных актуализаций, и это онтологическое основание социального поведения является не чем, иным как культурой" [Tiryakian E. Structural Sociology // Theoretical Sociology: Perspectives and Developments. – N. Y.: Appleton-Century-Crofts, 1970, p. 118].

Актуализация социальных феноменов из основания возможностей представляет собой процессы, в которых социальная экзистенция принимает определенные формы и становится проявленной. В свою очередь, формализация социальной экзистенции определяет процессы институционализации. Социальные формы и структуры взаимосвязаны, но не тождественны, так как структура определяет и регулирует внутренние связи элементов, тогда как сущность форм состоит во внешнем отражении подлежащих структур, отмечает Тирикьян. При определенных обстоятельствах, скрытые социальные структуры (соотносимые с латентной подсистемой в теории Т. Парсонса) могут ломать установившиеся рамки социальной системы и приводить к масштабным трансформациям. По мнению Тирикьяна, поскольку социальные структуры по своей природе латентны, то ошибка социологов заключается в том, что они концентрируют свое внимание преимущественно на установленном, "видимом" уровне общества, тогда как его экзистенциальная часть остается вне поля зрения исследователей. В данном случае социологов можно сравнить с кинозрителями, которые погружаются в сюжет фильма и забывают об экране, проекторе, камерах, продюсерах и режиссерах, то есть о тех структурах, которые создали картину.

Обобщая рассмотрение различных подходов к пониманию социальной структуры общества в экзистенциальной социологии, следует отметить, что, помимо критики традиционных теорий, таких как структурный функционализм, все эти подходы объединяет общая методологическая стратегия или теоретический метод, которые мы предлагаем обозначить понятием *онтологизация*. Во всех рассмотренных версиях экзистенциальной социологии онтологизация является основополагающим принципом исследования социальной структуры и предполагает переориентацию от абстрактного к конкретному и ситуационному, а также характеризуется переносом акцента с гносеологических аспектов на проблему существования социальной структуры. Онтологизацию также можно представить как перспективу субъективного реализма, исходя из которой, экзистенциальная социология начинает обратное, индуктивное движение от глубинных уровней социальной реальности к поиску более общих, надситуационных параметров социальной экзистенции.

Мороз Є.О.

КУЛЬТУРНИЙ КАПІТАЛ ЯК ФАКТОР СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОСТРАДЯНСЬКИХ СУСПІЛЬСТВ

Ресурсний підхід у сучасній зарубіжній (особливо, європейській) теоретичній соціології набуває особливого значення при дослідженні трансформаційних процесів сучасних суспільств як наслідок усвідомлення теоретиками необхідності перегляду стратифікаційних моделей у новому суспільстві як альтернативи традиційним концепціям соціальної структури суспільства. Так чи інакше, в явній або неявній формі, але відправною точкою практично усіх цих концепцій виступали термінологічні аналоги «ресурсу» (активи, потенціал, і – особливо популярне поняття у сучасному суспільствознавстві - капітал). Цей напрям дослідження представлено працями П.Бурдьє, У.Бека, Д.Белла, Е.Гіденса, М.Кастельса, Н.Смелзера, Е. Соренсена, Е.Тоффлера та багатьма іншими.

В різних термінологічних і концептуальних контекстах всі дослідники звернули увагу на одне і те ж явище – перетворення багатьох характеристик індивіда, що не виступали ще півстоліття тому в масовому масштабі як значимі види ресурсів, в сучасному суспільстві в активи, що прямо впливають на економічний стан, життєві шанси і ризики [1]. Акцент у дослідженні стратифікаційної системи сучасних суспільств був перенесений з домінування економічних ресурсів як чинника формування класової системи, що обумовлює всі інші статусні позиції (політичні, професійні, культурні тощо), на аналіз різного роду ресурсів, які за певних умов могли бути перетворені в капітал (ресурсний підхід). Свого роду проявом кризи методології стала концепція еліт, яка, як відзначав Е.Гіденс, є своєрідною відмовою від класового аналізу і зіставленням вже не класів, а «еліти» і «маси» [2]. Поява концепції еліт відобразила чисельне зростання вищих класів і зміну їх складу за рахунок державних службовців, топ-менеджерів приватних компаній та інших.

Конструктивні спроби використання українськими та російськими соціологами концепції культурного капіталу при дослідженні проблем соціокультурної трансформації пострадянських суспільств були реалізовані у працях, зокрема, Т.Заславської. Так, відомою дослідницею був проведений теоретичний аналіз соціальної структури сучасного російського суспільства, у якому як основний критерій соціальної диференціації був сформульований принцип виміру сукупного капіталу, який мають у своєму розпорядженні індивіди і групи. При цьому у складі сукупного капіталу Т.Заславська, окрім політичного, економічного та соціального капіталів, виділила «культурний капітал, що відображає якість виховання, рівень освіти, професіоналізму, ерудиції, цінність життєвого досвіду суб'єктів» [3].

Особливе місце в розвитку методології досліджень стратифікації в рамках ресурсного підходу займають роботи В.Радаєва та О.Шкаратана. В цілому, будь-яка стратифікаційна система утворюється, з точки зору В.Радаєва, «особливим типом соціального розшарування і способом його відтворення на основі відмінностей в накопиченому капіталі певного вигляду» [4]. При цьому в числі основних типів капіталу, що визначають соціальну нерівність, він виділив: економічний; фізіологічний, що включає здоров'я, працездатність, наявність визначених фізичних якостей; культурний, втілений в практичному знанні та навиках соціалізації і що виявлений в стилях життя, нормах поведінки, споживчих смаках тощо; людський, обумовлений різницею здобутої освіти і кваліфікації.

Проблеми соціально-економічних закономірностей розвитку культурного капіталу в своїх дослідженнях вивчали такі соціологи, як Ю.Биченко та Н.Горбунова. Дослідники розглядали нерозривний зв'язок суспільних тенденцій та систем (зокрема, соціальної та економічної). Завдяки низці емпіричних соціологічних досліджень вони вивчали особливості тенденцій розвитку культурного капіталу в Росії у різні періоди, розуміючи культурний капітал перш за все як низку освітніх, соціальних та культурних факторів розвитку індивідуальних та групових показників.

Дослідженням ролі культурного капіталу на макрорівні займалися й інші вітчизняні вчені (А.Гапоненко, Т.Орлова та багато інших) [5]. На думку дослідників, культурний капітал нації потребує збереження і розвитку, а головне - ефективного використання, широкого впровадження інтелектуальних здобутків у практику економічного, суспільно-політичного, духовно-культурного життя. Необхідною умовою для цього є розвиток безпосередніх зв'язків інтелектуальних осередків – науково-технічних, культурно-освітніх – з владними структурами і громадсько-політичними організаціями.

Вочевидь, в межах підходів вітчизняних соціологів вивчення даного напрямку набувало певної специфіки. З одного боку, воно характеризувалося системною та логічною неоднозначністю визначення науковцями ключових понять дослідження, оскільки вітчизняних та російських вчених повсякчас цікавив практичний аспект даної проблеми: зв'язок інкорпорованих ресурсів та переваг, що вони надають з доступом до певних суспільних сфер та благ (наприклад, здобуття вищої освіти), практично не торкаючись дослідження фундаментальних проблем розробки загальної соціологічної теорії. Окрім того, особливістю досліджень в межах пострадянських суспільств набуває саме

яскраве розрізнення культурної та економічної еліти (відмінності між якими й проявляються у сукупному володінні капіталів різних типів), тобто порівняно низьке матеріальне положення першої як специфіка культурного капіталу пострадянського простору. Мається на увазі, що у розвинених європейських суспільствах з високим рівнем матеріальної та фізичної безпеки культурний та економічний капітали фактично не розрізняються, оскільки є єдиним соціальним феноменом (культурна еліта є елітою з високим матеріальним статком і навпаки).

Таблиця 1 Загальний огляд напрямків дослідження культурного капіталу в сучасній теоретичній соціології

Підхід до дослідження культурного капіталу	- За рівнем соціологічного знання:	
	Мікро-: Індивідуальне «багатство» соціального актора	Макро-: Ресурсний підхід до вивчення соціальної стратифікації
	За методологією дослідження:	
	Кількісний	Якісний
Інтерпретація культурного капіталу в межах підходів	Невід'ємна частина диспозиційної системи особистості (соціального агента), що отримується нею у процесі соціалізації та може бути використана для споживання як культурних благ, так і бути конвертована у інші типи капіталів.	Властивість сучасних суспільств, специфічний тип соціальних ресурсів, що в ХХ столітті є основою формування соціальної стратифікації та класів (наприклад, розмежування мас та еліти).

Інша точка зіткнення дослідницьких підходів до вивчення культурного капіталу полягає у його розумінні відповідно до певного рівня соціологічного знання (див. табл. 1).

Так, європейські дослідники більшою мірою є сконцентровані на розгляді культурного капіталу на мікрорівні (рівні індивіда) пізнання, тоді ж як значна кількість інших вітчизняних та російських науковців зосереджуються на макрорівні, відповідно до якого культурний капітал виявляє ознаки ресурсу суспільної диференціації (хоча, варто зазначити, що таке розрізнення не є безумовним).

Список використаних джерел:

1. Тихонова Н.Е. Ресурсный подход как новая теоретическая парадигма в стратификационных исследованиях / Н.Е.Тихонова // Социологические исследования. – 2006. – №9. – С.28-41.
2. Гидденс Э. Социология / Э.Гидденс [Пер. с англ.; науч. ред. В.А.Ядов; общ. ред. Л.С.Гурьевой, Л.Н.Посилевича].— М.:Эдиториал УРСС, 1999.— 703 с.
3. Заславская Т.Н. Современное российское общество: социальный механизм трансформации / Т.Н.Заславская. – М.: Дело, 2004. – 400 с.
4. Радаев В.В. Понятие капитала, формы капиталов и их конвертация / В.В.Радаев // Экономическая социология. – 2002. – Т. 3, № 4. – С. 20-32.

Нагорний Б.Г.

ЕВОЛЮЦІЯ КАТЕГОРІЇ «НОВІ ДІЛОВІ ЛЮДИ» (ІСТОРИЧНО-СОЦІОЛОГІЧНИЙ ОГЛЯД)

Не будет преувеличением сказать, что многоаспектное наследие Т.И. Заславской заключено в ключевой категории ее работ – социетальная трансформация общества. От первых работ, с которыми она уверенно заявила о себе и о своей будущей научной школе – о сибирском селе, до цикла работ о новых деловых людях, – трансформация общества подвергается системному анализу.

Эта же проблема занимала центральное место с первых лет работ (с 90-х годов) международного семинара, ставшего впоследствии знаменитым, «Куда идет Россия?».

На этих первых семинарах Т.И. Заславская обосновала один из ведущих тезисов (и постоянно к нему возвращалась на протяжении длительного периода) – в трансформационных процессах важно определить кто является главными действующими лицами («актерами») этих процессов, какую роль играют другие социальные группы.

«...Этот симпозиум посвящен обсуждению субъектно-деятельностного аспекта трансформации российского общества. Его замысел заключается в том, чтобы коллективными усилиями ученых разного порядка попытаться выработать более конкретные представления о тех социальных субъектах или акторах, действия которых оказывают решающее влияние на трансформацию российского общества. Хотелось бы выяснить, что представляют собой эти акторы, какова их социальная природа, как они структурированы, каковы их интересы и цели? В какую сторону они ведут... или не осознанно подталкивают своими действиями Россию, каковы характеристики и механизмы их взаимодействия? Справедливо ли распространяется точка зрения, что трансформация российского общества полностью зависит от узкого круга людей, в то время как остальная часть общества практически не играет?» (Напомним, что этот тезис был высказан на одном из первых симпозиумов в 2001 году. Эти и другие проблемы характерны также и для украинского и других постсоветских стран).

На этом же симпозиуме Т.И. Заславская высказала необходимость проанализировать значение важнейших субъектов (акторов) трансформационного процесса, к которому могут быть отнесены представители центральной региональной власти, бизнеса, других социальных групп.

Здесь же Т.И. Заславская обосновывает важное методологическое понятие в различиях категорий «социальный актор» и «социальный субъект».

«Они различаются по критерию отношения к социальному действию. Понятие «актор» имеет смысл лишь в сцепке с конкретным социальным действием, в то время как понятие субъект акцентирует скорее

рациональность сознания и поведения, способность к реализации свободного выбора. Субъект становится актором применительно к какому-то действию, а актор рассматривается как субъект при наличии определенных характеристик.

В качестве актора трансформационного процесса имеет смысл рассматривать тех социальных субъектов, действия которых вызывают или косвенно влекут за собой сдвиги в базовых институтах общества». [Кто и куда стремиться везти Россию?.. Акторы макро- мезо- и микроуровней современного трансформационного процесса. Под общ. ред. Т.И. Заславской. М, МВШСЭН, 2001, 384 с.].

Категория «деловые люди» сопровождает историю человечества с момента его возникновения. Она «перетекает», пересекается с другими категориями и теориями: лидерства, предпринимательства, элит, инноваций. От шумеров и египетских фараонов, до глобального управляющего класса (М.Г. Делягин).

История проблемы нашла отражение в известных литературных произведениях. По воспоминаниям современников можно судить о резонансе романа «Что делать?». Чернышевский вводит не только новую для своего времени категорию «новых людей», но и определяет источники ее формирования: мещанство, дворянство и образованные люди, живущие за счет использования своих знаний («мыслящий пролетарий», Д.И. Писарев). Главной составляющей идеологии новых людей, как подчеркивает Я.А. Никифоров, - польза, причем не личная, а общая, работа ради пользы других [Никифоров А.Н. Модернизация в социологическом дискурсе Н.Г. Чернышевского / А.Н. Никифоров // Свободная мысль. – 2012. - № 11/12. – С. 120].

Вся история мировой литературы так или иначе связана с проблемой появления новых социальных типов, новых деловых людей, формирования группы предпринимателей и инноваторов. (Упомянем классические персонажи пьес Островского, где объемно происследована деятельность купечества как социальной группы, Лопахина в «Вишневом саде» у Чехова, хрестоматийные романы Достоевского, Драйзера, «Унесенные ветром» Маргарет Митчелл и т.д.)

Неслучайно в последующих работах Т.И. Заславской и представителей ее школы значительное внимание уделялось вопросам формирования элиты и псевдоэлиты, проблемам инновационной культуры и инновационной активности. Так, ее соратница Р.В. Рывкина опубликовала ряд работ, которые вызвали оживленные дискуссии, в которых она обосновывала свое мнение о том, что интеллигенция потеряла свое прежнее значение в связи с тем, что не могла своевременно ответить на критические вызовы общества ее времени, а кроме того, многие представители способствовали распаду прежних социальных структур, формированию кризисного состояния общества. Г.Г. Силласте в своих работах разделяет понятия «деловой человек» и «интеллигент», она считает, что они ... дихотомически противостоят друг другу разные типы личностей. «Рынку нужны «деловые люди» (дельцы), рациональные, прагматичные, умеющие считать и приобретать любой ценой» [Силласте Г.Г. Интеллигенция в канун и период бури глобального кризиса / Г.Г. Силласте. – Харьков: изд-во НУА, 2009.- 100с.].

Многие из участников настоящей конференции присутствовали на памятной конференции, состоявшейся несколько лет назад в актовом зале «Красного корпуса» Киевского национального университета, где Татьяна Ивановна презентовала трехтомник своих работ. Перечитывая их сейчас, понимаешь насколько актуальными остаются основные идеи ее работ, особенно о трансформационных процессах в современном обществе и главных действующих лицах – акторах, участвующих в этих процессах. Можно сравнить данные двух журналов «Фокус» за 2013 год, где приведены рейтинги «Двухсот наиболее богатых людей страны» и «Двухсот наиболее влиятельных людей страны». Не вызывает оптимизма, что эти два списка почти полностью совпадают...Где уж тут «Профессура правит миром»? (я упоминаю об известной публикации в журнале «Свободная мысль», где приведен детальный анализ о том влиянии, которое оказывают выпускники наиболее престижных университетов Америки на экономическую и политическую жизнь не только своей страны, но и всего мира).

Как жаль, что мимо внимания профессионального сообщества прошла совместная украино-российская работа, выполненная под руководством М. Згуровского и А. Гвишиани. В ней на примере 131 страны проанализированы комплексные социальные, экономические и экологические критерии. В их числе качество элиты и отдаленность той или иной страны от степени устойчивости своего развития. Ученые доказывают, что эти показатели очень тесно между собой коррелируют [Згуровский М.З., Гвишиани А.Д., Глобальное моделирование процессов устойчивого развития в контексте качества и безопасности людей / М.З. Згуровский, А.Д. Гвишиани. – К.: Изд-во НТУ «Киевская политехника», 2008. – 531с.].

Настояща К.В.

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ СУБКУЛЬТУРИ МАЙДАНУ, ЯК ДИСКУРС НАЦІОНАЛЬНИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ

Інституалізація будь-якої субкультури в соціокультурному вимірі просторі передбачає і переструктуризацію останнього, внаслідок ієрархізації, як градації відношень до неї за ступенем протистояння або прихильності членів суспільства, тобто всіх інших наявних об'єктів соціокультурного виміру. Найбільші рівні прихильності відтворюють, таким чином, і структуру внутрішнього субкультурного простору, як рівнів центровідносного розташування агентів цієї субкультури, яких можна розділити за рівнями "культурації" на: лідерів (часто харизматичних), адептів, рекрутів і прихильників.

Так, перший рівень прихильного відношення - це власне цілковите наслідування субкультури, при якому відбувається "виключення інших людей і інших життєвих стилей з власного середовища, завдяки чому досягається значне спрощення власного життя і власного світогляду, які стають більш послідовними. Логічним кордоном цього процесу постає канонізація життя, тоталізація редуційованого образу життя шляхом подальшого виключення неаутентичних елементів [Ионин Л.Г. Новая магическая эпоха // Постмодерн:

новая магическая эпоха: Сб. статей / Под ред. Л.Г.Ионина. – Харьков: Харьковський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна, 2002. – С. 221-236.]. Подібне явище доцільно продовжуючи за Л.Г.Іонінім, назвати культурним фундаменталізмом, та відокремити носіїв подібної орієнтації, як представників стабільного ядра референтної групи субкультури, завдяки яким відбувається устаткування соціальних кордонів групи. Саме цих членів групи варто іменувати адептами. Серед загалу майданівців до цієї групи відносяться переважно як найрадикальніші прошарки революціонерів, так і громадяни які під час революції весь час проводили на Майдані, постійно приймали участь в бойових діях.

Другий рівень прихильного відношення також представлений, безпосередньо, носіями світогляду субкультури, які при цьому відрізняються толерантністю по відношенню до інших культурних “світів” і здатні до відкритого “міжкультурного” діалогу, внаслідок чого можуть привносити інновації у власний життєвий стиль. В процесі життєдіяльності моделі вони постають як агенти змін, забезпечуючи субкультурі адаптацію у зовнішньокультурних умовах, чим самим продовжують її існування, як постійне оновлення новими носіями (членами).

Завдяки цьому рівню, який втілює здатність субкультури до варіативності, креативності, як постійної корекції, відбувається адекватний інформаційний взаємообмін із зовнішнім культурним середовищем. Саме в цьому прошарку групи з’являються лідери, маючи харизматичну здатність до міфотворення. До цього шару в просторі Майдану належали переважно кола ідейних патріотів з числа інтелігенції, науковців, молоді, для яких було характерне зокрема і глибокий аналіз подій, критичне, розсудливе ставлення до подій, схильність до більшої поміркованості і толерантність.

Якщо перші два вищеописані рівні прихильності пов’язані з цілісним наслідуванням, як ідентифікацією членів групи себе, як носіїв цієї субкультури, в даному випадку – субкультури Майдану, то далі градацію прихильності слід продовжувати вже за межами референтної соціальної групи, репрезентуючою цю субкультуру.

Так третій рівень прихильності складається із “часткових наслідувань”, коли людину приваблює лише певний аспект, комплекс елементів культури як то:

- характер світосприйняття субкультури;
- знакова символіка, як зовнішня атрибутика одяжі та предметного середовища;
- власне картина світу, як певний міф, як світоглядна система, включаючи цінності, ідеали, орієнтації і т.д.

Наслідування перших двох параметрів (або разом, або окремо), при якому людина запозичуючи атрибутивні ознаки моделі світоглядно залишається на принципово інших позиціях, які дозволяють їй варіабельно виконувати власні смисложиттєві акти, можна назвати знаковим наслідуванням. Мотивами знакового наслідування постають як правило: 1)особиста емоційна симпатія; 2)слідування сучасній суспільній моді на цю культурну модель.

Відчуття близькості світоглядних орієнтирів субкультури особистістним цінністним домінантам індивіда складає основу другого варіанту часткового наслідування, який передбачає “запозичення” саме ідеологічного, світоглядного фрагменту моделі. Так, цей другий варіант наслідування можна назвати ідеологічним, або ж світоглядним. В рамках цього варіанту особистість усвідомлюючи тотожність вихідних положень власного світогляду відповідним параметрам певної ідеології, все ж таки формує власну неповторну поведінку, створюючи самобутню неординарну особистісну культуру, яка можна назвати умовною одиницею культурної приналежності-----культурною модифікацією.

В цілому, третій рівень прихильності до моделі можна уявити як соціальне коло субкультури, яке складається прихильниками, знаходячись, правда, за межами референтної групи і уявляється прошарком потенційних її членів. Це коло “прихильників” просторово найбільш щільно прилягає до кордонів референтної групи, окреслюючи останні та створюючи диффузну оболонку між ними (кордонами) і зовнішньокультурним середовищем. Завершуючи опис цього рівня прихильності треба відмітити, що він складається не з окремих індивідів, а здебільше з таких же референтних груп, спільно “сповідуючи” певні фрагменти ідеології. Варто також додати, що це коло прихильників субкультури є набагато ширшим, ніж простір соціальної групи субкультури. Індивідів наслідуючи цей---третій рівень прихильності можна назвати рекрутами. В контексті «майданної» тематики це коло утворене широким загалом прихильників і симпатиків революції, які однак приймали участь і надавали допомогу революції не постійно, системно, а час від часу, в силу можливостей і бажання. Переважно це коло складають кияни так чи інакше підтримуючи мітингувальників, тобто ті хто приносив їжу, одягу, був волонтером на кухні, мед часті, брав додому поранених, приїздив до лікарень і судів.

Четвертий рівень прихильності представлений наслідуванням вже не комплексних фрагментів, а лише окремих культурних форм. Наприклад, певного знаку, символу, предметного атрибуту або духовного продукту (окремих ідей, уявлень, гасел). На цьому рівні наслідування як таке заміщується власне запозиченням, яке при цьому супроводжується ухваленням цілосної культурної моделі як такої, що дозволяє зберігати за запозиченими об’єктами певною мірою і їх первинний зміст. Коли розповсюдження певної культурної форми набирає суспільного масштабу ми можемо говорити про вдалу інституалізацію цієї форми, яка із новації перетворюється в стереотип. Коли ж зміст стереотипу, а отож певної культурної форми, втрачається, ми можемо говорити про перетворення стереотипу в симулякр. Так відбувається секуляризація змісту ідеології субкультури, яка у випадку с субкультурою Майдану ще не розпочалась, хоча цей етап і є обов’язковим фактично для всіх субкультур після чого вони вже переходять в фазу меморіальної субкультури. Широкі прошарки суспільства, які обговорювали і оцінювали події Майдану в соцмережах і на власних кухнях можуть бути з легкістю віднесеними до цього рівню.

Дискурсивні практики всіх рівнів прихильності від тотального до часткового сприяли успішному процесу інституалізації субкультури Майдану в просторі українському соціуму. І сьогодні ця субкультура не просто стала легітимною і отримала соціальне схвалення, більше - її амбіції отримати статус

домінантної, що враховуючи загрозу зовнішньополітичного втручання уявляється цілком виправданим. Адже в стані екстремальної ситуації пошуки національної ідентичності не можуть залишатися безрезультатними, оскільки затягування суспільної рефлексії з цього приводу просто загрожує національній безпеці.

Нечитайло І.С.

ОБРАЗОВАНИЕ КАК ПОКАЗАТЕЛЬ И ФАКТОР РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА

Существует множество теорий социальных изменений, однако, на наш взгляд (и в этом мы солидарны со многими отечественными и российскими социологами) [Загороднюк Т. Человеческий потенциал в концепции социетальной трансформации посткоммунистического общества Т.Заславской / Т. Загороднюк // Соціальні виміри суспільства: Зб. наук. пр. – К.: ІС НАН України, 2009. – Вип. 1 (12), с. 130; Шабанова М. Социология свободы: Трансформирующееся общество. Монография / М. Шабанова. – М.: Моск. обществ. научн. фонд, 2000, с. 21], деятельностно-структурная концепция социетальной трансформации общества Т. И. Заславской является наиболее органичной и обладает достаточно мощной объяснительной силой в отношении процессов, происходящих в современной Украине.

Разрабатывая теорию социальной трансформации, Т. И. Заславская имела целью предложить такую модель социальных изменений, которая могла бы послужить на практике «инструментом» для измерения качественного перерождения постсоветских обществ, определения их «социальных координат» как критериев движения вперед, что является чрезвычайно важным, ведь если эти критерии будут найдены, станет возможным налаживание процесса развития общества [Заславская Т. И. Современное российское общество. Социальный механизм трансформации [Электронный ресурс] / Т. И. Заславская. – Режим доступа: <http://www.agitclub.ru/center/syst/parties11.htm>]. Но необходимость поиска координат в социальном пространстве, требует определения соответствующих «осей» этого пространства. Т. И. Заславская в качестве таковых выделяет следующие: 1) институциональную ось; 2) ось социальной структуры; 3) ось человеческого потенциала. Все три оси расположены по отношению друг к другу иерархически. Чем ниже слой – тем он важнее с точки зрения глубинных, коренных изменений. Самый верхний слой – институциональный. Социальная структура заложена чуть ниже. Самый глубинный слой представлен человеческим потенциалом. Этот слой наименее управляем, однако социальная структура может способствовать/препятствовать развитию этого потенциала в силу своей открытости/закрытости. По мнению Т. И. Заславской, именно с уровня человеческого потенциала следовало бы начинать реформирование постсоветских обществ.

Человеческий потенциал – комплексная характеристика составляющих общество людей, совокупность физических и духовных сил индивидов и групп, которые могут быть использованы для достижения индивидуальных,

групповых и общесоциальных целей, включая расширение потенций человека, возможностей (само)реализации. Он имеет сложную структуру и включает в себя четыре составляющие: социально-демографическую; социально-экономическую; социокультурную и инновационно-деятельностную [Человеческий фактор и трансформация российского общества. Полная расшифровка лекции от 6 октября 2005 г., прочитанной Т. И. Заславской в клубе «Улица ОГИ» в рамках проекта «Публичные лекции «Полит.ру» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://polit.ru/article/2005/10/13/zaslavskaya>]. Фактором, в той или иной мере обеспечивающим развитие всех этих составляющих, является образование. Однако в наибольшей степени это касается инновационно-деятельностного и социокультурного аспектов человеческого потенциала. Причем, по мнению Т. И. Заславской, именно социокультурный аспект является его базовой характеристикой. Следуя такой логике, функционирование института образования может рассматриваться с точки зрения выявления механизмов, опосредующих и фиксирующих социальные изменения, а само образование – как фактор, сопровождающий переход от одного типа общества к другому, влияющий на темпы и перспективы социальных изменений.

Актуальность социологического исследования образования обусловлена разрывом между потребностями социальной практики и уровнем понимания процессов, происходящих в сфере образования как фактора социокультурной динамики. Современными исследователями образования на первое место выдвигаются вопросы его доступности, равенства образовательных возможностей, а также открытости различных социальных слоев и страт для перемещений, вопросы соответствия образования требованиям общества, его амбивалентность по отношению к личным жизненным стратегиям [Грежебина Л. М. Конфликтогенность образования как социокультурный фактор трансформации современного российского общества. Автореф. канд. социол. наук / Л. М. Грежебина. – М., 2006, с. 4; Оксамитна С. М. Освітня нерівність і експансія вищої освіти / С. М. Оксамитна // Приоритеты развития современного образования: теория, методология, практика : материалы международной научн.-практ. конф. – Х.: Изд-во НУА, 2014, с. 22]. Именно принцип равенства возможностей (в контексте социальной справедливости) должен лежать в основе разработки и принятия государственных решений в области образования.

Система образования – это та область, где пересекаются и сталкиваются интересы и цели социальных групп, слоев, классов. Первопричины столкновения кроются в специфике процесса социализации. Роль образования в этом процессе проявляется (наряду с семьей) в формировании типических черт высших, средних и низших слоев современного общества. Часть молодых людей, особенно из низших слоев общества, принимая во внимание свои социальные шансы как данность или некий «рок судьбы», корректирует свои ориентации на те или иные позиции в социальном пространстве в сторону их занижения.

Эмпирические исследования, проведенные не так давно в Украине, свидетельствуют о том, что массовизация образования не привела к выравниванию социальных шансов индивидов и групп. Шансы получить

высшее образование у детей, чьи родители имеют только неполное среднее, среднее либо среднее специальное образование, весьма ограничены [Оксамитна С. М. Освітня нерівність і експансія вищої освіти / С. М. Оксамитна // Приоритеты развития современного образования: теория, методология, практика : материалы международной научн.-практ. конф. – Х.: Изд-во НУА, 2014, с. 26].

Многие социальные ученые, преимущественно зарубежные (Б. Барнстайн, Дж. Таф, М. Хьюз, И. Шор, К. Эспин-Андерсен и др.), убеждены, что корень образовательного неравенства следует искать даже не в школьном образовании, а еще глубже. Как утверждает С. Оксамитная, сомнения в определяющей роли школьного образования возникли в результате накопления убедительных эмпирических фактов, подтверждающих, что еще до начала обучения в школе, между детьми разного социального происхождения наблюдаются существенные разрывы в уровне когнитивного развития, лексических навыков и готовности к учебе в целом [Оксамитна С. М. Освітня нерівність і експансія вищої освіти / С. М. Оксамитна // Приоритеты развития современного образования: теория, методология, практика : материалы международной научн.-практ. конф. – Х.: Изд-во НУА, 2014, 31]. Результаты исследований, проведенных представителями западной социологии, в частности Б. Бернстайном и его последователями, вполне убедительно подтверждают, что важнейшими детерминантами образовательных успехов и социально-статусных продвижений индивидов и групп имеют модели поведения и когнитивные способности, сформированные в период дошкольного детства.

Однако, несмотря на правдоподобность и убедительность выводов, сделанных зарубежными исследователями, следует признать, что эти выводы нельзя без оглядки экстраполировать на Украинское общество. В этой связи возникает необходимость проведения аналогичных исследований в Украине. Результаты таких исследований, как нам представляется, могли бы послужить ориентиром в «снятии» проблемы элитарности образования, корректировки учебных программ, выявлении направлений развития непрерывного образования.

Петрушина Т.О.

ЗАДАЧИ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СОЦИОЛОГИИ: НАСЛЕДИЕ Т.ЗАСЛАВСКОЙ И ПРОБЛЕМЫ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

Экономическая социология стала мощным современным направлением развития мировой социологической мысли. Ее становление на постсоветском пространстве неразрывно связано с именем Т.Заславской, стоявшей вместе с Р.Рывкиной у истоков российских экономико-социологических исследований. В социологию Т.Заславская, как и многие соратники ее поколения пришла из экономики, осознав необходимость поиска ответов на многие вопросы теории и практики хозяйственной жизни в контексте социальных причин и проблем. Идея необходимости анализа экономики сквозь призму социологии и создание

нового междисциплинарного направления были для Т.Заславской объективно подготовлены всем опытом ее научно-практической работы, возможностью объединить знания, накопленные в экономике и социологии. Кроме того, высокая теоретическая значимость экономической социологии отражала широкое признание и традиции этого стремительно развивающегося направления в зарубежной социологии, к изучению достижений которой отечественные ученые активно подключились в конце 80-х – начале 90-х годов. Актуальность экономико-социологических исследований была также обусловлена их чрезвычайной востребованностью в условиях поиска и осуществления радикальных реформ общества и экономики, что и сегодня остается важной повесткой дня.

Основательницы отечественной экономической социологии изначально понимали ее как науку «о функционирующем в сфере экономики человеческом факторе, его структуре, роли и характере влияния на социально-экономические процессы» [Заславская Т.И., Рывкина Р.В. Социология экономической жизни: Очерки теории. – Новосибирск, 1991. - с.56]. Взаимоотношения экономической и социальной сфер они рассматривали как взаимовлияние общественной экономики и системы неравенств положения общественных групп во всех сферах общественной жизни. [Там же, с.55–56]. Было введено новое понятие «социальный механизм развития экономики», под которым понималась «активность субъектов, их деятельность и поведение в экономической и социальной сферах общества», которые зависят не только от объективных регуляторов, но и от состояния социально-экономического сознания субъектов: их потребностей, ориентаций, интересов [Там же, с.60]. В последних работах Т.Заславской, помимо анализа взаимодействия экономической и социальной сфер, особое внимание уделяется влиянию институциональных, социокультурных факторов на развитие экономики и наоборот. Т.Заславская подчеркивала, что «трансформация институциональной структуры общества – это прежде всего социокультурный процесс, внешним выражением которого служит качественное изменение повседневных массовых практик. Поэтому характер этого изменения служит критерием эффективности институциональных реформ» [Заславская Т. Поведение массовых общественных групп как фактор трансформации общества // Мониторинг общественного мнения: Экономические и социальные перемены. – 2000. - №6. - с.15]. Т.Заславская исходила прежде всего из деятельностного понимания трансформационных процессов, поэтому в центре ее внимания всегда находилась иерархия социальных субъектов (акторов). Она считала, что анализировать необходимо реальные изменения «в открытом социальном пространстве, выделяя в нем три координаты-вектора: вектор институциональных преобразований, вектор социоструктурных изменений и вектор человеческого потенциала общества» [Ядов В.А. Современная теоретическая социология как концептуальная база исследования российских трансформаций. – СПб.: Интерсоцис, 2009. – с.94].

Дальнейшее развитие экономической социологии сопровождалось уточнением ее предмета, понятийного аппарата и методологического арсенала. Несмотря на свою близость к политической экономии, социэкономике, институциональной и социальной экономике, утверждалась

специфика этого особого направления междисциплинарных исследований, ставшего самостоятельной отраслевой социологической наукой. Междисциплинарность, как формат научных исследований, характеризует и предметное поле, и методологию, и методы анализа. Необходимость новых концептуальных схем познания явилась результатом изменений социальной реальности XX века и эволюции изучающих их научных теорий. Осмысление сложных событий современности, признание гуманитарных критериев в качестве основополагающих при разработке и оценке политики социально-экономического развития определили главное направление парадигмального сдвига в экономической теории и социальных науках в сторону широкого социального, социокультурного и институционального контекста и использование соответствующих методологических подходов. Интеграция различных подходов в рамках междисциплинарных исследований должна опираться на взаимно уважительное отношение к профессиональной специфике каждого научного направления и исключать проявления «империализма» и односторонности с чьей-либо стороны при познании научной истины.

Я бы говорила не о вызовах междисциплинарности, а о потребности в междисциплинарности и вызовах, которые перед наукой, в т.ч. социальной, а значит, и экономической социологией ставит жизнь: объяснить происходящее, предвидеть будущее, хотя бы ближайшее, и предложить решение наиболее острых проблем нашего общества. Междисциплинарность предполагает переход от предметно ориентированного к проблемно ориентированному знанию, а также обеспечение, насколько возможно, объективного, комплексного и системного анализа реальных проблем. Междисциплинарные усилия преодолевают встречающуюся заангажированность и усиливают синергетический эффект работы коллективного разума.

Неизменные принципы научной работы Т.Заславской – опора только на реальные факты в поиске истины, профессионализм и независимость от каких-либо научных течений, взаимно уважительное сотрудничество с разными учеными отечественной и мировой науки - отражают высокую научную этику ученого. Гражданская совесть Т.Заславской не позволяла ей закрывать глаза на кризисную ситуацию в экономике и изучать какие-то периферийные проблемы. Она считала себя, как академик-экономист, получающий высокую зарплату от государства, персонально ответственной перед народом за состояние экономики и общества [Заславская Т.И. Избранное: В 3-х томах. – Том 3. Моя жизнь: воспоминания и размышления / Т.И.Заславская. – М.: ЗАО «Изд-во «Экономика»», 2007. – с.535]. Поэтому ее оценки российской действительности всегда были четкими, ясными, не завуалированными и честными. В одной из своих последних статей Т.Заславская писала: «Слабый и некачественный рост экономики, укоренение коррупции и организованной преступности, распад армии, разложение милиции, вырождение правосудия свидетельствуют о серьезном неблагополучии: Россия теряет свои позиции в мире. Значительная часть ее граждан понимает необходимость перегруппировки общественных сил, которая активизировала бы и привела к рулю правления конструктивные социальные силы, способные вытащить страну из засасывающего болота коррупции на путь современного

технического, экономического и социального прогресса» [Заславская Т.И. О социальных акторах модернизации России // Общественные науки и современность. – 2011. - №3. – с.13]. Парадоксально, но эта характеристика состояния российской экономики и общества абсолютно аналогичны современным украинским реалиям. И беды у нас общие, и задачи науки по их преодолению одинаковы. Главное, что мы можем и обязаны делать, - искать ИСТИНУ и говорить ПРАВДУ!

Сотрудники отдела экономической социологии ИС НАНУ всегда стремились в своих работах давать объективный научный анализ исследуемых проблем и выбирать тематику, отражающую либо малоисследованные, либо наиболее значимые для украинского общества вопросы. Так, последние НИР отдела посвящены анализу качества жизни населения, социальному потенциалу инновационного развития экономики Украины, положению рабочего класса в стране. Даже краткий обзор их результатов показывает важность учета полученных данных о реальной ситуации в нашем обществе для разработки адекватной вызовам жизни социально-экономической политики. Сегодня как никогда ясно, что мы должны мыслить категориями и интересами Украины как единого целого, знать и понимать нужды своего народа как главного субъекта, а не объекта социальных трансформаций.

Сапаєва Л.С.

МІЖНАРОДНІ ПОРІВНЯЛЬНІ СОЦІАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК АКТУАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ ПОЛЕМІКИ СУЧАСНОЇ СОЦІОЛОГІЇ

Можливість і доцільність проведення міжнародних порівняльних соціологічних досліджень, що мають більш ніж півстолітню історію існування, з'явилася в результаті широкого поширення соціологічного знання в усьому світі, а також внаслідок появи суспільно важливих проблем глобального характеру, зростанням географічної мобільності населення, динамізації, ускладнення якості та диференціації економічних, фінансових та інформаційних потоків. Виникла необхідність в універсальності масштабного комплексу знань про соціальні процеси, з метою їх подальшого аналізу, більш кваліфікованого прогнозування та регулювання. В один і той же час формується, з одного боку, необхідність розгляду суспільних процесів на рівні глобалізованого соціуму, а, з іншого, – підвищується значимість виділення регіональних центрів, врахування їх (регіональних) особливостей, специфічних рис, розвитку різних систем оцінок модернізаційних процесів, що відбуваються в тих чи інших державах, союзах держав, макрорегіонах.

Порівняльні міжкраїнні соціальні дослідження – це «збір емпіричних даних, здійснюваний методом масового опитування (всього населення або великої підгрупи) з початковою метою зіставлення, порівняння двох або більше соціальних одиниць (країн, націй, культур) в один момент часу по відношенню до певних порівняльних критеріїв» (тут і надалі пер. с рос. авт.) [Андреєнкова А.В. Межстрановые сравнительные исследования в социальных науках:

методологія, етапи розвитку, сучасне становище [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecsocman.hse.ru/hse/2012/09/02/1243275387/125-154.pdf>].

Розвиток порівняльних соціальних міжкраїнових досліджень відбувається в напрямку, як розширення часових параметрів (розвиток і динамізація моніторингових досліджень), так і збільшення числа об'єктів дослідження. Участь країн у репрезентативних порівняльних дослідженнях дозволяє здійснювати науково обґрунтований порівняльний аналіз змін, що відбуваються в соціально-політичних, культурних системах, а також формувати імідж тієї чи іншої країни в глобальному співтоваристві. Тому дуже важливим у процесі здійснення моніторингу міжнародних соціальних показників є виділення, як мінімум, двох основних видів методологічних проблем: операціоналізація понять, тобто вибір індикаторів; інтерпретація результатів з урахуванням культурних, історичних, політичних та інших особливостей.

В цілому міжнародні порівняльні дослідження Андреевкова А.В. умовно класифікує за трьома тематичними напрямками: «академічні порівняльні дослідження – спрямовані на вивчення важливих соціальних процесів, соціальної структури, системи установок і цінностей; опитування громадської думки, значну частину яких складають опитування з проблем міжнародних відносин, сприйняття країн, їх керівників, окремих політичних подій; порівняльні дослідження, пов'язані з розробкою або оцінкою ефективності соціальної політики або програм, окремих важливих соціальних тем або проблем (освіти, охорони здоров'я, розвитку бізнесу та підприємництва тощо); порівняльні міждержавні маркетингові дослідження» [Андреевкова А.В. Межстрановые сравнительные исследования в социальных науках: методология, этапы развития, современное состояние [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecsocman.hse.ru/hse/2012/09/02/1243275387/125-154.pdf>].

Об'єктом вивчення компаративних досліджень часто виступає національна держава, в рамках якої можливе, наприклад, виділення кількох національностей і відповідної кількості культур, наборів цінностей і т.і. Поряд з цим одна національність може бути розділена територіальними межами декількох держав. І тут виникає ще одна досить серйозна проблема – несумірності при здійсненні операціоналізації понять. Це означає, що одне і теж явище / процес в різних спільнотах можуть мати неідентичні смислові навантаження. Тому виникає необхідність у формалізації та упорядкуванні понять, тобто теоретичному конструюванні. Так, наприклад, у зв'язку зі зростаючим інтересом до виміру щастя, актуалізується теоретична обґрунтованість даного феномена як соціальної (а не виключно філософської, релігійної) категорії. Варто також згадати про значну кількість дослідників, що засуджують кількісні підходи в порівняльних дослідженнях аналогічних категорій. Їх головна теза ґрунтується на розумінні можливості дослідження макрорівня виключно крізь призму мікрорівня (тобто шляхом якісного вивчення поведінкових реакцій). Неможливо частково не погодитися з вищевказаною тезою, особливо в умовах все більшої маніпуляції (спекуляції) кількісними даними міжкраїнових порівняльних досліджень. Деякі дослідники, що займаються соціальною компаративістикою, наприклад, роблять спроби присвоєння деякому числовому значенню, яке відповідає ієрархічній позиції,

особливих смислів. Подібної помилки можна уникнути, наприклад, при комплексно-індексному підході до кількісних порівняльних досліджень. У всякому разі, не зважаючи на усі недосконалості та намагання використовувати результати копійної діяльності соціологів у суто політико-технологічних стратегіях, навряд чи доцільно дотримуватись й крайнощів – ставити під сумнів значення та необхідність здійснення міжнародних порівняльних соціальних досліджень. Український (й не тільки український) досвід також демонструє й іншу значну проблему – ігнорування у багатьох випадках представниками політичного класу потенціалу цих соціологічних розробок.

Міжнародні дослідження знаходяться сьогодні на шляху удосконалення та оптимізації, як видається, з цілого ряду причин. Перша – у зв'язку з численними дослідженнями в даній області все більш і більш розвивається та розширюється їх методологічний апарат. Залучення у їх організацію та проведення спеціалістів міжнародного рівня призводить до того, що, незважаючи на гостру полеміку, значне число методологічних та інших проблем в більшій мірі знаходять своє теоретико-прикладне рішення. Друга причина полягає у відносній доступності до інформації порівняльних досліджень. Що дозволяє здійснювати і конструктивну критику, і помічати умовності і невідповідності дослідницького інструментарію, який застосовується, включаючи і його методологічну складову. Однак не варто забувати про проблему, що зберігає свою значимість, а саме, – «закритість» цілого ряду держав і навіть регіонів для проведення в них кваліфікованих порівняльних досліджень.

Часткова універсалізація соціуму, сучасна відкритість між соціологічними спільнотами, а також спільне бажання більшості соціологів щодо адекватного розуміння процесів, що відбуваються в глобальному суспільстві відкриває можливості міжнародним порівняльним соціальним дослідженням за допомогою формування загального (об'єднуючого різні національності) понятійно-категоріального апарату здійснювати сумірність соціальних явищ.

Актуальність використання даних міжнародних досліджень у рамках функціонування нормальної політичної системи для забезпечення кваліфікованого відстеження змін суспільних процесів, порівняння тих же інституційних трансформацій з очікуваннями людей, їх суб'єктивними настроями й оцінками представляється незаперечною.

Симончук О.В.

ДРІБНІ ВЛАСНИКИ В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ КОНСТИТУЮВАННЯ КЛАСУ

У ХХ столітті неодноразово і радикально змінювалися інституціональні умови конституювання/відтворення класу дрібних власників, а відповідно до цього змінювалися його соціально-економічний статус, морфологічна структура і чисельність. У здійснюваній минулого століття щодо цього класу політиці чітко увиразнюються три ситуації його відтворення. *Ситуація конституювання* класу означає наявність сприятливих інституціональних умов: зацікавленість владних еліт у розвитку цього класу, законодавче оформлення прав, обов'язків і “правил гри” в економіці, створення організаційної інфраструктури,

конструювання позитивного образу представників класу та презентація його в публічному просторі. *Ситуація деконститування* класу передбачає законодавчі ініціативи та рішення, що обмежують його інтереси й ліквідовують правові засади його існування. Заразом обґрунтовується застосування дискримінаційних практик до його представників, а засобами масової інформації транслюється образ класу, далекого новому щойно затверджуваному соціально-політичному ладу, справедливо відтіснюваного на маргінес соціальної структури. *Ситуація реконститування класу* являє собою реверсну політику зі створення економічних передумов ефективного відтворення суб'єктів приватної підприємницької діяльності та формування ідеологічної доктрини, що легітимує новий економічний і соціальний порядок. Причому кожна з названих ситуацій охоплює доволі тривалий часовий період, а її внутрішня неоднорідність зумовлена зміною політичних й економічних тактик щодо класу, котрі й визначають модифікацію режимів його інституціонального відтворення.

Ситуація конститування. За відправну точку аналізу обрано початок ХХ століття, коли вищий менеджмент країни намагався перетворити клас дрібних власників, найчисельніший у зайнятому населенні України в складі Російської імперії і представлений головно селянами-одноосібниками і некооперованими кустарями, на ефективний клас дрібної буржуазії. Основним інструментом виявилися *столипінські реформи*. У стратегії наздоганяльного розвитку цей клас трактували як важливу частину структури капіталістичного суспільства, для якого необхідно створювати сприятливі умови відтворення, зокрема легітимне законодавче поле для розвитку приватної ініціативи, ринкових відносин й ефективного власника-господаря. Одночасно в суспільній свідомості формувався позитивний образ носія “духу капіталізму” і норм підприємницької професійної етики.

Ситуація деконститування. За радянської доби доля дрібних власників була визначена соціалістичною доктриною усупільнення засобів виробництва, що передбачає безумовну ліквідацію великої і поступове витіснення дрібної власності. Засоби реалізації цього завдання, тобто режими деконститування, не залишалися незмінними, вони коригувалися залежно від сформованих соціально-економічних обставин; налічується не менш як п'ять таких режимів, пов'язаних із певними часовими відрізками історії СРСР. *Політика військового комунізму* була спробою в історично найстисліші терміни ліквідувати експлуататорські класи у виробництві й торгівлі, що призвела до господарського колапсу. Ленінська *політика непу* являла собою тактичний відступ і часткове повернення інституціональних умов для відтворення класу дрібних власників, що дало змогу досить швидко реанімувати сільське господарство, виробництво і торгівлю. Результатом сталінської *політики примусової масової колективізації* стало майже цілковите звуження правового поля легального відтворення класу дрібних власників і, як наслідок, помітне скорочення у довоєнне десятиліття їхньої чисельності; умови для підприємницької ініціативи дрібних власників зберігалися лише у сфері реалізації продукції присадибних господарств і промислів. *Політика максимального усупільнення засобів виробництва* за хрущовської доби призводить до мінімізації зайнятості в колгоспно-кооперативному й

індивідуально-приватному секторах економіки; у правовому й ідеологічному полі конструюється стигма “паразитарних” елементів суспільства, чисельно збільшуваними носіями якої виступають люди, котрі нелегально займаються дрібною торгівлею, послугами, промислом. За часів *брежнєвської політики досягнення економічної і соціально-класової однорідності* показники колективного й індивідуального секторів зайнятості сягають історичного мінімуму за даними офіційної статистиків, але водночас максимуму — у сфері тіньової економіки за умов дефіциту товарів народного споживання.

Ситуація реконститування. Реверсний рух до фактичного, юридичного й ідеологічного відновлення статусу класу дрібних власників розпочався з *реформ перебудови*. Відповідно до нової економічної доктрини, що реабілітувала суспільну роль підприємницької ініціативи і ринку, створювалися сприятливі інституціональні умови для реконститування класу приватних власників. *Основний період формування інституту приватної власності та реконститування класу дрібних підприємців* припадає на перші два десятиліття незалежної України: законодавство увідповіднюється світовим стандартам для цивілізованого ведення бізнесу; створюється вся необхідна організаційна інфраструктура; легітимуються приватна власність та її суб'єкти.

У кожній з описаних ситуацій/періодів генерації дрібних підприємців різнилися інституціональними умовами існування, соціально-економічним і правовим статусом, джерелами комплектування, чисельністю, соціально-професійним складом, менталітетом і соціокультурними нормами підприємницької діяльності. (Детальніше див.: [Симончук О. Клас дрібних власників в Україні у ХХ столітті / О. Симончук // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2014. — № 1. — С. 84–111].)

Сірий Є.В.

ЗАСАДНИЧІ ПОЛОЖЕННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ СТРАТЕГІЙ У ВИВЧЕННІ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН В УКРАЇНІ

Досліджуючи соціальні зміни будь-якого суспільства в умовно доступному для дослідника часовому діапазоні, неодмінно ми маємо справу з теоретичною проекцією даного процесу у фокусі поняття соціальної трансформації – системи як стихійних, так і заданих заходів, що формують відповідні зміни у рамках яких йде відбір найбільш істотного і перспективного, за яких відбувається адаптація суспільства до змін середовища через формування програм, проектів, цілей, технологій, вирішення протиріч тощо. Суспільство є принципово динамічною системою, і безперервно піддається змінам, і тому, ми постійно спостерігаємо артикуляцію чи переформулювання ідей, виникнення або нівелювання ідеологій, переконань, інституціонований перегляд норм, цінностей, правил етичних кодів, правових систем, виникнення або зникнення груп, кіл спілкування та особистісних мереж тощо. Соціальна трансформація виступає найбільш глибоким типом змін суспільства, зачіпаючи всі його сторони і зв'язки, перетворюючи його сутнісні характеристики, зокрема, торкаючись соціальної структури українського суспільства, зміна системи

цінностей, установок, орієнтацій, що помітно впливає на поведінку та життєдіяльність усіх соціальних верств.

Сучасні трансформаційні процеси в українському суспільстві супроводжуються соціально-структурними перетвореннями, формуванням нових прошарків та груп і зміною місця в стратифікаційній системі вже наявних, що обумовлюють формування нових статусно-рольових відносин індивідів, а також зміною соціальної самоідентифікації.

Охарактеризовуючи процес відповідних змін, Т.Заславська як один із фундаторів дослідницьких практик змін пострадянського простору, серед особливостей сучасного пострадянського трансформаційного процесу, вказує зокрема на такі: 1) процес трансформації направлений на зміну сутнісних рис суспільства, що визначають його соціетальний тип; 2) йому властиві поступовість і мирний характер; 3) результати трансформації залежать не тільки від еліт суспільства, але і від масових суспільних груп; 4) велику роль грають стихійні чинники, дія їх непередбачувано; 5) неминучим є тривалий період аномії із-за випереджаючого розпаду старих інститутів в порівнянні із створенням нових [1].

Загальним зв'язуючи компонентом, тут виступає соціальний суб'єкт, до категорії якого відносяться конкретні суб'єкти, групи, кола, верстви, інститути, який пропускає і синхронізує всі ці процеси через власне трансцендування, виходячи за межі даного суспільства, і тим самим відтворюючи його. Можна сказати, що суспільство моделює в собі цю здатність суб'єкта, а з іншого боку, і спонукає реальних суб'єктів до активної творчої діяльності.

Наше дослідження спрямоване саме на вияв так званих соціальних акторів трансформаційних змін. В системі методологічного обґрунтування зовнішніх і внутрішніх чинників структурних перетворень в українському суспільстві, метою нашого дослідження є вивчення окремих компонентів соціальної ієрархії українського суспільства як цілісної системи груп і прошарків, діяльність і взаємодії яких є в основі соціального механізму трансформації українського суспільства. Деякі з цих груп є акторами (ініціаторами, організаторами, носіями) реформ, активність інших полягає у виборі особистих стратегій адаптації до змін, а ще інші, скоріше виявляються жертвами трансформаційних процесів. Тому існує наукова потреба у вивченні життєвих стратегій, інтересів, установок та поглядів, їх зміни, а також способи активності різних груп населення: акторів, стихійних учасників або пасивних жертв трансформаційного процесу. Однак проблема формування кластеру агентів трансформації, за винятком поодиноких випадків, залишається досі поза широкою науковою увагою.

Сьогодні представниками соціальних наук зроблено значні напрацювання щодо емпіричного опису та концептуалізації посткомуністичних трансформацій. Подібні дослідження досить активно проводяться і в Росії, і в Україні. На відповідні характеристики щодо тенденції рушійних сил трансформаційних процесів вказували зокрема: Т.Заславська, російський елітолог О. Гаман-Лутвіна [2, 68], український соціолог О. Куценко [3, 97—109] з відзначенням процесів загального декласування суспільств, аморфізацією класових структур і зниження їх ролі в соціально-політичних процесах. Ці теоретичні пошуки сьогодні ще більше актуалізуються. Аналізу даних процесів присвячено

чисельні праці, але більшість з них або обмежена теоретичним аналізом проблеми, або присвячена вивченню окремих аспектів трансформаційних процесів.

У науковій літературі достатньо широко представлені соціальні портрети груп і прошарків, що посідають важливі місця в соціальній ієрархії. Особливо аналізують ті з них, що недавно виникли й інтенсивно розвиваються, а також соціальне активні групи, що належать до так званого "середнього прошарку" — підприємці, регіональні еліти тощо. Однак, нас найбільше цікавить функціональний бік характеристик відповідної кластер-верстви.

Акцентуючись щодо наших дослідницьких практиках в аспекті проміжного фундаментального дослідження «Соціальні актори структурних трансформацій українського суспільства в порівняльній перспективі: ресурсні, ціннісні, діяльнісні виміри», перш за все головну увагу варто сконцентрувати на критеріях ідентифікації соціальних акторів (агентів) трансформації, зокрема – активно-функціональних владних суб'єктів, їх роль в трансформаційних процесах, а також окремих сегментів референтних груп. У цьому аспекті для нас прийнятним буде теорія структурації Е.Гіденса [4], за якою він відштовхувався від феноменів, які знаходять себе в суспільному житті, ввівши створивши концепт "соціальні практики" як одиницю аналізу, що дає змогу відобразити дуальність структури/дії та рефлексивність дії. Соціальні практики, як постійний потік виробництва соціальної дії, самі виробляють структури, правила та ресурси і водночас виробляються чи відтворюються соціальними акторами в їхніх діях. Т.Заславська, описуючи сутність реалізації інституційного аспекту в процесі пострадянської трансформації, зазначила, що зміна типових способів поведінки веде до трансформації відповідних практик, а накопичені зрушення в практиках, що реалізує той або інший інститут, призводять до зміни сутності цього соціального інституту. Таким чином, поведінкові стратегії різних груп населення мають суттєвий вплив на розвиток трансформаційних процесів" [5, 15].

Головними критеріями статусу соціальних груп, а відповідно, й соціальної стратифікації суспільства, прийнято вважати: політичний потенціал, економічний, соціокультурний, а також соціальний престиж, що є концентрованим віддзеркаленням названих вище ознак. Усі ці критерії частково пов'язані, але разом з тим утворюють порівняно самостійні осі стратифікаційного простору. Отже, позиції "агентів" у соціальному просторі визначені і їхнім взаємним поєднанням, відносною функціональною вагою кожного з них у загальному балансі і є чинником взаємодії, даючи шанси на здобуття влади та впливу в межах певного соціального поля. І як бачимо, ця проблема завжди була і є пов'язана з ресурсами.

В операціоналізації та кластеризації соціальних акторів (соціальних агентів, в цьому контексті ми ототожнюємо ці поняття) трансформації, неодмінно ми нашоуємося на так звані елітні кола, різні представники референтних груп, котрі безпосередньо становлять умовно значну частку цієї кагорти. І тому, сам алгоритм операціоналізації соціальних акторів як активно діючих суб'єктів трансформаційних змін (це вважатиметься однією із ключових ознак, критерієм їх вирізнення) будувався нами на алгоритмі операціоналізації еліт з поправкою на референтність.

У продовженні розгортання теоретико-методологічних засад даного дослідження, окрім згадуваних дослідників, ідеї та праці котрих враховані у засадничих аспектах, варто відзначити, що на мікросоціологічному рівні аналізу цілком прийнятним є і використання теоретичних надбань теорії референтних груп а аспекті «психології статусу» М.Хаймана та „рольового набору” Р. Мертонна [6]. Крім того, стратегію нашого фундаментального за характером дослідження, що до вивчення трансформаційно-модернізаційних процесів, ми виводимо ще й із загальних позицій в соціальних вченнях А. Сміта, К. Маркса, В. Зомбарта та М. Вебера, а саме з того положення, що першим необхідним кроком до капіталізму було виникнення заможної буржуазії . За цією моделлю первісне накопичення капіталу в руках приватних осіб повинно було передувати ринковому капіталізму. Саме заможна буржуазія була єдиним історичним актором, зацікавленим у поваленні феодального устрою і здатним завдяки своїм ресурсам втілити це в життя.

Сьогодні основу соціальної структури українського суспільства складають групи і верстви радянського суспільства, одночасно з якими в ринкових умовах склалися нові соціоструктурні утворення: прошарки-страти, до яких відносяться і підприємці різного рангу. Відмітні особливості підприємця як особливого суб'єкта господарських відносин і актора трансформації розкриваються в соціальних функціях і результатах. Ці аспекти досліджувалися з достатньою необхідністю на пострадянському просторі: і в нас, і в Росії. Так, досліджуючи трансформаційні процеси в російському суспільстві, знову-таки Т.Заславська підкреслювала роль підприємців, виділяючи два типи трансформаційної діяльності: (1) цільову реформаторську діяльність, що проявляється як перетворення інституційної структури суспільства через зміну правових і адміністративних норм, що діють, і (2) масову інноваційно-підприємницьку діяльність, суб'єкти якої використовують, розвивають і закріплюють нові норми і правила, перебудовувавши відповідні інститути як масових соціальних практик підприємництва. Дані положення можна цілком вважати засадничим у відповідних дослідницьких практиках.

Кількома ключовими функціями верству бізнесменів як соціальний суб'єкт, означив С.Макеєв у контексті створення економічного порядку та культивування і поширення особливого типу раціональності - раціонально-ефективні настанови і практики, спосіб мислення, що обслуговують економічну активність [7]. Іншим питанням стоїть трудова зайнятість населення як один із ключових соціальних показників суспільного розвитку [8] Таким чином підприємництво виступає одним з чинників легітимної соціально-політичної динаміки, забезпечуючи перерозподіл суспільного багатства і політичної влади економічно і політично прийнятним для суспільства шляхом, що, зокрема, використовується нами як одне із засадових положень у дослідженні полівимірної системи трансформаційних змін в Україні.

Список використаних джерел:

1. Акторы макро-, мезо- и микроуровней современного трансформаци-онного процесса / Под общ. Ред.Т.И.Заславской. – М.: МВШСЭН, 2001.
2. Гаман-Голутвина О. Процессы современного элитогенеза: мировой и отечественный опыт.– Ч.1./ О.Гаман-Голутвина // Полис.– 2008.– №6.– С.67-85.
3. Куценко О.Д. Суспільство нерівних . Класовий аналіз нерівностей в сучасному суспільстві: Спроби західної соціології /О. Куценко / – Х.: Вид.ц. Харк.нац.ун-ту ім. В.Каразіна. 2000.– 316.

4. Гидденс Э. Социология. /При участии К. Бердсолл ; пер. с англ. ; изд. 2-е, полностью перераб. и доп. / Энтони Гидденс // М. : Едиториал УРСС, 2005. - 632 с.
5. Заславская Т.И. Поведение массовых общественных групп как фактор трансформационного процесса //Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены. ВЦИОМ, АНХ при правительстве РФ /Заславская Т.И./М. - 2000. - № 6. - С. 13-18.
6. Мертон Р. Связи теории референтных групп и социальной структуры // Метрон Р. Социальная теория и социальная структура. — М., 2006. — С. 428—562.
7. Макеев С.А. Классовое общество. Теория и эмпирические реалии /С.Макеев // К.: ИС НАНУ, 2003.
8. Сірій Є.В. Підприємництво як предмет теоретико-соціологічного осмислення. Наук. Монограф /Є.Сірій//К.: «Україна». - 2008. - 392 с.

Совенко О.С.

СОЦИОЛОГИЧЕСКОЕ ОТРАЖЕНИЕ СМЫСЛОВОЙ РЕАЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ НЕСТАБИЛЬНОЙ ПОВСЕДНЕВНОСТИ

События к.2013-2014 годов с эпицентром в Украине, активизируя потенциал научной мысли, дают онтологическую почву для самых разных интерпретаций, облаченных в такие выражения, как "переход к новому мировому порядку", "кризис системы политического устройства", "передел сфер влияния" и т.д. Ситуация украинского Майдана, порожденная нерешенными глубочайшими противоречиями нескольких десятилетий (а по мнению некоторых публицистов – столетий) выливается в новые противоречия международного масштаба, где не успевшие устояться практики повседневности получают очередной толчок к преобразованию. Динамическое противостояние различных интерпретаций, идеологий, пропаганды и стратегий взаимодействия мы постараемся вложить в теоретическую модель смысловой картины мира типичного современника.

Субъективная реальность, как ноумен, конструируется научным воображением и предполагает использоваться в гносеологических либо социо-инженерных целях. Будучи латентным объектом, субъективная реальность оказывает значительное влияние на любые преобразования в обществах любого масштаба, то есть, социо-инженерные, социо-технологические вмешательства именно в эту сферу могут существенно изменить ход любых событий. Прямым доказательством этому служат проявления "четвертой власти", особенно в острых социальных противоречиях, когда власть СМИ особенно заметна и важна: любые сообщения манипулятивного характера способны моментально изменить мнения, предпочтения огромного количества людей. Информационные войны – еще один пример применения манипулятивных технологий противоборствующими сторонами, с целью завоевать как можно большую поддержку умов. Создание и внедрение определенных (выгодных) интерпретаций, ценностей, смыслов, значений – это и есть конструирование картины мира, которая становится частью актуальной субъективной реальности. Рассматривать такую картину мира в отрыве от

субъекта – ее носителя – не представляется релевантным, поэтому нужно отталкиваться от характеристик субъекта, как адепта тех или иных ценностно-смысловых преобразований.

В этой связи следует сослаться на конструктивистские мотивы в концепциях таких авторов, как Ю.Хабермас, П.Бурдьё, П.Бергер, Т.Лукман, А.Менегетти, М.Полани, где социально активный индивид среду своего существования, социальные условия использует не только как данность, но и активно преобразует их. Конструируя реальность, человек способен выразить свою индивидуальность, придать окружающему собственные значения и смыслы. Здесь находит проявление либеральная ценность свободы самовыражения, ценность индивидуальных позиций. Чем явственнее сегодня "сознание определяет бытие", тем больше люди перемещаются в созданный ими мир виртуальных конструкций. Тем больше человек живет в категориях информационных образов, заданных извне или сконструированных им самим правил, престижа, ценностей, смыслов. Чем менее заметным является человек в этом информационном пространстве, - тем больше на него давят "авторитеты", - большие и тщательно продуманные конструкты, авторами которых становятся, прежде всего, профессионалы – работники медиа, социальные технологи, маркетологи. Именно они довлеют, насыщая субъективную реальность смыслами и значениями заказного характера. Современный человек имеет четкую альтернативу: либо стать беспристрастным адептом, последователем всех существующих норм и правил игры на информационном поле, либо самому стать автором, конструктором не только собственной, но и чужой повседневности.

В социологии в отношении субъективной реальности и механизмов ее изучения в последнее время проявляется все больший интерес, постепенно вырабатывается концептуальная модель описания и категории, с помощью которых можно обозначить, охарактеризовать, объяснить некоторые особенности проявления субъективной реальности. Только за последние 10-20 лет в отечественных научных кругах появилось немало дискуссий и фундаментальных исследований, посвященных вопросам определения и функционирования социо-смысловых, ценностных, оценочных, значимых параметров сосуществования социальных субъектов (Ю.Романенко, В.Бурлачук, Н.Соболева, Н.Костенко, А.Ручка, А.Яковенко и др.).

Категорию *"картины мира"* трактовать можно как относительно устойчивое определение социальным субъектом социальных объектов, их субъективной значимости и актуальности на данный момент, собственного места среди других социальных субъектов и отношения солидарности / оппозиции с ними. Картина мира – это результат интерпретации объективной реальности, способ социального субъекта адаптироваться и сориентироваться в окружающем мире, выразить свою позицию. Инструментом для построения картины мира служат: сознание, социальный опыт, ценности, значения, оценки, социальные смыслы и значимости, весь интеллектуально-духовный "багаж" субъекта. Картина мира подвергается пересмотру, изменениям, соотносясь с общественными изменениями, иначе она перестанет выполнять свои функции и приведет к дезадаптированности субъекта-носителя.

Субъективная реальность – более общее по отношению к картине мира понятие, включающее не только статические характеристики результатов интерпретационной деятельности, но и динамические параметры более общего значения. Субъективная реальность является общей "платформой" для построения различных картин мира, и она же является их продуктом. *Информационное поле* (среда) формирует систему импульсов по преобразованию или углублению позиций тех или иных элементов картины мира различных субъектов. Отметим, что с развитием информационных технологий частота и "удельный вес" таких импульсов возрастают в общем потоке повседневного социального взаимодействия индивидов, а значит, потенциально возрастает и инициатива пересматривать, преобразовывать картину мира у различных субъектов.

Итак, в заданных выше категориях мы попытаемся в общих чертах охарактеризовать абстракцию смысловой картины мира, трактуя *социальный смысл* как рефлексивное и дорефлексивное понятие о субъективной социальной реальности, формирующееся на основе социального опыта и объективирующееся в процессе человеческого взаимодействия. Социальные смыслы являются составной частью человеческого сознания, наследуются и пополняются не только благодаря собственному опыту индивида, но и с помощью присвоения чужого опыта – посредством коммуникации (сопереживания, сочувствия, взаимопонимания и т.д.).

При условии *нестабильности* картина мира, представленная в виде мозаики социальных смыслов и соответствующих, "оформляющих" их ценностей проявляется во все более динамичных формах. Здесь уже говорить следует не о "картине мира", а о "динамике отраженного мира", в котором едва успевает сориентироваться и внести свой вклад социальный субъект. Чем в более насыщенный контекст погружается повседневность обладателя этой динамичной картины мира, - тем больше подвергается преобразованию такая "картина", - в метафорическом понимании диапазон таких изменений простирается от "домашнего аквариума", где большинство преобразований будут инициированы извне, - до океанических просторов, - где внешнее влияние почти незаметно.

Крупным субъектам влияния обычно выгодно ограничение картин мира, или деятельности рефлексирующего сознания обывателей пределами "домашнего аквариума", где значительно проще и быстрее достигаются любые задачи по манипулированию, - можно буквально в ручном режиме переворачивать сознание таких субъектов, в корне менять их ценностно-смысловые ориентиры тщательно просчитанными "вливаниями" новых наполнителей. Прерванная связь с традициями, основами национальных и общечеловеческих ценностей, идентификаций, делает носителя "мозаичного сознания" все более уязвимым, - нет основ, отсутствует стержень, и практически даже самый сильно убежденный индивид поддается "новым веяниям" времени, - адаптируется к вновь заданным условиям жизнедеятельности, заново конструируя свой взгляд и отношение к реальности.

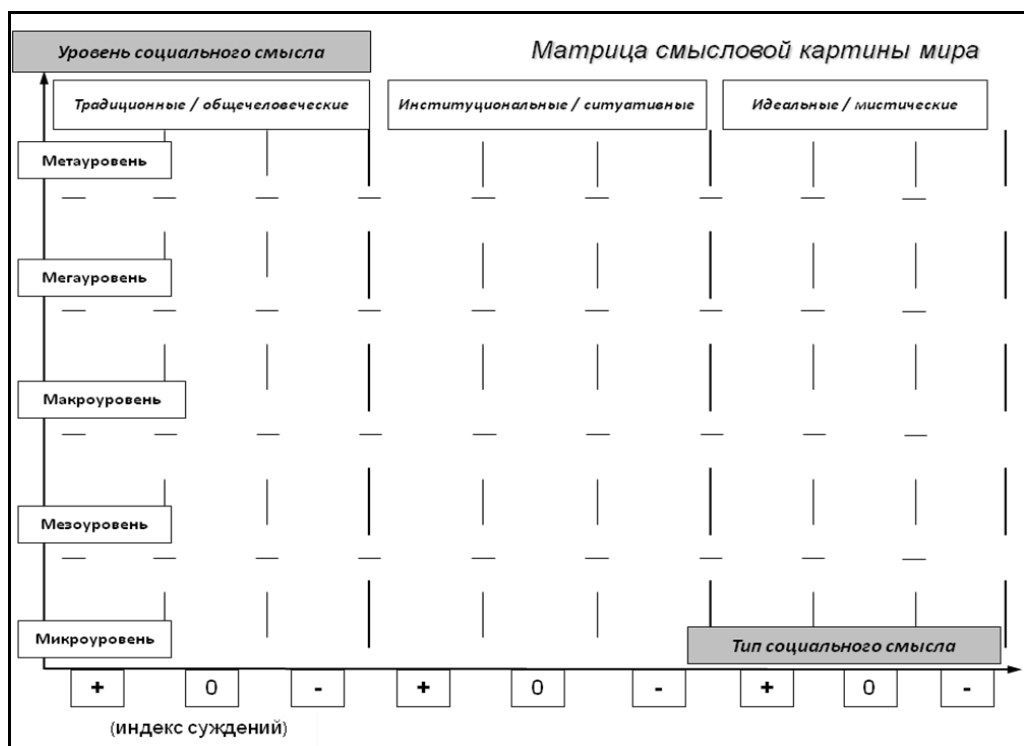

Рисунок 1 "Матрица смысловой картины мира"

Чтобы придать нашим априорным и интуитивным знаниями социологической операциональности, весь спектр социальных смыслов, на которых зиждется глубокое осознание мира социальным субъектом и его собственной социальной и экзистенциальной позиции в нем мы свели к *матрице смысловой картины мира* (Рисунок 1), где есть ось "масштабности (уровня) смыслов" – от микроуровня до метауровня и ось их "укоренения в социальную память", - от "традиционных" до "идеальных".

Здесь также отражен "индекс суждения" – положительный, нейтральный, отрицательный, в котором отражена субъективная оценка респондентом используемых им самим смыслов. Данная матрица – результат нашего предшествующего исследования оптимальных способов выявления, операционализации смысловых единиц в непринужденном потоке речи – стенограммах глубинных интервью на социально-политическую тематику [2]. В дальнейшем предполагаем применение данной схемы на больших объемах текстов с разными по основным социальным характеристикам авторами-респондентами для проверки следующих гипотез:

- смысловая картина мира тем более насыщена различными смыслами, чем более социально активным является респондент, что может косвенно указывать на то, что данный субъект обладает способностью конструировать реальность, обладая широким набором смысловых инструментов для этого;
- смысловая картина мира проявляет четкое преобладание тех или иных (одних и тех же) смыслов, если на респондента и его мнение оказывается направленное влияние с определенным интересом. А доминирование некоторых других смыслов может быть результатом менее организованного воздействия:
 - *традиционные* смыслы преобладают у людей более старшего поколения;

- *идеальные/мистические* смыслы преобладают у людей молодого поколения с неустоявшейся картиной мира или у людей, подверженных сильному религиозному воздействию, в целом – у тех, кто склонен верить в потусторонние силы;
- суждения, выраженные в основном в смыслах *микроуровня* указывают на недостаточную социализированность личности или ее самоизоляцию, аскетизм;
- смысловая картина мира имеет тем больше различных смыслов абстрактного уровня (мега- и метауровня), чем больше специальность и повседневная практика респондента связаны с социальным, гуманитарным направлением;
- *положительный* индекс суждений больше присущ людям романтических настроений, а также – тем, чье социальное (и материальное) положение достаточно высоки;
- *отрицательный* индекс суждений может указывать на недовольство респондента своим социальным и материальным положением, проявление социального пессимизма в целом;
- *нейтральный* индекс суждений больше всего проявляется у людей с позицией реалиста, склонных к интернальному локусу контроля (с осознанием собственной ответственности за свою судьбу), способных анализировать ситуацию и предлагать варианты выхода из нее.

Действие подобных гипотез следует рассматривать на массивах гомогенных текстов, созданных в пределах одного сообщества определенного периода "событийного времени". Проведя пилотажное исследование на нескольких нарративах схожих по социальным статусам респондентов, мы получили частичное подтверждение своих гипотез, а именно: 1) респонденты, обладая невысоким социальным статусом, жители пустеющих сел и небольших городков, оценивают ситуацию в стране и свое настоящее с преимущественно негативным индексом суждений, 2) смысловые картины мира респондентов оказались довольно схожими, не принимая во внимание незначительное различие по возрасту: наиболее старший респондент использовал наибольшее количество различных социальных смыслов при каждом их употреблении, 3) все респонденты опираются на существующий порядок вещей, практически не ориентируясь в возможностях что-то изменить (проявляя экстернальный локус контроля), личное участие в конструировании новой социальной реальности для них неприемлемо.

Совершенствуя данную методику, на наш взгляд, можно получать более разнообразные и точные картины мира различных социальных субъектов. Смысловая реальность тем больше обращает на себя внимание ученых, чем глубже становится социальный кризис того или иного общества, чем дольше проявляет себя аномия – как результат длительного нарушения функционирования социосмысловой (ментальной) оболочки социума, что наиболее актуальным представляется в период нестабильной повседневности.

Список использованных источников

1. Супруненко О.С. Украина postsovetica: пространство семантических интеракций // Тезисы докладов и выступлений Всероссийского социологического конгресса «Глобализация и социальные изменения в современной России», том 1 - 2006. С.127-130
2. Супруненко О.С. Операціоналізація поняття «соціальний смисл» в неформалізованих інтерв'ю // Проблеми розвитку соціологічної теорії: матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. «Проблеми розвитку соціологічної теорії...», 21-22 квіт. 2011 р. (м.Київ) / КНУТШ – К.: Логос, 2012. – С.98-101

Солодько С.Ю.

СОЦІОЛОГІЯ В ДІЇ: АКТОРНО-МЕРЕЖЕВИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ПРАКТИКИ ЯК ЧАСТИНИ СУСПІЛЬНОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ

У назві заданої теми цієї секції відразу онтологічно окреслюється перспектива розгляду заявленої проблематики. В ній артикульовано протиставлення двох сфер суспільного життя як онтологічно відмінних, тобто таких, соціальна природа, роль та функції яких фундаментально відрізняються й тому важливим є питання "можливості їх конструктивної взаємодії". Цими сферами є з одного боку "соціологія", а з іншого "влада". В обох випадках для певних видів діяльності – проведення соціологічних досліджень та ведення державного управління - використовується узагальнююча назва, яка відсилає нас до онтологічного розриву цих сфер: з одного боку Науки, як сфери об'єктивного знання, що, спираючись на відповідні методи, відкриває закони буття (соціальні, природні тощо), а з іншого боку сфери Політики, з її волюнтаризмом, невизначеністю, популістською риторикою та суб'єктивним фактором. Така перспектива доволі зручна, адже вона уможлиблює та підтримує віру в потенційну перемогу наукового раціо, що має доступ до об'єктивного знання, над суб'єктивним фактором політичної діяльності, що багато в чому може окреслюватися людськими пристрастями, бажаннями та невіглаством. З такої точки зору тематика нашої секції може бути перефразована як "Чи можливо змусити владу дослухатися до експертних висновків та пропозицій соціологічної наукової спільноти". Ми ж хочемо запропонувати подивитися на дану тематику з іншої точки зору й проблематизувати саму "очевидність" онтологічного протиставлення цих сфер, що в свою чергу, на нашу думку, може пролити світло на прагматику відносин соціологічної та політичної діяльності.

В нашому аналізі ми пропонуємо спуститися з рівня узагальнюючих абстракцій - "соціології" як Науки та "влади" як "Політики" - до безпосередньо втілених в соціальних відносинах практичних діяльностей, що стосуються цих сфер. Ми від початку відмовляємось від використання запропонованого концепту "влади", який тут відповідає сфері Політики й протиставляється нейтральній науковій діяльності соціологів. В визначенні концепту "влади" ми будемо спиратися на класичне її розуміння Максом Вебером як можливості нав'язати свою волю в рамках соціальних відносин всупереч опору і незалежно від того, на чому ця можливість заснована. Цей концепт разом з теорією актора-мережі Бруно Латура, яка є чутливим інструментом ідентифікації

перформативної природи діяльності будь-яких сфер суспільного життя дає змогу поставити питання про те, чи справді таку "можливість нав'язування своєї волі" в суспільних процесах в нашій парі соціологів та політиків мають лише політичні актори.

Для демонстрації природи практичного функціонування цих сфер ми звернемося до аналізу кейсів з останніх протестних процесів в Україні. Адже серед усього іншого вони стали унікальною ситуацією "оголення" звичних політичних процесів, зокрема, одного з головних його атрибутів – виробництва політичної репрезентації, яка полягає в мобілізації різноманітними політичними акторами певних груп, від імені яких вони можуть говорити та діяти та яким транслюється воля цих груп як політичних суб'єктів. Завдяки сучасним медіа-технологіям, які дали змогу миттєво фіксувати різноманітні політичні практики, ми всі стали свідками різноманітної роботи по мобілізації соціальних груп, по створенню потенції говорити та діяти від їх імені.

В таких процесах формування політичної репрезентації фундаментальним актором є соціологічна практика, яка, власне, є одним з головних легітимних інструментів мобілізації соціальних сутностей, якими можуть бути «російськомовні громадяни України», «жителі обласних центрів», «прихильники Юлії Тимошенко» тощо. Зазвичай питання, чому певні категорії-сутності виділяються, а інші ні, і як відбувається цей процес, залишаються за лаштунками науково-дослідницької діяльності. Втім вищезгадані політичні події з їх високою напруженістю та пильною увагою широкої громадськості створили ситуації відкритості цієї діяльності. І головним чином цьому сприяли інтеграція в ці процеси нових комунікаційних технологій, які створили новий майданчик для презентації та обговорення демонстрацій наукових знахідок. Йдеться насамперед про популяризацію активного використання авторитетними дослідниками мережі Фейсбук. Фактично ці комунікаційні технології стали новими посередниками між процесом виробництва і презентації експертного знання та його подальшої інтеграції в суспільний дискурс через ЗМІ. Однією з цінностей цих посередницьких майданчиків стала їх відкритість до широкого кола громадськості та умовний фрейм неформальної природи спілкування в їх межах.

«Фейсбук-активність» провідних дослідників дає багатий емпіричний матеріал для аналізу того, як соціологічна практика інтегрується та впливає на соціальні відносини та відповідні політичні процеси (не у вузькому сенсі партійної боротьби за владу, а в сенсі впливу на окреслення форм спільного співіснування). Кожен «пост» дослідників причетних до діяльності провідних соціологічних установ про презентацію чергового дослідження головних проблемних ситуацій цієї зими перетворювався на багатогранну публічну дискусію, що мала вигляд дебатів та оспорювання наукової «істинності» цих результатів та їх політичної адекватності. З дослідників-науковців, які демонструють об'єктивні факти, авторитетні вчені в цих дискусіях перетворювалися в свого роду політичних акторів, що вступають в полеміку щодо соціальної адекватності їх діяльності та істинності реальностей, які вони продукують. Зокрема це стосувалося відповідностей їхньої репрезентації «голосу майдану», «голосу громадськості» щодо подій на майдані чи «голосу виборців», щодо їх електоральних потенційних симпатій. Іншими словами,

якщо опубліковані результати досліджень, використовуючи концепт Джона Серля, розглянути як «перформативні мовні акти», які, називаючи реальність, водночас створюють і змінюють її, то вищезгадані фейсбук-дискусії мали природу свого роду парламентських слухань з обґрунтування політичної адекватності цих актів. Адже говорити від чийогось імені – це водночас і діяти від його імені, що є основоположним атрибутом політичних відносин демократичних суспільств. Аналіз риторики вчених в цих дискусіях показує, що головним чином їх висока напруженість та відкритість змушувала дослідників в своїх обґрунтуваннях істинності спиратися не лише на раціональну логіку проведених процедур та апеляції до адекватності застосування відповідної методології, а й, застосовуючи термін Бруно Латура, звертатися до мобілізації «космології» своєї діяльності, тобто апеляції до зв'язків даного дослідження з найрізноманітнішими соціальними, економічними, технічними, організаційними сутностями-силами, які таким чином транслювалися в ці дискусії як допоміжні актори, які надають соціальної ваги/сили безпосередній дії/впливу результатам презентованих досліджень в подальшій їх трансляції в соціум. Але з іншого боку, така мобілізація відкрила куліси щодо практичних процесів виробництва цього знання, і продемонструвала те, скільки різноманітних факторів, окрім наукових принципів та процедур, окреслюють їх претензії на продукування певних реальностей.

Наукова жага соціології подолати суспільне невігластво щодо природи соціального життя, показати об'єктивну не викривлену картину суспільства, стати підґрунтям для раціоналізації регулювання суспільних відносин у всіх його вимірах часто стикається з проблемами подальшої інтерпретації та інтеграції в соціум своєї діяльності. Однією з причин цього є «наукова закритість» соціології. Невідворотним є шлях до росту публічності соціології, чому вже сприяють нові технології комунікації типу соціальних мереж. Тому сьогодні важливим є переосмислити перформативну роль соціологічного знання, її політичну дієздатність та виробити нові стратегії суспільного позиціонування цього експертного знання. Нагальним є не лише налагодження взаємодії з владою як політичною елітою, а й з широким спектром суспільних сил, що окреслюють наше спільне співіснування, що уможливить пошук спільних цілей, вироблення спільного блага та координації спільних дій.

Суровцева І.Ю.

РОЛЬ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ РЕСПОНСИВНОСТИ В ПРАКТИКАХ КОММУНИКАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТА

Социологический подход к организации реализуется, если удастся через посредничество организации проследить, как индивиды мотивируются к удовлетворению трудовых потребностей и как одновременно организация становится восприимчивой к запросам личности. При обоюдной заинтересованности личности в организациях, а также общества и государства в стабилизации социальных организаций достигается взаимная респонсивность (отзывчивость) личности и общества.

Термин респонсивность широко применяется в политологической и организационно-управленческой литературе как способность власти (равнозначно и институциональной системы вообще) отзываться на воздействие социальной среды, на требования общества; воспринимать сигналы и воздействия, идущие как извне, так и изнутри «коллективного тела». И.Климов выделяет в этом сложнейшем процессе и обратную составляющую: готовность общества такие требования выдвигать [Климов И.А. Респонсивность власти как баланс суверенитета и социальной поддержки [Электронный ресурс] // Социологический журнал. – 2006. – №3-4. – Режим доступа: <http://www.socjournal.ru/article/634>].

М.Лахижа в респонсивности увидел условие модернизации общества, общее умение власти получать, анализировать и использовать информацию, а с другой стороны умение общественности осознавать проблемы, ставить их перед властью, добиваться их решения [Лахижа М.І. Респонсивність як умова модернізації суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tpdu/2009_1/doc/1/06.pdf].

Сделаем попытку рассмотреть явление респонсивности в организациях, которые являются частью социальной среды, испытывая на себе угрозы, риски внешней среды, а также выявим социально-пространственные и интеракционные проявления этой институциональной возможности.

Классическое определение респонсивности дал А.Этциони как организованной и организационной способности к:

- систематизации поступающей информации,
- накоплению и поиску имеющихся знаний, сведений и опыта (в том числе и опыта принятия решений);
- формированию, планированию ответного воздействия в соответствии с поступившей информацией и требованиями системы;
- эластичности и флексибельности, нахождению баланса между социальными акторами.

Не менее важно в дефиниции А.Этциони указание на «оптимальный ответ» социальной организации [Савченко И.А. Политический протест в современном обществе: технологический подход [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.teoria-practica.ru/-2-2012/politics/savchenko.pdf>]. Парадоксальность респонсивности состоит в том, что бывают случаи, когда «принимается решение не предпринимать никаких действий в отношении некоторых чрезвычайных ситуаций» [Холл Р. Организации: структуры, процессы, результаты. – СПб.: Питер, 2001. – С.269].

Организационные теоретики отмечают, что концепцию «респонсивной организации» сменяет концепция «импровизационной» организации. Единственное различие между организацией реагирования и импровизационной организацией является способность прийти в движение в ответ на кризис и продолжать функционировать во время и после кризиса. То есть, импровизационная организация может продолжать операции за пределами нормальных условий эксплуатации (импровизация как функционирование) [Creating a responsive and/or an improvisational organization [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://organizationalcreativity.info/responsive_improv_or.htm].

Респонсивность – необъемлемый элемент обратной связи в системе внутренних коммуникаций.Arteфактное пространство респонсивности может быть как атрибутивным (урны для писем и вопросов; книги жалоб и предложений в «Уголках покупателей»; опция «напиши письмо чиновнику / ректору на сайтах организаций; телефоны «горячих линий», докладные записки) и коммуникативным (выход власти / руководства «в народ»; речи политиков («реагируем на сигналы», «должны принять вызов»); оперативная публичность в социальных сетях и т.д.), так и интерактивным (сигнализаторство / доносительство / «стукачество»). Добиваясь обратной связи, власть расширяет свою социальную опору, обеспечивает социальную поддержку, открывает дорогу для участия коллективного агента в проектах власти.

С помощью наблюдения, контент-анализа и других социологических методов можно обозначить тот спектр вопросов, которые поддаются верификации:

- какие проблемы являются актуальными для трудового коллектива или разных социально-демографических групп в организации?
- в каких точках происходит потеря или искажение сигнала от трудового коллектива к руководству?
- как именно члены организации или трудовой коллектив доводит свои требования к руководству?
- каким образом руководство отфильтровует поступающую информацию?
- как руководство реагирует на поступившие к ней запросы членов организации?
- как руководство доводит свои решения до членов организации?
- в каких точках происходит потеря или искажение сигнала от власти к членам организации?

Анализ механизмов реагирования руководства на запросы различных групп подтвердил известное положение социологии менеджмента, что управление в сложных системах осуществляется не путем формирования интегральных оценок, суммирующих весь спектр значимых показателей, но путем реакции на критичные отклонения небольшого числа показателей, которые свидетельствуют об угрозах для стабильности или снижения эффективности системы. Эмпирические результаты социологии организаций подтвердили, что руководство реагирует либо на кризисные явления, либо на явления, угрожающие стабильности [Дискин И. Респонсивность современной российской политической системы, деформации и дисбалансы в системе общественно-государственных связей [Электронный ресурс] / И.Дискин, В.Федоров // Интеллектуальная Россия. – Режим доступа: <http://www.intelros.ru>].

Нарушения в респонсивности приводят к тому, что некоторые члены сообщества исключаются и из отношений обязательств, и из системы нормативного контроля. Появляются «дрейфующие» и отчужденные общности и группы [Ядов В. Социальная база поддержки реформ и потенциал массового протеста [Электронный ресурс] / С.Климова, И.Халий, И.Климов, А.Кинсбургский, М.Топалов, К.Клеман, В.Ядов. – Режим доступа: http://www.isras.ru/files/File/publ/global/Socialnaya_baza.pdf].

Таким образом, респонсивность – неотъемлемый фактор коммуникативно-информационных процессов в сложных организационных, иерархических структурах. Респонсивность определяет интерактивные компоненты организационной легитимности в формах престижа, репутации и доверия. Соответствие ожиданий и запросов трудового коллектива к менеджменту способствует утверждению позитивного имиджа работодателя в глазах общественности. Респонсивность является средством, с помощью которого организации пытаются управлять неопределённостью в своём окружении.

Сусак В.І.

КОНЦЕПЦІЯ РЕГІОНАЛІЗМУ У ПОЯСНЕННІ СУСПІЛЬНИХ ВЗАЄМОДІЙ: БАГАТОСКЛАДОВА ГОРИЗОНТАЛЬНА ПРОЕКЦІЯ КОМПОНЕНТІВ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ СУСПІЛЬСТВА

Важливою реалією сьогочасної України є відмінність у історичних спадщинах різних її частин, а також неоднакова репрезентація етнічних (культурних) та мовних груп в тих чи інших її регіонах. Ці та інші чинники (географічні, геополітичні, економічні, соціальні) обумовили формування відмінних між собою параметрів свідомості та моделей поведінки, характерних для жителів різних регіонів України, наприклад, панування різного розуміння того, що є “суспільне добро”, неоднакове бачення майбутнього України тощо. Сучасні події в Україні активізували ці відмінності та обумовили потребу в комплексній адміністративно-територіальній реформі, однак до сих пір є незрозумілим, на яких базових засадах має ґрунтуватись ця реформа, якою має бути новітня адміністративно-територіальна структура України, якими мають бути відносини між центром та периферією, щоб адекватно відображати різноманітні реалії в соціальних взаємодіях у сучасному українському суспільстві?

Зазначені вище суперечності онтологічного характеру обумовлюють суперечності й гносеологічного змісту. Наприклад, є достатньо широке коло науковців, які зазначені вище характеристики українського соціуму інтерпретують як ознаки регіоналізму, який, з їхньої точки зору, є важливим фактором посткомуністичних трансформацій в сьогочасній Україні. При цьому можна виокремити дві настанови. Представники першої наголошують на поляризації соціуму на дві частини – на Захід з Центром і на Схід з Півднем – жителі яких дотримуються протилежних культурних, політичних та цивілізаційних ціннісних орієнтацій [Рябчук М. Від Малоросії до України: Парадокси запізнитого націєтворення. –К.: Критика, 2000; Kubicek P. Regional Polarisation in Ukraine: Public Opinion, Voting and Legislative Behaviour // Europe-Asia Studies, Vol. 52, No. 2, 2000. Pp. 273-294; Хмелько В. Динаміка рейтингів і соціальний склад електоратів В.Ющенка та В.Януковича у виборчій кампанії 2004 року // Політичний портрет України. Часопис Фонду "Демократичні ініціативи". – № 32, 2005. – С. 13-25; Лячинський С. Другий тур виборів Президента України: регіональні особливості та порівняння з попередніми виборами / Доступно на:

<http://polityka.in.ua/info/357.htm> за станом на 10.09.2010]. Їм опонують інші науковці, які стверджують, що регіоналізм в сьогочасній Україні доречніше описувати в категоріях розмаїття мережі регіонів [Rogers Peter. Division, Difference and Diversity: Regionalism in Ukraine // Україна Модерна. Спеціальний випуск – „Львів-Донецьк: соціальні ідентичності в сучасній Україні / За ред. Я. Грицака, А. Портнова і В. Сусака. – К.: Критика, 2007. – С. 210-236; Черниш Н., Маланчук О. Динаміка ідентичностей мешканців Львова і Донецька: компаративний аналіз (1994-2004 рр.) // Україна Модерна. Спеціальний випуск – „Львів-Донецьк: соціальні ідентичності в сучасній Україні / За ред. Я. Грицака, А. Портнова і В. Сусака. – К.: Критика, 2007. – С. 61-92; Вишняк О. Мовна ситуація та статус мов в Україні: динаміка, проблеми, перспективи (соціологічний аналіз). – К.: Інститут соціології НАН України, 2009]. Є також група дослідників, які визначають, що регіоналізм в Україні не у всіх контекстах є значимим фактором конструювання групових ідентичностей та суспільних лояльностей, поступаючись впливові інших соціальних чинників, які функціонують незалежно від нього [Miller A.H., Klobucar T.F., Reisinger W.M, and Hesli V.L. Social Identities in Russia, Ukraine, and Lithuania // Post-Soviet Affairs. 1998. Vol.14, №3, Pp. 248-286]. Коло науковців наголошують, що в сучасних умовах такі явища, як “регіон” та “регіоналізм” є неоднозначними та комплексними через те, що формуються в умовах тісної взаємодії глобалізації та новітніх форм регіоналізації [Keet D. Globalisation and Regionalisation: Contradictory Tendencies, Counteractive Tactics, or Strategic Possibilities? – Braamfontein: Foundation for Global Dialogue, 1999; Globalising the Regional, Regionalising the Global / edited by R. Fawn. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009; Global Trends and Regional Development / edited by N. Genov. – New York: Routledge, 2012].

Наявні розбіжності в підходах щодо інтерпретації феноменів “регіону” та “регіоналізму” обумовлюють потребу у їхньому додатковому вивченні та переосмисленні в контексті наступних двох основних дослідницьких запитань.

1. Як моделювати регіональну структуру країни / нації / мегарегіону?

2. Як враховувати можливий вплив регіонів на функціонування й розвиток соціальних взаємодій на рівні країни / нації / мегарегіону, а також – як соціальні взаємодії формують регіональну структуру країни / нації / мегарегіону?

Належним чином обґрунтованих відповідей на ці запитання наразі немає. Це пояснюється тим, що розроблені до тепер концептуальні підходи до соціологічного дослідження регіоналізму містять в собі наступні недоліки:

а) відмінності між певними регіонами науковці обумовлюють або тільки окремо виділеними чинниками, або групою споріднених чинників, результатом чого є практично необґрунтоване виведення з моделі інших важливих факторів регіоналізації соціальної взаємодії;

б) моделювання регіональної структури суспільства є двохвимірним, що не дозволяє враховувати різномасштабність одночасного впливу комплексу факторів на формування зазначеної структури соціальної взаємодії.

Вказані недоліки суттєво понижують евристичний потенціал існуючих підходів до дослідження новітніх форм регіоналізму в контексті сучасних глобалізаційних процесів. За таких обставин залишається проблематичним питання адекватності інтерпретацій “регіону” та “регіоналізму”, представлених в

теоретичних та емпіричних дослідженнях, реальним проявам цих феноменів. У зв'язку з цим актуальною є потреба у багатоскладовому 3-х вимірному моделюванні регіонів та регіоналізму, яке б враховувало *комплексну взаємодію різних чинників*, що регіоналізують макроструктурні соціальні взаємодії – виміри географічного простору; виміри культури; історичні, генетичні виміри; соціальні, економічні, політичні виміри.

Таке моделювання можна здійснити із включенням діяльнісно-структурної концепції соціальної структури суспільства Т. Заславської, яка є багатовимірною із виокремленням її горизонтальної проекції, компонентами якої є крупні соціальні спільноти, що ґрунтуються на подібності культурних та поведінкових характеристик. [Заславская Т. Избранные произведения. В 3-х тт. / Том второй. Трансформационный процесс в России. В поисках новой методологии. – М.: изд-во «Экономика», 2007]. Такими, на нашу думку, є територіальні спільноти людей. Саме відмінності між характеристиками цих спільнот і формують принципові відмінності між регіонами країни / нації / мегарегіону. Для виокремлення зазначених характеристик в рамках багатовимірного моделювання регіональної структури певної країни / нації / мегарегіону корисним буде застосування системи трьох наступних базових параметрів, розроблених Т. Заславською:

а) *параметр позиції* (“потенціалу”) груп в системі суспільних відносин і ресурсів (економічних, політичних, соціально-професійних, культурних);

б) *діяльнісний параметр* груп;

в) *“соціальна якість” структури*, що визначається культурою або тими нормами, цінностями, настановами, які поділяють актори [Заславская Т. Современное российское общество. Социальный механизм трансформации. – М.: Дело, 2004].

Ці параметри дозволять здійснити багатоскладове 3-х вимірне моделювання структури регіонів у тому чи іншому соціумі, враховуючи варіації у різномістових мисленнєво-діяльнісних характеристиках представників тих чи інших територіальних спільнот.

Чернова К.О., Савчук О.В., Нахабич М.А.

СУБ'ЄКТНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В ТВОРЧОСТІ Т.І.ЗАСЛАВСЬКОЇ

Дослідження сучасного трансформаційного процесу українського суспільства викликає значний інтерес серед представників різних суспільних наук, зокрема, соціологів. Аналізуючи сутність сучасного трансформаційного процесу в Україні, необхідно обґрунтувати типологічну приналежність цього процесу (соціальна трансформація – реформи) і розкрити внутрішній механізм соціально-економічної та соціетальної трансформації.

Останнім часом активно розвивається діяльнісно-структурна парадигма дослідження соціальних змін. Вона базується на розумінні фундаментальної для суспільства ролі соціальних дій, їх рухливої структурної обумовленості і

важливої ролі самоорганізаційних процесів в динаміці суспільства" [1, с. 49]. Як зазначає О.Куценко, суспільство виступає як постійно виникаючий продукт взаємного визначення структур та дій соціальних акторів, як реальність, яка постійно самовідтворюється та оновлюється... Виникаючі структурні форми в їх ідеальних, інституціональних, соціетальних та ієрархічних проявах стають необхідною умовою соціальної взаємодії, змушуючи і пропонуючи акторам орієнтуватися на конкретні набори доступних ресурсів та правил. ...Таким чином, суспільство постійно виникає як актуальна композиція соціальних взаємодій численних акторів, котрі встановлюють свою свободу та життєві шанси через відтворення просторово-часових обмежень для "себе" і для "інших" [1, с. 49]. І саме те, що набуває ознак просторово-часової стійкості впорядкованості, когерентності, є стійким в часті та просторі момент взаємодії, утворює структуру суспільства [1, с.51]. При цьому під соціальними класами ми розуміємо різновид соціальних акторів, акумулюючих соціальну силу в просторі суспільних відносин, яка виникає із нерівно розподілених в полях соціального простору діяльнісно-структурних потенціалів, набуває стійкість, когерентність, просторово-часову визначеність і здатність своїми діями активно впливати на суспільство [1, с.53].

Сутність дій акторів макрорівня полягає в тому, що вони перебудовують інституціональну структуру суспільства свідомо і з допомогою управлінських та владних ресурсів зверху, мезоактори видозмінюють соціальні інститути, в той час як актори мікрорівня змінюють соціальні практики знизу через механізми власної поведінки.

Зазначимо, що точна назва структурно-діяльнісної парадигми ще не є усталеною в сучасній науці. Ця парадигма об'єднує в собі два напрями - об'єктивістський (безсуб'єктний) та суб'єктний. Основна увага приділена аналізу структури та дії, досліджуючи механізми їх взаємозв'язку, і не лише обмежуючись їх паралельним аналізом на факторному рівні.

Ефективна методологія аналізу соціальних змін, зокрема, в сфері структурно-діяльнісної концепції, була використана для вивчення господарського механізму агро-промислового комплексу у (1980-1981 рр.), аналізу соціального механізму функціонування соціалістичної економіки (1981-1985 рр.), аналізу трансформації суспільства (починаючи з 1995 рр.), а з 1998 рр. - трансформації пострадянських суспільств як соціетального процесу.

На думку Т. Заславської, діяльнісний компонент відіграє особливу роль у загальній структурі людського потенціалу країни, оскільки служить вирішальним фактором їхньої реалізації [2, с. 3]. Російська дослідниця відзначала принципову залежність ходу і результатів соціальної трансформації від діяльності і поведінки масових соціальних груп в умовах тривалої і глибокої аномії, яка властива суспільствам, що трансформуються, внаслідок розпаду старих соціальних інститутів і несформованих нових [3, с. 188]. Вона та ряд інших науковців діяльнісно-структурної концепції хід соціальних змін, зокрема, в російському суспільстві, пов'язували з діяльністю, інтересами та ресурсними можливостями акторів самих різних рівнів [3, с. 382,], а механізми трансформаційних змін досліджували на макро-, мезо- та мікрорівнях соціальної реальності.

Соціальна трансформація реалізується через зміну 1) базових громадських інститутів; 2) соціальної структури; 3) людського потенціалу суспільства, які пов'язані між собою складними механізмами [3, с. 193-201].

У суспільствах, що знаходяться на стадії посткомуністичної трансформації, для дослідження середніх класів великі додаткові можливості відкриває застосування концепцій суб'єктивного напрямку. Зазначимо, що сама концепція трансформації визначає залежність суспільних зрушень від дій верхньої, середньої та базової верств суспільства, представники яких діють в умовах не зовсім сформованого інституціонального середовища, виходячи при цьому із власних потреб та інтересів.

Трансформаційні процеси охоплюють всі рівні, починаючи від загальнонаціонального, регіонального та закінчуючи індивідуальним. При цьому підзвітність та підконтрольність цих процесів керівним органам по мірі проходження різних рівнів поступово знижується, внаслідок чого виникають різні неузгодженості в інтересах як еліт так і середніх класів. Тому для адекватного розуміння необхідно знати внутрішні соціальні механізми трансформації, які містить в собі концепція соціетальної трансформації Т.Заславської.

Концепція Т.Заславської включає в себе три основних елементи: 1) реформаторську та управлінську діяльність верхніх верств населення; 2) соціально-інноваційну діяльність представників середніх верств населення, а також 3) реактивно-адаптивну поведінку масових груп основної частини населення [3, с. 163-170]. Саме взаємодія даних типів активності виступає як «механізм» трансформаційного процесу, його безпосередня рушійна сила. Таким чином, "трансформаційну активність можна визначити як сукупність соціально-інноваційних дій, які є здебільшого раціональною відповіддю соціальних акторів на викликані реформою зміни умов їх життєдіяльності і котрі призводять до зміни базових соціальних практик" [3, 505]. При цьому зазначимо, що поняття «трансформаційна активність» латентно протистоїть поширеній точці зору, що єдиними акторами трансформаційних процесів виступають елітні та субелітні групи. Зазначимо, що в аналітичну схему соціального механізму трансформаційного процесу Т.І. Заславська вводить нове поняття – «трансформаційна структура суспільства», що означає систему соціальних суб'єктів, взаємодія (конкуренція, боротьба) яких виступає рушійною силою трансформації суспільства [3, с. 519]. Аналіз цієї структури покликаний роз'яснити, які соціальні сили свідомо чи несвідомо сприяють модернізації суспільства, його стагнації та деградації, які його інтереси та внутрішня структура, якими внутрішніми ресурсами вони володіють, в яких сценаріях розвитку зацікавлені.

Список використаних джерел:

1. Куценко О. Деятельностно-структурная парадигма общества как саморазвивающейся системы / О.Куценко // Проблемы развития социологической теории . Теоретичні проблеми змін. Наукові доповіді соціальної структури українського суспільства . К., 2002. – С. 49-54.
2. Заславская Т. И. Человеческий потенциал в современном трансформационном процессе [Текст] / Т. И. Заславская // Общественные науки и современность. – 2005. – № 3. – С. 5–16. – Библиогр. : с. 16.
3. Заславская Т.И. Социетальная трансформация российского общества: Деятельностно-структурная концепция / Т.И.Заславская . – М.: Дело, 2002. С - 568 с.

ПОНЯТТЯ «ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ» ЯК ІНТЕГРАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖИТТЄЗДАТНОСТІ СУСПІЛЬСТВА

Сучасне бачення поступального суспільного розвитку відводить людині центральне місце не тільки традиційно в духовній сфері суспільного життя, а й в кругообігу відтворювальних зв'язків, виходить з визнання, що людина є і вихідним, і кінцевим пунктами соціально-економічного розвитку. Важливим фактором даного розвитку й становлення людини – постає поняття «людського потенціалу». Розвиток людського потенціалу завжди буде актуальною проблемою, адже людина постійно прогресує, намагається перейти на новий рівень індивідуального та соціального розвитку.

Тема «людського потенціалу» знайшла відображення в концепції «людського розвитку», завдяки теоретичним розробкам індійського вченого, лауреата Нобелівської премії з економіки (1998) Амарт'я Сена. У своїх дослідженнях А. Сен використовував підхід «з погляду можливостей» (capability approach) і обґрунтував положення про те, що процес розвитку – це не зростання тільки матеріального чи економічного добробуту, а розширення можливостей людини, яке має на увазі «велику свободу вибору, щоб кожен міг вибирати з великої кількості варіантів ту мету і той спосіб життя, які він сам вважає необхідними» [Сен А. Развитие как свобода. – М.: Новое издательство, 2004, с. 16].

У вітчизняній науці найбільш поширеним є розуміння людського потенціалу скоріше як програмно заданого об'єкта аналізу і практичних зусиль, ніж об'єкта наукового вивчення і науково обґрунтованих оцінок. Воно не застосовується ні до індивіда, ні до малої групи, але цілком осмислено по відношенню до «великих» соціальних систем: «Людський потенціал являє собою інтегральну характеристику життєздатності суспільства (країни, держави як суб'єкта власного відтворення, розвитку та взаємодії з іншими суспільствами)» [Заславская Т. И. Человеческий потенциал в современном трансформационном процессе // Общественные науки и современность. № 4. 2005, с. 13]. Більш ширше, людський потенціал відображає саме, готовність і здатність національної спільноти до активного саморозвитку, своєчасної та адекватної відповіді на множинні виклики зовнішнього середовища та успішної конкуренції з іншими суспільствами.

Т. І. Заславська – значно розширює розуміння поняття людського потенціалу, відзначаючи, що воно системно доповнює структурні характеристики суспільного устрою. Якщо характер суспільних інститутів визначає діючі «правила гри», а соціально-групова структура-принципи «організації команди», то людський потенціал суспільства в рамках тієї ж метафори відображає особисті та професійні якості та зіграність гравців, їх колективний дух і волю до перемоги. На думку Т. І. Заславської, людський потенціал – «готовність і здатність національної спільноти до активного саморозвитку, своєчасному і адекватній відповіді на множинні виклики зовнішнього середовища та успішної конкуренції з іншими товариствами»

[Заславская Т. И. Человеческий потенциал в современном трансформационном процессе // *Общественные науки и современность*. № 4. 2005, с. 14]. Людський потенціал необхідно інтерпретувати і пояснювати насамперед у термінах теорії діяльності. У структурі людського потенціалу Т. І. Заславська виділяє чотири взаємопов'язаних, але відносно самостійних компонента: соціально-демографічний, соціально-економічний, соціокультурний та діяльнісний.

Важливо відзначити думку вченої, про те, що людський потенціал – сама інертна з соціетальних характеристик суспільства, бо він «закріплений в таких фізичних і духовних якостях громадян, значна частина яких залежить від генофонду країни, умов соціалізації нових поколінь і особливостей національної культури. Характер менталітету, структура цінностей, типи особистостей порівняно слабо змінюються протягом життя людей, значною мірою передаються від покоління до покоління» [там же:12]. Інертність людського потенціалу, його полісуб'єктність, складність, багатолікість, комплексність, ускладнюють процес його формування, зміни та використання.

Насправді безпосередньо можна працювати з потенціалами кожного члена суспільства, з потенціалами малих груп, різних соціальних організацій (підприємств, корпорацій і т. п.), а людський потенціал великих соціальних спільнот (населення, народу, етносу, молоді, жінок, шарів, класів і т. п.) недоступний для безпосереднього впливу. Такі потенціали можна формувати опосередковано.

Цей соціетальний індикатор відображає соціально значущі якості, які складають дане суспільство громадян. Найбільш важливі в цьому контексті їх демографічна структура; здоров'я, довголіття і життєва активність; рівень освіти, кваліфікації та культури; структура цінностей, потреб, інтересів; характер правової свідомості, рівень моральності та моралі, особливості національного характеру. Рівень людського потенціалу багато в чому визначає становище різних країн у світовому співтоваристві. Серед факторів, що роблять найбільший вплив на рівень і динаміку людського потенціалу, треба відзначити особливості національної культури, типи переважаючих технологій, ступінь інтелектуалізації праці, рівень розвитку науки та освіти, якість життя громадян, багатство і насиченість їх способу життя.

Рівень людського потенціалу має іншу природу, ніж структурні властивості суспільств. Цей індикатор системно характеризує якість національних спільнот соціальних суб'єктів з точки зору їхньої здатності до ефективного саморозвитку і успішної конкуренції в рамках світового співтовариства. Якщо структурна динаміка по-різному впливає на становище різних груп і верств, то зростання людського потенціалу суспільства на основі зміцнення фізичного і духовного здоров'я, росту освіти і кваліфікації громадян, підвищення якості їх життя, інтеграції соціальних, національних, культурних та конфесійних спільнот, відповідає загальнонаціональним інтересам. Названі міркування дозволяють розглядати зростання людського потенціалу як найбільш фундаментальний, стратегічний, термінальний підсумок як цільових соціетальних реформ, так і стихійної трансформації суспільства.

Людський потенціал істотно залежить від обох проекцій суспільного устрою. Інституційна структура визначає соціально-правові умови його

відтворення і використання. Йдеться насамперед про забезпечені нею рівні розвитку, ефективності та доступності послуг охорони здоров'я, освіти, культури, перспективних робочих місць і т.д. Соціально-групова структура відображає нерівність розподілу економічних, політичних, соціальних та культурних ресурсів між суспільними верствами, групами і типами соціальних акторів. тим самим вона диференціює можливості реалізації їх діяльнісного та творчого потенціалу. Загальна закономірність полягає в тому, що чим сильніше поляризовано суспільство, тим більша частина його людського потенціалу залишається нереалізованою і пропадає марно.

Отже, завдяки вченню Т. І. Заславської, можна зробити висновок, що розвиток людського потенціалу – двосторонній процес. З одного боку, це формування людських здібностей (зміцнення здоров'я, придбання знань, вдосконалення професійних навичок), а з іншого – реалізація придбаних здібностей для продуктивних цілей у взаємодії із зовнішнім середовищем. Поняття людського потенціалу виступає вагомим соціетальним індикатором, завдяки якому прослідковуються різноманітні трансформаційні процеси у суспільствах. Збереження та зміцнення життєздатності сучасних держав досягається, по-перше, вдосконаленням їх суспільного устрою, по-друге, підвищенням національного людського потенціалу.

Список використаних джерел:

1. Сен А. Развитие как свобода. – М.: Новое издательство, 2004. – 465 с.
2. Заславская Т. И. Человеческий потенциал в современном трансформационном процессе // Общественные науки и современность. № 4. 2005, с. 12-27.

Шевель І.П.

СУЧАСНА СОЦІОЛОГІЯ КОНФЛІКТУ: ОБРАЗ КОНФЛІКТНОЇ

Соціологи вивчають соціальні феномени. Однозначно стверджують про існування теорії соціального конфлікту однією зі складових парадигми соціальних фактів, тобто надають їй парадигмальний статус. [Головаха Е. Социологическое знание: специфика, критерии научности и перспектива развития//Социология: теория, методы, маркетинг. – 2004. - № 1. - 5-14 с.]

Втім, про існування конфліктної парадигми пишуть і інші дослідники [Ручка А.А., Танчер В.В. Курс історії теоретичної соціології./ А.А. Ручка, В.В. Танчер.– Київ, Наукова думка, 1995.] При цьому пов'язують з конфліктною парадигмою роботи Л.Козера, Р.Дарендорфа та інших, тобто з теорією соціального конфлікту.

Теорія конфлікту, або теорія соціального конфлікту, як специфічний напрямок у західній соціології сформувалося наприкінці 50 -х років ХХ сторіччя. До її основоположникам відносять Льюїса Козера ("Функції соціального конфлікту", 1956) Ральфа Дарендорфа ("Класи і класовий конфлікт в індустріальному суспільстві", 1959), Джона Рекса, Девіда Локвуда, Кеннета Боулдинга, іноді Чарлза Міллса. Багато дослідників відзначають, що теорія соціального конфлікту виникла як альтернатива на широке та переважне поширення в соціології структурного функціоналізму з підкресленням їм ролі і значення інтеграції, рівноваги соціальної системи, злагоди, порядку, та

ігноруванням соціального дисбалансу, що визначається як хвороба суспільства. Вони також підкреслюють, що початкові допущення цих двох напрямків наукового знання (тези, «базисні припущення») знаходяться в стані протистояння. Наприклад, А.А.Ручка і В.В.Танчер пишуть, що функціоналізм ґрунтується на наступних ідеях: в основі соціального життя лежать норми і цінності; соціальна життєдіяльність ґрунтується на взаємодію і співробітництво; соціальне життя включає обов'язки, необхідність контролю; соціальна система ґрунтується на згоді; соціальні системи інтегровані; соціальні системи прагнуть до стійкості і т.д. Конфліктний же підхід в свою чергу виходить з наступних протилежних функціоналізму тез: суспільне життя породжує протистояння, ворожість; соціальна життєдіяльність породжує структурний конфлікт; соціальне життя включає примусу, що виникають від соціальних напруженостей; соціальне життя породжує зіткнення групових інтересів; соціальні системи роздіраємо протиріччями; соціальні системи прагнуть до змін. [Ручка А.А., Танчер В.В. Очерки истории социологической мысли. / А.А.Ручка, В.В. Танчер. – Киев, Наукова думка, 1992. –с.226]

Основною метою теорії конфлікту було не дослідження проблем соціології конфлікту, як специфічного наукового напрямку, а створення конфліктної парадигми як деякого історично детермінованого, визнаного наукового досягнення або глобального припущення, яке протягом певного часу дає науковому співтовариству як зразок модель постановки та вирішення проблем або дослідницьких завдань.

Соціологія конфлікту являє собою одне з специфічних або галузевих напрямків соціологічного знання. Точки зору на її утримання також різні, про що говорить вже сама використання близьких, але не тотожних термінів: «соціологічна концепція конфлікту», «спеціальна соціологічна теорія конфлікту» і т.п. Серед існуючого різноманіття підходів до визначення соціології конфлікту можна виділити два основних (у різних їх модифікаціях): розуміння соціології конфлікту у вузькому і широкому сенсах даного поняття.

Згадані соціологи активно розробляють проблеми конфлікту, і їх дослідження йдуть по декількох напрямках. Основними з них є: конфлікти на виробництві, у трудових колективах; етнічні конфлікти; політичні конфлікти, критичний аналіз розвинутий на Заході «соціології конфлікту»; соціологічні аспекти міжнародних конфліктів; роль конфлікту в сімейно- шлюбних відносинах; конфлікти і злочинність у суспільстві. Тобто, по суті, вони вважають, що соціологія конфлікту повинна досліджувати внутрішньогрупові конфлікти, конфлікти між соціальними групами в суспільстві і в цілому - конфлікти на мезорівні. При цьому, внутрішньоособистісний і міжособистісний конфлікти вони включають в предмет соціальної психології. З точки зору дослідників, до предмета вивчення соціології конфлікту у вузькому сенсі можна віднести опис конфлікту за допомогою теоретичних змінних, наприклад, залежно від ступеня особистої залученості членів соціальної групи в конфлікт: повна особиста залученість, часткова залученість, а також опис конфлікту або соціальної напруженості на основі системи емпіричних показників або індикаторів, емпіричних змінних.

Зокрема, соціологія конфлікту - специфічний напрямок в рамках соціології, має предметом свого дослідження соціальний конфлікт як процес

розвитку відносин між соціальними групами, що виявляється в різноманітних за формою зіткненнях через розбіжність і відмінності, а потім конкуренції та протистояння потреб, інтересів і цінностей цих груп, і має своєю метою виробництво та систематизацію наукового знання про сторони конфлікту, його причини, умови, механізми протікання і наслідки, здійснюваних у різних формах і різними засобами. Встановлюючи і визначаючи об'єкт і предмет соціології конфлікту, як видається, необхідно обов'язково вказувати, що мова йде саме про соціальне конфлікті і використовувати саме поняття (категорію) "соціальний конфлікт", хоча конфлікт між людьми, соціальними групами і взагалі в суспільстві іншим бути не може. Однак у науковій літературі, поперше, зустрічаються йому тотожні або близькі і, як видається, не зовсім коректні поняття, так як вони породжують деяку двозначність, недомовленість, неточність і які перешкоджають чіткому і ясному позначенню предмета дослідження.

Щерба Г.І. (H.I. Shcherba)

THE STRATEGIC PRIORITIES CROSS-BORDER COOPERATION OF UKRAINE IN THE SOCIAL SPACE OF EUROPE

Розглядається управління транскордонним співробітництвом в контексті розвитку західних регіонів України. Охарактеризовані соціально-економічні аспекти діяльності єврорегіонів «Буг» та «Карпатський». Визначено вплив транскордонного співробітництва на розвиток прикордонних територій в умовах розширення ЄС.

In the new concept of the state regional policy, prepared by the Ministry of Regional Development and Construction of Ukraine pursuant to order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, cross-border cooperation will be one of the elements of the state policy in the field of regional development. It should be emphasized that the 19 regions of Ukraine are border. Their total area is about 77.0% of the territory of the state. In territory of Ukraine today acting seven European regions: "Bug" (Ukraine, Poland, Belarus, 1995), Carpathian Euroregion (Ukraine, Poland, Slovakia, Hungary, Romania, 1993), "Lower Danube" (Ukraine, Moldova, Romania, 1998) "Upper Prut" (Ukraine, Moldova, Romania, 2000), "Dnipro" (Ukraine, Russia, Belarus, 2003), "Yaroslavna" (Ukraine, Russia, 2007) and "Slobozhanshchyna" (Ukraine, Russia, 2003).

An important area realization of transborder interests of Ukraine and Poland is the business environment. Its activity is distributed primarily on the development of cross-border trade, the implementation of small-scale investment projects, as well as cooperation in the development of industrial infrastructure elements of the borderland. All of the above areas of cross-border cooperation is still not properly provide the strategic interests arising prior to the two states in the enlarged EU.

The participation of Ukraine in Euroregions is based, as a rule, in the administrative activities of regional authorities with the formal involvement in the process of regional councils as organs, nominally belonging to the system of local

government. Extremely rare for organizational support of cross-border cooperation between Ukrainian regions join district councils and district administration, though even in this case, their participation is formal. For example, Lviv region, one of the most active subjects of cross-border cooperation among Ukrainian regions, a member of two European regions, most of their organizational efforts in this direction are realized through the divisions of the Lviv Regional State Administration with patchy involvement of the Lviv Regional Council. This applies both to the signing of bilateral agreements with the neighboring regions of Poland, approval and implementation of executive protocols, and activities of the Euroregion "Carpathian".

To the main achievements of the Euroregion "Bug" his participants include the implementation of projects: "Modernization of the international automobile checkpoint "Yagodyn – Dorogusk", "Creating of the monitoring system on rivers Western Bug, Uzh, Latorytsia", "Promoting a policy of continuous development and environmental protection in the context of cross-border cooperation between Ukraine and Poland", the establishment in Lutsk bank with full Polish capital "PEKAO" (Ukraine).

Today, the Polish-Ukrainian border has 12 points of the boundary passes, including six road and six rail passes. Half of them are located in the Subcarpathian voivodeship (Poland), three automobiles: Korcheva, Medika and Korostenko and three railway: Medika, Korostenko and Verkhata.

Subcarpathian border crossing points, including the Lviv region, characterized by the largest and growing dynamics of border traffic. In 2011, the three largest border crossings "Carpathians region – Lviv" – Korcheva, Medika and Korostenko sent more than 10 million vehicles.

Border crossing Korcheva-Krakovets (automotive) – day-and-night passenger and cargo border crossing on the border with Ukraine. It is the only Subcarpathian voivodeship border crossing on the border with Ukraine, having the full range of control: sanitary, phytosanitary and veterinary. But plays an important role and will play in the near future hour passenger and cargo and pedestrian border crossing "Medika-Shegyni."

The main direction of cross-border Euroregional cooperation – this cooperation, which is on the border with the EU cooperation in the new frontier, which is defined as a combination of historical and newly formed social and economic relations [Mykhasiuk I.R., Fedyshyn C. Cross-border cooperation in the context of globalization: [monograph] / LNU named Franko. – Lviv: Ukrainian Technologies, 2011. – 208 p. , p. 64 (in Ukrainian)].

Through cross-border cooperation should be the development of social, information and industrial infrastructure, joint efforts in the economic sphere, construction and modernization of border infrastructure, development of the transport network, scientific and cultural cooperation, environmental protection, exchange of experience between the relevant bodies of the executive power and local self-government, fight against crime and illegal migration.

During the global financial crisis is advisable to strengthen the economic programs of cooperation in the Euroregions. In order to develop border areas is necessary to implement such economic projects: the concept of home entrepreneurs, creation of business incubators, promotion of small investments, strengthening trade relations between the border areas, ensuring the development and implementation of

the current legislation on cross-border and regional cooperation, increasing the effectiveness of projects and programs in the field of cross-border and regional cooperation by providing active support and involvement of local and regional levels, the approach of the current legislation to the standards of the European Community. This applies, above all, the further development and expansion of the infrastructure of border crossings. On the Polish-Ukrainian state border is, above all, the construction of road border crossing customs Malchowice-Nyzhankovychi to move cars and trucks, with the possibility of increasing the mass. Now proceeds with the exchange of diplomatic notes between the two governments.

Now entered into force bilateral agreement on local border traffic at the Polish-Ukrainian border, government of Subcarpathian voivodeship offer such accommodation, in particular, such as border crossings Bandruv - Mshanets, Mihniovec - Lopushanka, Smolnik - Boberka, Volosatoe - Lubnia. The last sentence, given the conflicting location area Bieszczady National Park, can be seen as a transition coach. All this has a positive impact on the socio-economic situation on both sides of the border.

Financial support for these and other problems of cross-border cooperation partly carried the EU using a number of initiatives, programs and projects. CBC funding system to provide immediate institutions – Euroregions, financed independently by all members of the Euro-regions. Euroregional partners accumulate funds for independent accounts of the national associations.

Separation of territorial cooperation as a separate objective of policy unity confirms the importance of joint activities that implement partners of the EU. The growth of such cooperation also shows an increase in funding from the European Regional Development Fund. For the period 2007-2013 for the development of territorial cooperation of the European Union budget is allocated as a whole 7.75 billion euros. In particular, the share of Polish designed for programs under the European territorial cooperation, will be 557.8 million. In addition, Poland will provide another 173.3 million euros for cross-border cooperation with countries that do not belong to the EU, in the framework of the European neighbourhood and partnership instrument [Polsko-Ukraińska Strategia Współpracy Transgranicznej w Latach 2007-2015. Lublin-Rzeszów-Lwów- Luck-Użhorod, 2008, p. 94].

Special attention should be the important issues on the state borders of the two countries – a need for an access road and rail infrastructure with both the Polish and the Ukrainian side. Creating new transitions without upgrading the existing road transport network with the Ukrainian side will not improve the throughput of transitions. The road network on the Ukrainian side should meet the road from the Polish side, and it is advisable to extend the territory of the Lviv region Transport Corridor № 3 on the interval Lviv – Korcheva and modernize the railway line E30, adapting it to a speed of 160 km / h.

Conclusions. The above ways of improving cross-border cooperation on the Polish-Ukrainian border solve an important part of CBC. It is a complex approach to the formation of economic policy of Ukraine. Democratization of the economic life in Ukraine and the liberalization of markets, the decline in the level of protectionist barriers, the level of state presence in the economy, carrying out the administrative-territorial reform on the principles of subsidiarity and solidarity will strengthen the role of regional authorities in the intensification of the Polish-Ukrainian economic

cooperation, which will not only completely implement the doctrine of strategic partnership between Ukraine and Poland, but also hope for a full entry of Ukraine into the EU.

Щербина В.Л.

КУЛЬТУРА І КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНОГО СТРУКТУРУВАННЯ

Сучасні суспільства характеризуються як такі, в яких культурна ідентичність груп та індивідів набуває все більш вирішального значення в процесах структурування соціальної взаємодії. В свою чергу культура як сукупність норм, цінностей та процедур легітимації в наш час є все більш відкритою, діалогічною та динамічною складовою суспільного життя. Унормування соціальної взаємодії за умов відкритого медійного простору значно більшою мірою, ніж це було будь-коли в історії, відбувається у процесі рефлексії наслідків соціальної взаємодії – самореферентність суспільства є усе більш виразною його рисою. Більш того, здатність суспільства до само описування та корекції стає усе більш критичним чинником щодо наявності структурованої, сталої взаємодії. Чим скоріше і точніше ми опишемо та усвідомимо наслідки тих нормативно-ціннісних уявлень, які використовуються в нашому суспільстві, тим більш ефективним буде утримання соціально упорядкованої взаємодії. І навпаки – чим меншою мірою ми здатні бачити зв'язок між культурними комплексами і соціальними порядками, тим більш неадекватною стає наша діяльність з їх утримання – соціальна деструкція починає домінувати над конструкцією, що кінець-кінцем веде до аномії та перманентного соціального хаосу.

Суспільно вироблені норми та цінності, на які орієнтуються люди, піддаються усе більшим випробуванням на їх відповідність здійсненню та розвитку життя суспільства. Такий стан є однією з причин «ціннісної корозії» суспільств нашого часу, яка обертається тим, що виникає значний запит на інсталяцію в суспільні процеси таких цінностей, які будуть мати сталі та життєдайні процеси. Одним із варіантів реакції суспільства на такий запит є релігійний ренесанс нашого часу. Поряд зі звертанням до історично сталих засад культури формуються і новітні, інноваційні механізми формування соціальних норм та цінностей. Ми живемо в умовах змін соціальних механізмів культуротворення – новітні електронно-комунікативні структури розповсюдження та копіювання культурних артефактів вже давно створили особливу сферу, що живе за власними законами, серед яких скандал та загроза стали неодмінними атрибутами успішності просування нового інформаційного повідомлення. Сам процес комунікації у формі обговорення-проговорення, який відбувається за цих умов, утворює специфічне культурне поле, що агресивно охоплює та трансформує традиційні і новітні поля культури. В той же час виникає оманливе враження всеосяжності нової комунікативної структури, враження поглинання інших типів та механізмів комунікації у всеосяжності безкінечного гіпертексту нових медіа. В певному сенсі можна вести мову про три одночасно існуючі українські культурні поля – традиційне, модерне та постмодерне. І у цих різних полях діють різні суб'єкти-

творці та різні типи і механізми комунікації. Експансія медіа викликає відповідну реакцію – наприклад, у мистецтві найчастіше це викликає у творців, ідеалом яких є класичні взірці мистецької діяльності, намагання закритися і функціонувати у «недоторканому» «первозданному» вигляді. З такого погляду культуротворення шляхом створення класичних творів мистецтва відкидається на маргінес. У концептуальному розумінні такої ситуації у культуротворчій діяльності виникає дві перспективи – повернення до автентичних витоків народної культури або ж експериментування відповідно до вимог часу, до умов інформаційного суспільства. «Прожектори» мас-медіа, «наводячись» на будь-що, роблять те «будь-що» артефактом, культурною подією. Тому в наш час фактом домінуючого поля культури стає те, що потрапляє у фокус медійних засобів – неважливо до його ціннісного або нормативного змісту. Це констатація факту, а не нарікання «з приводу занепаду культури». Більш того, на зміну традиційним ЗМІ приходять нові мас-медіа зі своїми законами і характеристиками, серед яких діалогічність, мережевість та персоніфікованість виступають суттєвими ознаками культурного артефакту. Тому він відбувається завжди у комунікативному просторі (з різними поглядами), не має чітко визначеного місця-простору та має позначення як прояв «зірковості» конкретної персони. Що не має цих ознак – не актуальне у медіа-просторі, хоча й може бути присутнім, але лише як фон. У цьому полі культуротворення діють ті, хто орієнтується не на класичні взірці, а на соціальну дію, насамперед, критичну щодо оточуючої реальності. Метою творчості тут виступає вже не створення твору, а ініціація певних відносин, комунікативна дія із задоволення власних індивідуальних потреб. Для тих, хто не входить у ці відносини, зовнішніх спостерігачів, ситуація виглядає як незрозуміла та абсурдна. Самі ж діячі цього культурного поля часто вважають, що процес культуротворення принципово не може бути зрозумілим пересічній людині. Як ніколи актуальною стає думка італійського мислителя Джамбаттіста Віко про те, що в людському світі зрозуміти можна лише те, що створено самим собою. Відтак ми певною мірою входимо, а певною мірою живемо в ситуації культурної закритості. Це означає, що культурні феномени в наш час не можуть бути такими ж всезагальними, масовими і масово сприйнятними та зрозумілими, як це було в минулому столітті, за доби панування індустріального виробництва культурного простору. Механізми створення споживачів культурного продукту не мають вже такої сили та ефективності. Відтак рівень культурних артефактів орієнтується на масовий рівень розвитку естетичних потреб, тим самим відтворюючи їх низхідну динаміку. Всі інституції сучасного суспільства знаходяться у процесі постійних змін, втрачаючи виразні межі, які їх ще донедавна розділяли. Сучасний культурний простір можна уявити собі як своєрідну «піну», де, маючи спільні перегородки, співіснують непроникні одне для одного персоніфіковані та омережені культурні світи. Позиція культуролога або соціолога культури в цій ситуації значно ускладнюється, адже щоб виконувати критичну, рефлексивну функцію, він має бути творцем чогось такого, що буде дотичним до структури самої «піни», до процесів змін загальної культурної ситуації. Інакше незрозумілою стає його присутність у культуротворчому процесі. Ми знаходимося в постнекласичній ситуації пізнання, в якій відсутня установка на пізнання істини як незалежної від людини об'єктивної реальності. Відтак дехто

критично відноситься до самого проекту такої науки як культурологія. Не впадаючи в сучасну історичну світоглядну і пізнавальну кон'юнктуру, можна бачити, що це зовсім не так. Дивитися на науку виключно з позицій пізнавальної діяльності, невірно, бо вона є соціальним інститутом, який активно генерує саму культуру. Культура сучасного суспільства є багатоукладною – люди одночасно мають справу з різними типами норм та цінностей, які часто дуже суперечать одні одним як за історичною долею, так і за змістом. Усвідомлення національної культури в її сучасному стані, вироблення власної позиції – це складна та необхідна дія у розвитку як молоді, так і старших поколінь.

Соціологія культури має переорієнтуватися з групового на індивідуалізованого споживача своїх рефлексій. Люди, хочуть вони цього чи ні, вимушені визначати свою ідентичність у суспільстві конструювати належність до духовного простору буття, а для цього потрібно мати відповідне знання. Відповідно до трьох вищевказаних культурних укладів це знання може бути релігійне, наукове або ж мережево-комунікативне за походженням і змістовною наповненістю. Унікальність ситуації культуротворення в умовах сучасного суспільства полягає у тому, що ці світоглядні культуротворчі платформи стали рядопокладеними, вертикальна ієрархічність змінюється горизонтальною діалогічністю. Ці зміни, за всієї їхньої фактичності, дуже важко сприймаються на рівні суспільних стереотипів, оскільки не мають концептуального вираження у теоретичному дискурсі. В нашому суспільстві дуже довго розуміли культуру як інструмент ідеологічного впливу на маси. На цій основі у експертному середовищі сформувалася думка про те, що будь-яка узагальнююча думка в галузі знання про культурні процеси є накиданням ідеологічного проекту, за яким стоять чийсь політичні інтереси. Або неодмінно має бути такою. Як кажуть, обварившись на молоці, дуємо і на воду. Однак історія людської культури не закінчується сучасним станом, яким би дивним він не виглядав. Культуротворення – настільки фундаментальний процес, що припускати можливість його переривання в силу деяких економічних чи політичних обставин безглуздо. Хоча таке припущення формально і можливе.

Таким чином, ефективне дослідження процесів соціального структурування потребує стратегій осмислення їх як таких, що відбуваються під визначальним впливом культуротворчих процесів, що, в свою чергу, набувають усе більше рис самореферентності, медіатизації та індивідуалізації.

Яковенко А.В.

ВІД «ЛЮДСЬКОГО ЧИННИКА» ДО ЛЮДИНИ ЯК САМОЦІННОСТІ

Усі хто з сучасних соціологів пережив так звану перебудову СРСР у достатньо активному соціально-рефлексивному віці, мабуть, все ще пам'ятають запекліші та відвертіші інтелектуальні баталії, серед яких звичайно ж своє достойне місце займали розробки Т.І.Заславської. Саме тоді перше лице держави не без допомоги звісних «ідеологів перебудови», серед яких

Т.І.Заславська займала одне з провідних місць, легітимізувало і фактично стало популяризатором терміну «людський чинник». У той час багато ким це словосполучення сприймалось майже як прорив у заідеологізованих, забюрократизованих та головне заекономізованих світоглядній системі. Хоча й вочевидь, складно було згладити протиріччя: яким чином у суспільстві, що згідно з офіційно затвердженими ідеалами соціалізму, а тим більше комунізму ставило на перше місце людину, склалися обставини, згідно з якими потрібно було безпосереднє втручання генерального секретаря ЦК КПРС для того, щоб науковцям стало можливим відкрито казати про необхідність брати до уваги «людський чинник», як ключову складову соціально-економічних відносин. Але ж це згадування – не намагання котрий раз охаяти минуле. Навпаки, спроба: по-перше, оцінити – чи має місце хоча б якась прогресія щодо переходу в контексті суспільних змін від «людського чинника» до безпосередньо людини як єдиної цінності соціуму, а по-друге, – у разі відсутності позитивної відповіді, означити нові (чи старі) проблеми, що постають перед сучасним суспільством у зв'язку з відсутністю такої, на мій погляд, єдино необхідної еволюції. І тоді у далекі 80-ті роки минулого сторіччя і сьогодні дотримуюсь думки, що використання буцімто досить гуманізованих словосполучень «людський чинник», «людський капітал» тощо – все це суцільні та невеличкі поступки економізовано-капіталістично влаштованому суспільству, яке сьогодні заради політкоректності прийнято називати ринковим. Але світова соціологічна наука, якщо сприймати її принципову платформу з позицій фундаторів, класиків та найбільш авторитетних постатей ніколи не мала ніякого пістету перед ринковим суспільством. А економічний прогрес більшістю соціологів не сприймався у якості показника соціального прогресу, якщо людина залишалася гвинтиком чи то капіталістичної, чи то псевдосоціалістичної моделі організації соціального порядку.

Сучасний етап світової кризи у епіцентрі якого сьогодні, доречи, знаходиться Україна, ще раз демонструє консервування відносин, що базуються на сприйнятті людини переважно (щоб не написати «виключно») у якості інструмента, чинника, засобу отримання прибутку. І, навіть, якщо прибуток можна заробити на людських жертвах, здоров'ї (каліцтві) – це здійснюється та сприймається як економічно виправдана поведінка, хоча в ідеологічно-інформаційному контексті вона й буде певним чином завуальовуватись та знівельовуватись. Складно заперечувати факти відносно того, що найбільш прибутковими сьогодні є доходи, які отримують військово-промислові, видобувні (тобто екологічно шкідливі для людини і природного середовища) та медичні корпорації. Більше того, в фінансово-економічних системах потужних центрів світу не має міста бізнес-структурам, рівно як і бізнес-стратегіям, що були б чітко спрямовані на розвиток людини як самоцінності. Виснажливе та, обережно кажучи, не досить коректне економічне та військово-стратегічне протиборство лідерів глобалізації, яке ведеться також чи насамперед за рахунок більш слабких членів світової спільноти не залишає навіть локальних ніш, де могли, хоча б у якості екзотичного експерименту, опробуватись інші, більш людяні практики організації соціуму. Продовженням традиції частково гуманізувати те, що по суті своїй та початково дегуманізовано, можна вважати сучасну моду на словосполучення «соціальний

капітал». На мій погляд, при усіх спробах надати цій дефініції вигляд проривного явища, яке кардинальним чином змінить (чи змінює) принцип за яким людина – це засіб, а не самоціль, вони (такі спроби) марні. Полегшення умов праці, певне врахування потреб робітників, інші «контекстуальні» дії – звичайно можна позитивно сприймати. Але усе це – перш за все ефективні розробки, що мають за мету не розвиток різнопланових здібностей людини, а виключно підвищення її можливостей приносити той таки прибуток фірмі, корпорації, а ще предметніше – конкретним персоналіям, які уособлюють в собі керівництво цих структур. Соціологічній науці дуже важко знаходити певний баланс між економізованою реальністю, де навіть згадування про «соціальний капітал», «людський капітал», «людський чинник» сприймається як значний прогресивний рух, майже «соціалізм» та означеними ідеалами гуманізованого суспільства, яке не може сприймати ці ж таки терміни більш ніж як хитрощі капіталізованого світу. Прірва між фрондою та утопією у цьому питанні порою виглядає не здоланою. Рецептuri та рекомендації відносно поліпшення соціально-економічних та соціально-політичних відносин за якими звертаються до представників соціологічної науки повинні враховувати не ідеальні критерії соціального устрою, а саме домінуючі соціально-економічні тенденції. І тут апелювання до «соціального капіталу», «людського чинника», «людського капіталу» виглядає більш адекватним.

Значний розрив між ідеалізованими принципами та досить приземленою економічно-прибутковою реальністю проявляє себе й з інших макропозицій. Кажучи про поступове просування глобального соціуму до постіндустріалізму, а тим більше, використовуючи ще більш ідеалізовані терміни щодо його характеристик, насамперед «постмодернізм», «постматеріалізм», дослідники тим самим фактично ставлять вкрай високу планку вимог до кожного представника цього своєрідного «перспективного суспільства». В реальності це означає постійне сприйняття повсякденних умов, чи як кризових, чи як певним чином міфологізованих. І чесніше та відповідальніше дійсно казати, що у кращому випадку має місце певне врахування «людського чинника» у фінансово-економічній діяльності держав та корпорацій ніж задовбрювати свою свідомість уявленнями про перемоги, навіть локальні, принципів постматеріалізму. У всякому разі, навіть громадянське суспільство США не змогло ніяким чином після чергового піка світової кризи оказати належний тиск на фінансових гігантів своєї держави, щоб посприяти змінам щодо принципів їх соціально-економічної діяльності, а акція «окупуй Уолл-стрит» досить швидко маргіналізувалась.

Що ж стосується мікроспільнот, то усі розмови про можливості еволюціонування від «людського чинника» до людини як самоцінності можна проілюструвати цитатою, яку наводить з інтерв'ю з 28-літньою безробітною київською робітницею британський соціолог Девід Лейн: «Головний мінус безробіття – брак грошей на самоактуалізацію. Нема можливості реалізувати свій потенціал. І настає депресія...» [Лейн Д. Безробіття і перетворення: масштаби, політика і контрзаходи / Девід Лейн // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2014. – №1. – с.128]. Мабуть, це досить універсальна фраза, яку можна почути з вуст більшості безробітних, що переживають за свій дійсний саморозвиток, без чіткої прив'язки до конкретної країни. Безвихідь

примножується, якщо брати до уваги аргументи того ж таки Д.Лейна та інших критично налаштованих до сучасних реалій соціологів відносно того, що ні державно-капіталістична, ні ліберальна моделі соціально-економічного устрою не забезпечують повного врахування потреб людини до саморозвитку та самореалізації. Це ж у свій час засмучувало й шановну Т.І.Заславську, яка досить обґрунтовано та детально критикувала обидві моделі, тим більше маючи можливість особисто відслідковувати різкий перехід від державного соціалізму до неолібералізму причому в їх своєрідних «піково-радикальних» проявах (СРСР та РФ). Хоча її діяльність – один з найяскравіших прикладів виснажливої боротьби людини за право переходу від «чинника» до самоцінності індивідуальності, не зважаючи на політичні режими, економічні моделі, ідеологічні умовності та історичні епохи.

ЗМІСТ

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ	13
Бойко І.І.....	13
ДИСКУРС-АНАЛІЗ З ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІОЛОГІЇ ЗНАННЯ	13
Герус О.І.	15
ДИСКУРСИВНА СКЛАДОВА ПОЛЯ РЕКЛАМИ: ПОТРЕБА МОНІТОРИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	15
Домаранская А.А.	17
ИЗМЕРИТЕЛЬНАЯ МОДЕЛЬ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЗИЦИИ: СТРУКТУРА ГОРОДСКОГО НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ	17
Жуков В.І.....	20
НЕПРАВОВІ СОЦІАЛЬНІ ПРАКТИКИ В ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ В УКРАЇНІ.....	20
Іванкова-Стецюк О.Б.....	23
ВИКОРИСТАННЯ КОНЦЕПЦІЇ СТРУКТУРИ СУСПІЛЬСТВА Т.І.ЗАСЛАВСЬКОЇ ДЛЯ АНАЛІЗУ ЗМІН В ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО-РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ	23
Князева О.В.	25
ДЕТСТВО: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ИССЛЕДОВАНИЯ	25
Коваліско Н.В.....	27
ТРАНСФОРМАЦІЙНА ПОВЕДІНКА ЗА Т.І. ЗАСЛАВСЬКОЮ: КРИТЕРІЇ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ, ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТИПИ ТА ДОСВІД ЕМПІРИЧНОГО ВИВЧЕННЯ.....	27
Кононов І.Ф.	30
ПЕРЕБУДОВА І ТРАНСФОРМАЦІЯ РАДЯНСЬКОГО СОЦІАЛІЗМУ В ДОСЛІДЖЕННЯХ Т. І. ЗАСЛАВСЬКОЇ: ВІЯЛО МОЖЛИВОСТЕЙ.....	30
Корабльова В.М.	32
ЄВРОМАЙДАН ЯК УТОПІЯ: РОЗЛАМ СОЦІАЛЬНОЇ ТОПОЛОГІЇ	32
Кутуєв П.В., Герчанівський Д.Л.....	34
СТРАТЕГІЇ ДЕВЕЛОПМЕНТАЛІСЬКОЇ ДЕРЖАВИ: SMITHIAN GROWTH VS SCHUMPETERIAN GROWTH.....	34
Куценко О.Д.	37
КОНЦЕПЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ Т.І.ЗАСЛАВСЬКОЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ В ДОСЛІДЖЕННІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	37
Лобовікова О.О.....	39
СПЕЦИФІКА КОМУНІКАЦІЇ В МЕРЕЖЕВИХ СПІЛЬНОТАХ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	39
Мельников А.С.	41
ТЕОРИЯ СОЦИАЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ В ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНОЙ СОЦИОЛОГИИ	41
Мороз Є.О.....	44
КУЛЬТУРНИЙ КАПІТАЛ ЯК ФАКТОР СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОСТРАДЯНСЬКИХ СУСПІЛЬСТВ	44

Нагорний Б.Г.....	47
ЕВОЛЮЦІЯ КАТЕГОРІЇ «НОВІ ДІЛОВІ ЛЮДИ» (ІСТОРИЧНО-СОЦІОЛОГІЧНИЙ ОГЛЯД)	47
Настояща К.В.	49
ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ СУБКУЛЬТУРИ МАЙДАНУ, ЯК ДИСКУРС НАЦІОНАЛЬНИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ.....	49
Нечитайло І.С.	52
ОБРАЗОВАНИЕ КАК ПОКАЗАТЕЛЬ И ФАКТОР РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА.....	52
Петрушина Т.О.	54
ЗАДАЧИ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СОЦИОЛОГИИ: НАСЛЕДИЕ Т.ЗАСЛАВСКОЙ И ПРОБЛЕМЫ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА	54
Сапаєва Л.С.....	57
МІЖНАРОДНІ ПОРІВНЯЛЬНІ СОЦІАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК АКТУАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ ПОЛЕМІКИ СУЧАСНОЇ СОЦІОЛОГІЇ	57
Симончук О.В.	59
ДРІБНІ ВЛАСНИКИ В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ КОНСТИТУЮВАННЯ КЛАСУ.....	59
Сірий Є.В.	61
ЗАСАДНИЧІ ПОЛОЖЕННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ СТРАТЕГІЙ У ВИВЧЕННІ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН В УКРАЇНІ	61
Совенко О.С.	65
СОЦИОЛОГИЧЕСКОЕ ОТРАЖЕНИЕ СМЫСЛОВОЙ РЕАЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ НЕСТАБИЛЬНОЙ ПОВСЕДНЕВНОСТИ	65
Солодзько С.Ю.	70
СОЦІОЛОГІЯ В ДІЇ: АКТОРНО-МЕРЕЖЕВИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ПРАКТИКИ ЯК ЧАСТИНИ СУСПІЛЬНОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ.....	70
Суровцева І.Ю.	72
РОЛЬ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ РЕСПОНСИВНОСТИ В ПРАКТИКАХ КОММУНИКАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТА.....	72
Сусак В.І.....	75
КОНЦЕПЦІЯ РЕГІОНАЛІЗМУ У ПОЯСНЕННІ СУСПІЛЬНИХ ВЗАЄМОДІЙ: БАГАТОСКЛАДОВА ГОРИЗОНТАЛЬНА ПРОЕКЦІЯ КОМПОНЕНТІВ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ СУСПІЛЬСТВА.....	75
Чернова К.О., Савчук О.В., Нахабич М.А.....	77
СУБ'ЄКТНО-ДІЯЛЬНИСНИЙ АСПЕКТ ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В ТВОРЧОСТІ Т.І.ЗАСЛАВСЬКОЇ	77
Черних Г. А.	80
ПОНЯТТЯ «ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ» ЯК ІНТЕГРАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖИТТЄЗДАТНОСТІ СУСПІЛЬСТВА	80
Шевель І.П.	82
СУЧАСНА СОЦІОЛОГІЯ КОНФЛІКТУ: ОБРАЗ КОНФЛІКТНОЇ.....	82
Щерба Г.І.(Н.І. Shcherba)	84
THE STRATEGIC PRIORITIES CROSS-BORDER COOPERATION OF UKRAINE IN THE SOCIAL SPACE OF EUROPE	84

Щербина В.Л.....	87
КУЛЬТУРА І КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНОГО СТРУКТУРУВАННЯ.....	87
Яковенко А.В.	89
ВІД «ЛЮДСЬКОГО ЧИННИКА» ДО ЛЮДИНИ ЯК САМОЦІННОСТІ.....	89